

Rekening houden met risico

Een exploratieve studie waarin wordt onderzocht hoe klassieke sociale risico's uitpakken voor de heterogene groep zelfstandigen zonder personeel, afsluitend in een beoordeling van relevant overheidsbeleid.

Masterthesis: Bestuurskunde, Vrije Universiteit Amsterdam
Afstudeerrichting: Kwaliteit van Besturen
Auteur: Sam Huberts
Begeleider: Prof. Dr. W. A. Trommel
Datum: 31 juli 2018

“To keep the game short means to beware long-term commitments. To refuse to be ‘fixed’ one way or the other. Not to get tied to the place. Not to wed one’s life to one vocation only. Not to swear consistency and loyalty to anything and anybody. Not to control the future, but to refuse to mortgage it: to take care that the consequences of the game do not outlive the game itself, and to renounce responsibility for such as do. To forbid the past to bear on the present. In short, to cut the present off at both ends, to sever the present from history, to abolish time in any other form but a flat collection or an arbitrary sequence of present moments; a continuous present.

Once disassembled and no more a vector, time no longer structures the space. On the ground, there is no more ‘forward’ and ‘backward’; it is just the ability not to stand still that counts. Fitness — the capacity to move swiftly where the action is and be ready to take in experiences as they come — takes precedence over health, that idea of the standard of normalcy and of keeping that standard stable and unscathed. All delay, including ‘delay of gratification,’ loses its meaning: there is no arrow-like time left to measure it.

And so the snag is no longer how to discover, invent, construct, assemble (even buy) an identity, but how to prevent it from sticking. Well constructed and durable identity turns from an asset into a liability. The hub of postmodern life strategy is not identity-building, but avoidance of fixation.”

Zygmunt Bauman, 1996: 24.

Inhoudsopgave

1. INTRODUCTIE	5
1.1 INLEIDING	5
1.2 OPBOUW VAN DE THESIS	8
2. VOOR EIGEN REKENING EN RISICO ALS ZZP'ER	9
2.1 EEN GROEIEND FENOMEEN	9
2.1.1 DE ZELFSTANDIGE ZONDER PERSONEEL	9
2.1.2 ONTWIKKELING EN RISICOBEBEERSING	10
2.2 KLASSIEKE SOCIALE RISICO'S IN HISTORISCH PERSPECTIEF	12
2.3 KLASSIEKE SOCIALE RISICO'S IN EEN MODERN JASJE	14
2.3.1 HET RISICO OP WERKLOOSHEID	15
2.3.2 HET RISICO OP ARBEIDSONGESCHIKTHEID (EN ZIEKTE)	16
2.3.3 HET RISICO OP OUDERDOM	16
2.4 THEORETISCHE WEERBAARHEID: DE RISICOPOSITIE VAN DE ZZP'ER	17
3. RISICO'S EN WEERBAARHEID, EEN THEORETISCHE DUIDING	18
3.1 KAPITAAL TEN BEHOEVE VAN WEERBAARHEID	18
3.2 WEERBAARHEID ALS RATIONELE OVERWEGING	20
3.3 GEAGGREGEERDE WEERBAARHEID	22
3.3.1 UITLEG VAN HET KADER	22
3.3.2 HET ANALYSEKADER IN BEELD	23
4. WANNEER HET NIET LUKT OM TE WERKEN	24
4.1 THEORETISCHE WEERBAARHEID TEGEN WERKLOOSHEID	24
4.1.1 HET INSTITUTIONEEL STELSEL RONDOM WERKLOOSHEID	24
4.1.2 HET WERKLOOSHEIDSRISICO IN BEELD	25
4.2 PRAKTISCHE WEERBAARHEID TEGEN WERKLOOSHEID	27
4.2.1 ECONOMISCHE WEERBAARHEID	28
4.2.2 CULTURELE WEERBAARHEID	29
4.2.2 SOCIALE WEERBAARHEID	31
4.3 DUS HOE PAKKEN KLASSIEKE SOCIALE RISICO'S UIT VOOR ZZP'ERS WANNEER HET NIET LUKT OM TE WERKEN, EN HOE BIEDT MEN HIER WEERBAARHEID TEGEN?	33
5. WANNEER MEN NIET MEER KAN WERKEN	35
5.1 THEORETISCHE WEERBAARHEID TEGEN ARBEIDSONGESCHIKTHEID	35
5.1.1 HET INSTITUTIONEEL STELSEL RONDOM ARBEIDSONGESCHIKTHEID	35
5.1.1 HET ARBEIDSONGESCHIKTHEIDSRISICO IN BEELD	36
5.2 PRAKTISCHE WEERBAARHEID TEGEN ARBEIDSONGESCHIKTHEID	37
5.2.1 WEERSTAND BIJEN AAN HET ARBEIDSONGESCHIKTHEIDS-INKOMENSRISICO	37
5.2.2 EEN ONVERZEKERD AVONTUUR: DE OPVATTING EN AFWEGING	40

5.3 THEORETISCHE WEERBAARHEID TEGEN OUDERDOM	41
5.3.1 HET INSTITUTIONEEL STELSEL RONDOM OUDERDOM	41
5.3.1 HET OUDERDOMSRISICO IN BEELD	41
5.4 PRAKTISCHE WEERBAARHEID TEGEN HET OUDERDOMSRISICO	43
5.4.1 WEERSTAND BIJEN AAN HET OUDERDOMSRISICO	43
5.4.2 EEN ONVERZEKERD AVONTUUR: DE OPVATTING EN AFWEGING	45
5.5 ZZP'ERS' WEERSTANDSRATIONALITEIT INZAKE GROTE INKOMENSRISICO'S	46
5.5.1 HET BIJEN VAN EFFECTIEVE WEERBAARHEID	47
5.5.2 DE KLOOF TUSSEN GELOOF EN PRAKTIJK	48
5.5.3 DE INFORMATIEPOSITIE VAN DE ZELFSTANDIGE ZONDER WEERBAARHEID	50
5.6 DUS HOE PAKKEN KLASIEKE SOCIALE RISICO'S UIT VOOR ZZP'ERS WANNEER MEN NIET MEER KAN WERKEN, EN HOE BIJDT MEN HIER WEERBAARHEID TEGEN?	51
6. HET OVERHEIDSBELEID, EEN INCONSEQUENTE VISIE	52
6.1 HET OVERHEIDSBELEID	52
6.1.1 HET VERSCHIL TUSSEN EEN WERKNEMER EN EEN ZELFSTANDIGE ONDERNEMER	52
6.1.2 DE OVERHEID ALS ZZP-STIMULATOR	53
6.1.3 DE STRIJD TEGEN SCHIJNZELFSTANDIGHEID	54
6.2 HET OVERHEIDSBELEID BEOORDEELD VANUIT KLASIEKE SOCIALE RISICO'S	55
7. CONCLUDEREND EN DISCUSSIËREND	58
7.1 DE CONCLUSIE, EEN PRAKTISCHE SLOTSOM	58
7.2 DE DISCUSSIE, EEN WETENSCHAPPELIJK SLOTSTUK	60
8. BIBLIOGRAFIE	62

Rekening houden met risico

Masterthesis, door S. Huberts

1. Inleiding

1.1 Inleiding

Steeds meer mensen kiezen voor het werken voor eigen rekening en risico. Werknemers verruilen hun vaste contract voor een leven als zelfstandige zonder personeel (hierna: zzp'er), en ook vanuit een uitkering groeit het aantal zelfstandige ondernemers. De betekenis van een arbeidsverband of arbeidsrelatie is in toenemende mate fluïde. Mensen wisselen vaker van baan en werken vaker middels nieuwe contractvormen dan dat vroeger het geval was. Hierdoor is er sprake van een opkomend “grijs gebied tussen werknemerschap en zelfstandig ondernemerschap” (CBS, 2014: 3). Het werk van de nieuwe zzp'ers (eerder freelancers), komt in grotere mate overeen met het werk van de traditionele werknemers, dan met dat van traditionele zelfstandigen. In tegenstelling tot deze werknemers, voeren zzp'ers hun werk uit voor eigen rekening en risico, wat gevolgen heeft voor hun sociale zekerheidspositie. Hoewel de term ‘zelfstandige zonder personeel’ pas relatief kort in gebruik is, bevindt de oorsprong van deze werkvorm zich ongeveer 2000 jaar geleden in het schrift:

“I offered Richard the service of my Free Lances, and he refused them — I will lead them to Hull, seize on shipping, and embark for Flanders; thanks to the bustling times, a man of action will always find employment.”

Scott, 1819: 605.

Ietwat gechargeerd kan gesteld worden dat zzp'ers nog steeds strijden voor hun opdrachten, maar ook voor hun sociale zekerheid. Waar het werknemerschap traditioneel grote bescherming biedt tegen de klassieke sociale risico's in onze maatschappij, is dit voor de zzp'ers niet het geval. Dit verschil komt voort uit al dan niet verplichte collectiviteit. Werknemers zijn verplicht collectief verzekerd voor klassieke sociale risico's omtrent werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid en ouderdom. De overheid heeft voor het beleid gericht op zelfstandigen keuzevrijheid verkozen tot leidraad, hierdoor pakken deze risico's voor hen verschillend uit.

Het overheidsbeleid is gebaseerd op de assumptie dat zelfstandigen een goede onderhandelingspositie hebben tegenover hun opdrachtgevers; zij kunnen beter opkomen voor hun belangen dan werknemers, die in een ondergeschikte positie zitten ten opzichte van hun werkgevers (IBO, 2015: 67). Hiernaast hebben zelfstandigen traditioneel gezien hun eigen vermogen nodig voor hun eigen onderneming. Doordat zzp'ers worden gecategoriseerd als zelfstandigen, zijn zij zelf verantwoordelijk voor de risico's die zij lopen. Hierdoor dienen zij een eigen risicoafweging te maken en

daarop volgend moeten zij tot een persoonlijk adequate weerbaarheidsstrategie komen. Inzake deze risicoafweging en weerbaarheidsstrategie stelt de overheid dat het voor zzp'ers van belang is dat zij een bewuste keuze en afweging maken over hun weerbaarheid voor klassieke sociale risico's (Kabinet, 2017: 26).

De sociale risicopositie van zzp'ers is een bestuurlijk en maatschappelijk punt van aandacht. Een groot deel van de zzp'ers lukt het niet om de kosten voor verzekeringen en pensioen in hun tarief door te berekenen. Ondanks dat zzp'ers tegemoet worden gekomen met fiscale voordelen, lukt het een deel niet om in dit risico te kunnen voorzien. Dit brengt sommigen ertoe om zzp'ers te typeren als de dagloners van de 21^e eeuw, uitgebuit door bedrijven en achtergesteld met betrekking tot sociale zekerheid (Hofs, 2016). Volgens anderen zijn zzp'ers de personificatie van de 'nieuwe arbeider' die zich aanpast aan een veranderlijke arbeidsmarkt; zij tonen zich wendbaar tegenover nieuwe sociale risico's en springen in op de overgang van baan- naar werkzekerheid (De Beer, 2011: 103). Keuzevrijheid is volgens deze visie inherent aan het ondernemen. Ondanks dat beide zienswijzen zzp'ers op een totaal verschillende manier benaderen, snijden beiden hout. Dit is het gevolg van de grote interne heterogeniteit van de groep zzp'ers.

De verhouding tussen werknemers, hun sociale risico's en de sociale zekerheid is dertig jaar geleden beschreven door Abram de Swaan in zijn magnum opus *Zorg en Staat* (1989). De Swaan gaat ook in op de positie van traditionele zelfstandigen. In deze thesis zullen de klassieke sociale risico's juist geduid worden voor zzp'ers. In wetenschappelijke literatuur wordt uitgebreid ingegaan op de ontwikkeling van de arbeidsmarkt en op de transitie naar zelfstandigheid vanuit traditioneel werknemerschap (zie o.a.: Bauman, 1998, 2001; Beck, 2000; Sennett, 1998; Iversen & Soskice, 2001). De manier waarop klassieke sociale risico's voor zzp'ers in de praktijk uitpakken blijft echter onderbelicht. Door te kijken naar hoe klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers, en welke overwegingen er spelen rondom de weerbaarheidsstrategie van deze zzp'ers, kunnen interne verschillen gedestilleerd worden vanuit de praktijk. Dit kan nieuwe inzichten geven inzake de verhouding tussen werknemers en zzp'ers. Daarnaast wordt onderzocht welke factoren van invloed zijn op de weerbaarheid van zzp'ers, en wie kwetsbaar is.

Het is vanuit wetenschappelijk oogpunt interessant om ook de verhouding tussen zzp'ers en deze klassieke sociale risico's, en de bijkomende gevolgen voor hun sociale zekerheidspositie, te beschrijven. Klassieke sociale risico's worden rationeel afgewogen en gelden op individueel niveau (Aerts, 2007). Het merendeel van de beleidsmakers en sociale wetenschappers is overtuigd van het feit dat zelfstandigen zonder personeel individuele risicostrategieën wensen aan te houden wanneer het gaat om sociale risico's (Dekker, 2010: 765). Dit wordt door Dekker in zijn proefschrift echter betwist (2011). Zzp'ers kunnen achter collectieve regelingen staan, indien deze in het eigenbelang zijn. Dit kan in de praktijk blijken uit de afweging omtrent het bieden van individuele of collectieve weerbaarheid. Ook het beeld van zzp'ers over de bijkomende gevolgen is van belang. Deze afwegingen maken inzichtelijk of zzp'ers een bewuste keuze maken, zoals door de overheid wordt gewenst, en kunnen aangeven waarom men niet tot een bewuste afweging of overweging komt.

“(a)n individualistic perspective is a too restrictive way of looking at the risk behaviour of self-employed workers without personnel: the majority emphasized that collective strategies are necessary in minimizing risks.”

Dekker, 2011: 172.

Om te kunnen onderzoeken hoe de klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers wordt in beeld gebracht wat een zzp'er kwetsbaar maakt betreffend deze risico's. Er is momenteel onvoldoende wetenschappelijk analysekader voor handen, dat zich richt op de manier waarop klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers. Er dient aandacht te zijn voor (het belang van een) bewuste keuze. Doordat de klassieke sociale risico's van elkaar verschillen, vraagt dit kader om een brede invalshoek ter verkenning van dit *terra incognita*. Om hierin te voorzien zijn de risico's geanalyseerd met een nieuw analysekader, waarvoor deze thesis als een eerste beproeving kan worden gezien. Ten eerste zullen de verschillende vormen van kapitaal beschreven door Pierre Bourdieu (1989) worden toegepast als kader voor het weerbaarheidsvermogen van zzp'ers ten opzichte van relatief kleine inkomensrisico's, waarbij meer speelt dan enkel financiële weerbaarheid. Ten tweede zal de interpretatie van de rationele keuzetheorie door Jon Elster (1986) als analytisch raamwerk dienen om in te gaan op de risicopositie, het weerbaarheidsvermogen en het keuzebewustzijn van zzp'ers inzake relatief grote inkomensrisico's.

Mijns inziens is het voor wetenschappelijk onderzoek van belang om aansluiting te zoeken bij de praktijk. Deze thesis is naast wetenschappelijke, ook benaderd vanuit een hang naar maatschappelijke relevantie. De verhouding tussen zzp'ers en klassieke sociale risico's is een actueel onderwerp met een korte maar intensieve beleidsgeschiedenis (Koolmees, 2018). De overheid richt haar beleid vooral op het tegengaan van schijnzelfstandigheid. Dit is gericht op zzp'ers die volgens de overheid in werkelijkheid als werknemer fungeren, terwijl er in feite sprake is van een dienstbetrekking (Koolmees, 2018). Deze focus komt voort uit de beleids-assumptie inzake de gezagsverhouding, en dus de onderhandelingspositie. De overheid noemt schijnzelfstandigheid kwalijk omdat zzp'ers in dit geval zelf verantwoordelijk worden gemaakt voor hun klassieke sociale risico's (Koolmees, 2018). De beoordeling van het overheidsbeleid gaat in deze thesis in de kern om de vraag of zzp'ers voldoende (sociale) zekerheid hebben, en of het overheidsbeleid met haar focus op schijnzelfstandigheid voldoende zekerheid biedt voor de zzp-populatie. Zo wordt onderzocht of de overheid consequent beleid voert ten opzichte van zzp'ers. De hoofdvraag die centraal staat in dit onderzoek volgt uit het bovenstaande en luidt:

Hoe pakken de klassieke sociale risico's uit voor de (diverse) groep van zzp'ers, en hoe moet in dat licht het overheidsbeleid op dit terrein worden beoordeeld?

Om tot een gestructureerde beantwoording van de hoofdvraag te komen, zal de beantwoording plaatsvinden aan de hand van verschillende deelvragen. Deze deelvragen dienen ter structurering van de beantwoording van de hoofdvraag en elke deelvraag wordt beantwoord in een eigen hoofdstuk.

De deelvragen luiden:

- *Wat zijn zzp'ers en klassieke sociale risico's, en hoe zijn zij verbonden?*
- *Hoe zijn verschillende vormen van kapitaal en rationele keuze toepasbaar op de overweging van zzp'ers inzake hun weerbaarheidsvermogen?*
- *Hoe pakken klassieke sociale risico's uit voor zzp'ers wanneer het niet lukt om te werken, en hoe biedt men hier weerbaarheid tegen?*
- *Hoe pakken klassieke sociale risico's uit voor zzp'ers wanneer men niet meer kan werken, en hoe biedt men hier weerbaarheid tegen?*
- *Hoe behandelt de overheid zzp'ers en leidt dit voor zzp'ers tot voldoende sociale zekerheid?*

Het onderzoek is ingezet als een combinatie van een exploratief onderzoek en een meta-studie, waarin middels secundaire literatuur wordt gekeken naar de sociale zekerheidspositie en het bijbehorende bewustzijn van zzp'ers. Eveneens wordt er een analytisch kader gecreëerd en getoetst. Wetenschappelijke lacunes inzake klassieke sociale risico's voor zzp'ers worden onderzocht, waarbij aandacht is voor interne verschillen. Er is weinig wetenschappelijke literatuur die ingaat op zowel het risico en de weerbaarheid van een zzp'er, als het bewustzijn dat hierbij een rol speelt. Door gebruik te maken van een eigen analytisch kader waarmee risicofactoren gestructureerd weergegeven worden, wordt getracht om tot een heldere analyse te komen. Inzichten en achterliggende structuren aangaande de manier waarop klassieke sociale risico's voor zzp'er uitpakken, kunnen een nieuw licht schijnen op het Nederlandse overheidsbeleid, dat overwegend gericht is op schijnzelfstandigheid. In deze thesis worden invalshoeken vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines belicht om tot een integraal beeld te komen.

1.2 Opbouw van de thesis

De opbouw van deze thesis is als volgt. Ten eerste wordt na de inleiding in hoofdstuk twee de betekenis van klassieke sociale risico's, en de toepasbaarheid hiervan op zzp'ers, besproken. Ook zal hier ingegaan worden op veranderingen op de arbeidsmarkt en de stijging van het aantal zzp'ers. Vervolgens wordt in hoofdstuk drie uitvoerig ingegaan op de verschillende vormen kapitaal van Pierre Bourdieu en de rationele keuzetheorie zoals deze wordt geïnterpreteerd door Jon Elster. Het analysekader dat hieruit voortkomt wordt in hoofdstuk vier en vijf toegepast op gegevens uit de praktijk; de focus ligt op risico's omtrent werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en ouderdom. De opbrengst van deze analyse zal in hoofdstuk zes naast het beleid van de Nederlandse overheid gelegd worden. Hierbij wordt gekeken naar de sociale zekerheidspositie van zzp'ers, aan de hand van de gevonden inzichten. De afweging tussen keuzevrijheid en klassieke sociale risicoverzekering voor zzp'ers wordt in dit deel besproken. Ten slotte is er plek ingeruimd voor een afsluitende conclusie en discussie.

2. Voor eigen rekening en risico als zzp'er

Om te bepalen op welke manier klassieke sociale risico's voor zzp'ers uitpakken is het van belang om eerst duidelijk te maken wat er met zelfstandigen zonder personeel wordt bedoeld, en om de opkomst van dit fenomeen te beschrijven. Ook over klassieke sociale risico's wordt uitgeweid, vanuit historisch perspectief. Ten slotte worden zzp'ers en deze risico's met elkaar verbonden om te bezien hoe zij nu gelden.

2.1 Een groeiend fenomeen

2.1.1 De zelfstandige zonder personeel

Omtrent het begrip zelfstandige zonder personeel zijn veel verschillende definities in omloop, doordat dit geen wettelijke rechtsvorm is (SER, 2010: 43). Het is gemakkelijk om in vaststaande, polaire categorieën te denken wanneer het gaat om een arbeidsverband, maar dit wordt in een veranderende arbeidsmarkt steeds lastiger (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 24). De samenstelling van de groep zzp'ers is aan verandering onderhevig geweest. In plaats van de traditionele sectoren als landbouw en handel, komen er meer zzp'ers bij in bijvoorbeeld de bouw, zorg en de dienstensector (Conen & Schippers, 2017: 250; CPB, 2016b: 11). Deze nieuwe zzp'ers lijken meer op werknemers dan 'traditionele zzp'ers' zoals de plaatselijke groenteman of kleine ondernemer. In het sociale zekerheidsrecht geldt echter enkel een onderscheid tussen werknemers en zelfstandigen (SER, 2010: 43). In dit kader worden ook nieuwe zzp'ers als zelfstandigen gezien, hier geldt een harde scheidslijn.

Wanneer ontwikkelingen rondom zzp'ers beschreven worden, wordt deze definitie in de literatuur vanuit verschillende invalshoeken benaderd. Een eerste manier om de populatie zzp'ers te onderscheiden is vanuit fiscaal opzicht, dit geeft een beeld van de grootte van de populatie. Vanuit fiscaal opzicht zijn er drie categorieën waaronder zzp'ers kunnen worden ingedeeld: IB-ondernemers; directeuren-groootaandeelhouders (dga's) en resultaat-genieters. Deze thesis focust zich op nieuwe zzp'ers met het zzp-schap als hoofdkomen. Wanneer de fiscale indeling wordt aangehouden komen de aantallen uit tabel 2 boven. Er waren in 2011 ongeveer 812 duizend zzp'ers die hun hoofdkomen uit het zzp-schap haalden. Dit is eind 2017 al gestegen tot ongeveer 1 miljoen zzp'ers (CBS, 2018b). Er blijkt dus sprake te zijn van een fikse groei van het aantal zzp'ers.

<i>Soort zzp'er</i>	<i>Zonder personeel</i>	<i>Als hoofdkomen</i>
IB-ondernemer	765	550
Dga	185	148
Resultaatgenieter	486	114
Totaal zzp'ers	1.436	812

*Tabel 1. Aantal zzp'ers (maal duizend)
(CBS 2014, o.b.v. cijfers 2011)*

Voor wetenschappelijk onderzoek wordt meestal een concept gebruikt dat verbonden is aan de hoofdvraag, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen klassieke en nieuwe zzp'ers (SER, 2010: 51-56). Het begrip zzp'er wordt meestal niet gebruikt voor de *traditionele zelfstandigen zonder personeel*. Deze mensen werken nagenoeg altijd zonder personeel en zijn veelal werkzaam in de detailhandel en de agrarische sector (Hessels & Vroonhof, 2003: 32). Wanneer in dit onderzoek over een zzp'er wordt gesproken, gaat het om zzp'ers die de eigen arbeid, kennis of vaardigheden aanbieden; dit is de groep zzp'ers die groeit. Dit is relevant om in ogenschouw te nemen met betrekking tot hun afweging omtrent de risicostrategie voor klassieke sociale risico's. Deze nieuwe vorm van ondernemen vraagt bijvoorbeeld om relatief weinig startkapitaal. Deze zzp'ers zijn voornamelijk werkzaam in sectoren met een arbeidsintensief karakter, grote vraag naar arbeid, lage toetredings-drempels en welomschreven beroepen en beroepskwalificaties (Meijer, et al., 1999). Juist deze zelfstandigen lijken op werknemers, het werk dat deze groep doet kan in een vast dienstverband worden uitgevoerd.

2.1.2 Ontwikkeling en risicobeheersing

Nederland behoort tot de grootste stijgers van Europa wat betreft het aantal zelfstandigen zonder personeel. De groei is ongeveer tweemaal zo groot als het gemiddelde in de Europese Unie (CBS, 2018a). Het aantal zelfstandigen zonder personeel (waarvoor dit de 'hoofdbaan' is) stond aan het eind van 2017 op 1.055.000 (CBS, 2018b). Verschillende onderzoeken hebben zich gericht op de vraag waar deze grote stijging vandaan komt. De algemeen voor geldig aangenomen verklaring voor de Nederlandse stijging is het institutionele stelsel in Nederland, waar zelfstandigen verschillende fiscale voordelen genieten. Dit maakt het vanuit financieel oogpunt aantrekkelijk om als zzp'er te gaan werken (IBO, 2015). Behalve financiële overwegingen, is er in de wetenschap een tweede verklaring voor de groei van het aantal zzp'ers. Dit blijkt een uiting van een bredere ontwikkeling in de maatschappij.

Zoals de passage aan het begin van deze thesis omschreef, wordt stilstand tegenwoordig als negatief gezien. Dit is het uitgangspunt van onze hedendaagse maatschappij wanneer deze geschetst wordt door Zygmunt Bauman (1996). Volgens Bauman leven wij in een tijd van liquide moderniteit, waarin kernwaarden gelden als flexibiliteit en individualisering. Op de arbeidsmarkt zijn mensen van pelgrims veranderd in toeristen, voor de nieuwe arbeiders zijn individualiteit en vluchtige maatschappelijke (dienst)verbanden het uitgangspunt (Bauman, 1996). Dit is terug te zien bij zzp'ers, zij starten veelal vanwege de wens om zelfstandig en flexibel te kunnen werken terwijl zij nieuwe uitdagingen nastreven (Conen & Schippers, 2017: 257). Zij spelen in op de veranderingen door voor eigen rekening en risico te gaan werken, en deze veranderingen vragen om flexibiliteit (Iversen & Soskice, 2001: 883). Een andere uiting van de liquide moderniteit is dat mensen meer van baan wisselen dan eerder (Bauman, 1998, 2001; Beck, 2000; Sennett, 1998). Baanzekerheid, dat berust op het hebben van een baan, maakt op de arbeidsmarkt plaats voor werkzekerheid. Men vindt in dit geval meer zekerheid in het feit dat er snel een nieuwe baan (of opdracht) te vinden is (De Beer, 2011: 103).

Een kenmerk van de huidige arbeidsmarkt is dat mensen steeds meer transities op de arbeidsmarkt maken (Posthumus & Wilthagen, 2011: 151). Zzp'ers beginnen voornamelijk na een dienstverband als werknemer. Hiernaast stijgt ook het aantal zzp'ers dat start vanuit werkloosheid, deels doordat men als starter geen baan kan vinden op de arbeidsmarkt (Conen & Schippers, 2017: 252). Dit leidt tot een grote heterogeniteit van de populatie, hetgeen vervolgens van invloed is op de relatie tussen zzp'ers en collectieve regelingen voor klassieke sociale risico's. Interessant met betrekking tot zzp'ers is dat zij minder dan traditionele zelfstandigen verschillen van werknemers met een vast contract, wat betreft functieniveau, verdienen en werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsrisico (De Beer, 2017: 38). Het grootste verschil tussen werknemers en zzp'ers blijkt de contractvorm. Hiernaast is de interne heterogeniteit van zzp'ers groot. Dit kan implicaties hebben voor de overheidsbenadering die een scherpe scheidslijn trekt tussen zzp'ers en werknemers.

“De variatie tussen zzp'ers onderling is groter dan het (gemiddelde) verschil tussen zzp'ers en werknemers met een vast contract.”

De Beer, 2017: 38.

De hang naar individualiteit en vrijheid, gaat in theorie niet samen met collectieve verplichtingen rondom sociale risico's. De algemene aanname is dat zzp'ers afwijzend staan tegenover collectieve regelingen voor klassieke sociale risico's (Dekker, 2011: 152). De vroegere manier van werken zorgde voor onderlinge solidariteit onder arbeiders. Wanneer mensen veel op elkaar lijken zullen zij eerder geneigd zijn om zich solidair te gedragen (Durkheim, 1964). Volgens Sennett (1998) en Bauman (2001) zorgt de snellere wisseling van banen er voor dat er minder gemakkelijk een gemeenschapsgevoel kan ontstaan. Hierdoor zou de steun aan collectieve regelingen waarmee klassieke sociale risico's worden verzekerd voor zzp'ers beperkt zijn. Opkomende individualisering zou ondermijnend werken jegens sociale solidariteit (Dekker, Van der Veen & Peper, 2012: 297). Dit is lang de heersende wetenschappelijke visie geweest. Dekker betwijfelde echter de anti-collectiviteitshouding van zzp'ers en liet in zijn proefschrift zien dat zij collectieve regelingen wel degelijk willen steunen, wanneer dit het eigenbelang dient (2011). Dekker verbond hier echter niet de risicopositie van zzp'ers in de praktijk aan.

De overheid kiest zoals besproken voor keuzevrijheid, waaraan de assumptie onderliggend is dat zzp'ers hun eigenbelang op deze wijze beter kunnen dienen. Met de groei van het aantal zzp'ers, lijkt er echter ook een probleem groter te worden voor de Nederlandse overheid. Dit is namelijk een risico op minder sociale zekerheid voor haar burgers. Een minderheid van de zzp'ers verzekert zich, of spaart, voor klassieke sociale risico's. Dit doet de vraag opkomen hoe weerbaar men is, en hoeveel sociale zekerheid men heeft als zzp'er. Aan de ene kant lijkt dit het logische gevolg van keuzevrijheid, een lagere verzekeringsgraad kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van het feit dat ondernemers, volgens verschillende wetenschappelijke studies, minder risico-avers zijn dan werknemers (Ahn, 2010; Ekelund et al., 2005). Anderzijds is het de

vraag of dit nog verantwoord is, wanneer in ogeschouw wordt genomen dat een steeds grotere groep zzp'ers vooral op werknemers lijkt.

Het verschil tussen de benadering van zelfstandigen en werknemers is het resultaat van een politieke afweging. Er is met betrekking tot de verzekering van werknemers gekozen voor solidariteit op nationaal niveau, dit is vastgelegd in artikel 20 van de Grondwet (Bekkering, 1994: 7). De assumpties van het Nederlandse beleid zijn dat keuzevrijheid zelfstandigen beter in staat stelt om het eigenbelang te volgen. Zij moeten bijvoorbeeld voor hun eigen onderneming investeringen doen, die in de vorm van bijvoorbeeld een bedrijfspand later als pensioen te gebruiken zijn. Zzp'ers dienen hun eigen afweging te maken, al moet dit wel een bewuste afweging zijn (Kabinet, 2017: 26). De overheid heeft keuzevrijheid echter al vaker gebruikt als argument wanneer zij zelf iets niet kan regelen. Verantwoordelijkheden worden in dit geval doorgeschoven naar de burger (Kremer en Hurenkamp, 2005: 12).

Interne heterogeniteit leidt tot veel verschillende situaties betreffend de weerbaarheid van zzp'ers. De individualisatie en hang naar vrijheid lijken te impliceren dat het aantal zzp'ers haar limiet nog niet heeft bereikt. De assumptie dat zzp'ers tegen collectieve regelingen zijn voor de inkapseling van hun klassieke sociale risico's, lijkt volgens Dekker niet in alle gevallen correct te zijn. Dit biedt ruimte om te onderzoeken hoe deze risico's uitpakken voor zzp'ers; en om te kijken naar wie kwetsbaar zijn en baat kunnen hebben bij een meer proactieve rol van de overheid. Om hier naar te kunnen kijken, dient eerst de betekenis en toepasbaarheid van deze risico's voor zzp'ers te worden besproken.

2.2 Klassieke sociale risico's in historisch perspectief

Om onderzoek te kunnen doen naar hoe klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers inzake sociale zekerheid, is het ten eerste van belang om terug in de tijd te gaan. De materie besproken in deze thesis gaat in op de rol van de verzorgingsstaat, die draait om de verdeling van de welvaart binnen een maatschappij (Esping-Andersen 1999: 73). Om te kunnen spreken over onderliggende structuren en diepgaand op het onderwerp in te gaan, is het ontstaan van de Nederlandse verzorgingsstaat voor werknemers essentieel. Het historisch perspectief is van belang om een tweetal redenen. Ten eerste is er tegenwoordig veel kritiek op de verzorgingsstaat, waardoor uit het zicht verdwijnt waarom deze ooit in het leven is geroepen. De problemen die een vrije markt kan veroorzaken liggen minder vers in het geheugen (Wildeboer Schut, Vrooman, De Beer, 2000: 153). Ten tweede zijn gebeurtenissen lastiger te beoordelen, wanneer zij dichterbij komen. Een historisch perspectief kan in dit geval duidelijkheid scheppen (De Swaan, 1989: 11). Daarom wordt begonnen met een vluchtige reis door de geschiedenis als vroeg intermezzo.

Met de industrialisering en verstedelijking kwamen er nieuwe risico's op in Nederland. Deze risico's werden niet gedekt door traditionele vangnetten en ondersteuning als kerk of Gilde; terwijl lonen veelal laag waren (Wildeboer Schut, Vrooman, De Beer, 2000: 7-8). Arbeidsongevallen konden leiden tot blijvende

invaliditeit, waarnaast de toenemende levensduur ouderen met armoede confronteerde (Wildeboer Schut, Vrooman, De Beer, 2000: 7-8). Deze risico's hadden destijds niet enkel invloed op de arbeidersklasse maar waren ook van invloed op de gegoede burgerij (De Swaan, 1989). De private verzekeringen sloten op termijn slechte risico's uit, waardoor een onderlaag van de werkenden werd uitgesloten. Een nadeel bij kleine verzekeringen was onder andere dat de spreiding van risico's vroeg om een heterogeen gezelschap, terwijl het hierbij vaak om homogene groepen ging. Door heterogeniteit te introduceren werd echter wel de onderlinge solidariteit bij een verzekeringsregeling verzwakt (De Swaan, 1989: 159). Om deze reden werd gekozen voor verplichte collectiviteit om goede en slechte risico's te spreiden.

Waar arbeiders deze risico's eerst onderling deelden, kwamen later grotere arrangementen op om de individuele risico's het hoofd te kunnen bieden. Dit waren de nationale dwingende instituties van sociale zekerheid (De Swaan, 1989: 154). De schaal van regelingen werd vergroot, voorzieningen kregen een collectief karakter en de regelingen werden in grotere mate door de staat geregeld om de bureaucratie in goede banen te leiden (De Swaan, 1989: 19). Deze stap werd voor werknemers destijds gezet wegens nadelen die samengingen met kleinere verzekeringen, die niet voor eenieder waren verplicht.

“Een stelsel van kleine, autonome, collectieve voorzieningen sluit altijd een onderlaag uit - dit is een sociologische regelmatigheid die een veel wijdere geldigheid heeft dan slechts voor dit onderwerp.”

Abram de Swaan, 1989: 156.

Risico's die in verzorgingsstaten als eerste gedekt werden, waren ongevallen tijdens het werk, ziekte, en ouderdom. Nederland was relatief laat met haar industrialisatie en hierdoor was de omvang en machtspositie van vakverenigingen en socialistische partijen eerder klein (Wildeboer Schut, Vrooman, De Beer, 2000: 8). Zodra de arbeidersklasse stemrecht had, werden haar voorkeuren gehoord in de Nederlandse politiek en dit leidde het begin van het sociale zekerheidsstelsel in (De Swaan, 1989: 165). De uiteindelijke inwerkingstelling van de sociale wetgeving kwam tot stand door de samenkomst van hervormingsgezinde politici; hoge ambtenaren; steun van grote ondernemers en hervormingsgezinde vakbondsleiders (De Swaan, 1989: 21). Ondanks de grote steun, bleef er één groep om te overwinnen en overtuigen:

“En overal moest de oppositie van kleine zelfstandigen overwonnen worden die zich verzetten tegen de grote ondernemingen, de grote vakbonden en de grote bureaucratie, en die vertrouwden op particuliere vermogensvorming als een voorziening voor tegenslagen en voor de oude dag.”

Abram de Swaan, 1989: 21.

Voor deze groep traditionele zelfstandigen was het niet in het eigenbelang om onderdeel te zijn van collectieve regelingen. Door hun tegenstand werden zij buiten een aantal verplichte collectieve regelingen gelaten. Dit waren de regelingen voor

werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en het eigen pensioen. Enkele voorwaarden waren volgens De Swaan van belang met betrekking tot de inkapseling van klassieke sociale risico's in collectieve regelingen. Dit was ten eerste onzekerheid over het moment en de omvang van een tegenslag, ten tweede onzekerheid over de effectiviteit van de remedies tegen het tekort of de tegenslag en ten derde de intensiteit en reikwijdte van externe effecten voor anderen (De Swaan, 1989: 19). Aan deze voorwaarden werd door de klassieke sociale risico's voldaan. Het ging hierbij dus om de grootte van het risico; de weerbaarheid die men kon bieden aan dit risico en het effect dat een risico op anderen zou hebben. Dit is van belang voor het analysekader.

Het overheidsbeleid dat gericht is op deze klassieke sociale risico's heeft na inwerkingstelling nog verschillende wijzigingen gekend. Na de Tweede Wereldoorlog werd in grotere mate gestreefd naar universalisme; de overheid ging zorg dragen voor de bestaanszekerheid van de gehele bevolking (Wildeboer Schut, Vrooman, De Beer, 2000: 9). Hiermee werd de doelgroep van sociale zekerheid breder getrokken dan de mannelijke kostwinner (Bonoli, 2007: 496). In de jaren '70 was Nederland koploper op het gebied van sociale zekerheid, dit is echter naar beneden bijgesteld met een neoliberale inslag vanaf de jaren '80 (De Swaan, 1989: 218). Klassieke sociale risico's staan echter nog steeds aan de basis van het sociale zekerheidsbeleid voor werknemers, waarbij het draait om collectieve verzekering voor de risico's van werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid en ouderdom (Dekker, 2011: 10).

2.3 Klassieke sociale risico's in een modern jasje

De klassieke sociale risico's die voor werknemers zijn ingebed in verplichte collectieve regelingen, zijn dat niet voor zelfstandigen. Zelfstandigen zonder personeel zijn een nieuwe soort in de arbeidersgroep, en bevinden zich in het grijze gebied tussen werknemers en traditionele zelfstandigen. Voor zzp'ers leidt de wil om eigen baas te zijn tot onzekerheid met betrekking tot klassieke sociale risico's (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 11). Zzp'ers kunnen flexibeler omgaan met nieuwe maatschappelijke wensen; zoals het combineren van werk arbeids- en zorgtaken. Tegelijkertijd betekent de keus voor deze flexibiliteit dat zij keuzevrijheid hebben met betrekking tot klassieke sociale risico's. Zzp'ers zijn uitgesloten van verzekeringen voor werknemers die door sociale partners zijn georganiseerd en van collectieve pensioenregelingen (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46). Zij worden geacht zelf voorzieningen te treffen om hun sociale zekerheidspositie veilig te stellen en dienen de kosten in te calculeren in hun tarieven (Klosse, 2017: 214).

Deze keuzevrijheid brengt verschillende risico's met zich mee voor de weerbaarheid van zzp'ers op het gebied van arbeidsongeschiktheid, ziekte, werkloosheid en ouderdom (Hessels & Vroonhof, 2003: 67). Met weerbaarheid wordt bedoeld op of een zzp'er effectieve weerstand kan bieden aan het risico, in het geval dat dit zich voltrekt. Dit duidt op het eerste punt van de analyse, te weten de theoretische weerbaarheid van zzp'ers. Om weerbaar te zijn tegen de gevolgen van klassieke sociale risico's, zijn er voor zzp'ers verschillende handelingsmogelijkheden.

Om de gevolgen van het op keuzevrijheid gerichte beleid te onderzoeken, is het van belang om te omschrijven hoe men in theorie weerbaar is en kan zijn. Dit gaat in op de mogelijkheden om weerbaarheid te bieden tegen risico's, waarbij wordt ingegaan op hoe vaak een risico voor komt, en hoe ernstig dit kan zijn. Dit worden ook wel de prevalentie en ernst van risico's genoemd (Rose, Suls, & Windschitl, 2011). In deze thesis is er bewust gekozen voor een breed perspectief op klassieke sociale risico's, in plaats van voor de analyse van één van deze risico's. De risico's zijn met elkaar verbonden. Doordat de problematiek aan fundamentele vragen over arbeidsrelaties en het sociale zekerheidsstelsel in Nederland snijdt, is een brede blik gewenst.

“Een debat over de positie van zzp'ers in Nederland kan daarom niet worden gevoerd tegen wil en dank, maar alleen uit volle overtuiging.”

Smits & Van Echtelt, 2017: 248.

2.3.1 Het risico op werkloosheid

Ten eerste behoeft de verhouding tussen zzp'ers en het werkloosheidsrisico aandacht. Zzp'ers hebben geen recht op een werkloosheidsuitkering in tijden zonder werk, dit verschilt van de manier waarop dit risico geldt voor werknemers. Waar werknemers op basis van contracten werken, werken zzp'ers op basis van opdrachten. Een werknemer geniet hierom ontslagbescherming, dit is niet het geval voor een zzp'er (Klosse, 2017: 214). Wanneer er over werkloosheid wordt gesproken bij zzp'ers, gaat dit eigenlijk om een periode zonder opdrachten (Hessels & Vroonhof, 2003: 72). Werkloosheid is voor zzp'ers in deze zin relatief, doordat vaak wordt gewerkt met verschillende opdrachtgevers en een nieuwe opdracht veelal gemakkelijker binnen te halen is dan een nieuw contract als werknemer. Bij het bieden van weerbaarheid aan dit risico draait het weliswaar deels om het inkomensrisico, maar evenzeer om andere aspecten van weerbaarheid omtrent het krijgen van opdrachten. Dit risico is volgens zzp'ers (grotendeels) zelf beïnvloedbaar (Dekker, et al., 2012: 306).

Het inkomensrisico is relatief klein, doordat men nog kan werken en eventueel iets anders kan gaan doen. Niet enkel het financiële aspect is van belang, maar juist ook de manier waarop de zzp'er zich aanpast aan de veranderlijke arbeidsmarkt. Zzp'ers staan zelf negatief tegenover collectieve regelingen ten behoeve van werkloosheid, dit geldt ook voor zzp'ers die in een risicovolle financiële positie zitten (Dekker, 2011: 174). Werkloosheid wordt voor zzp'ers in de wetenschappelijke literatuur ook wel een *manufactured risk* genoemd, dit wordt door mensen zelf veroorzaakt en is onderdeel van het vak (Giddens, 1994). Doordat het moeilijk is om te bepalen of iemand onvrijwillig werkloos is, is dit risico lastig verzekeraar (De Swaan, 1989: 191). Het verplicht verzekeren van werkloosheid voor zzp'ers brengt een *moral hazard* met zich mee; mensen zullen zich anders gedragen wanneer zij verzekerd zijn en bijvoorbeeld minder aan acquisitie doen (CPB, 2016a: 4). Dit risico draait om een situatie waarin een zzp'er wel wil en kan werken, maar niet aan voldoende werk komt of niet voldoende geld verdient. Doordat dit risico niet verzekeraar is voor zzp'ers, wordt bij de analyse van dit risico onderzoek gedaan naar verschillende (andere) manieren om weerbaar te zijn tegen dit risico.

2.3.2 *Het risico op arbeidsongeschiktheid (en ziekte)*

Ten tweede behoort de verhouding tussen zzp'ers en het arbeidsongeschiktheidsrisico aandacht. Voor werknemers wordt er op basis van de institutionele regelingen een onderscheid gemaakt tussen ziekte en arbeidsongeschiktheid (minder/meer dan 1 jaar niet aan het werk kunnen) (Hessels & Vroonhof, 2003: 67). Voor zzp'ers worden beide onder arbeidsongeschiktheid geschaard. In deze thesis zal het risico op ziekte om deze reden buiten beschouwing worden gelaten. Het risico om arbeidsongeschikt te worden verschilt weinig tussen werknemers en zzp'ers. In de literatuur zijn er geen aanwijzingen gevonden die er op wijzen dat zzp'ers hun kans op arbeidsongeschiktheid beter kunnen inschatten dan werknemers (IBO, 2015; CPB, 2016a: 4). De risico's die samengaan met de gevolgen van arbeidsongeschiktheid zijn echter erg verschillend tussen werknemers en zzp'ers.

Het grootste risico is gemoeid met de financiële gevolgen die samengaan met arbeidsongeschiktheid. Waar werknemers verplicht verzekerd zijn, stelt de overheid dat een verplichte collectieve verzekering niet strookt met de keuzevrijheid van het vrije ondernemerschap (CPB, 2016a: 4). Zelfstandigen staan met betrekking tot risico's inzake arbeidsongeschiktheid niet per se negatief tegenover collectieve regelingen, wanneer deze in het eigenbelang werken (Dekker, 2011). De weerbaarheid die zzp'ers kunnen bieden aan dit inkomensrisico laat het verschil met werknemers zien. Deze weerbaarheid kan op individueel of collectief niveau geboden worden. De beschreven *moral hazard* is bij het arbeidsongeschiktheidsrisico minder aanwezig, doordat er een arbeidskeuring plaatsvindt. Het is niet gemakkelijk om misbruik te maken van de regeling (Bekkerink, 1994). Dit risico draait om een situatie waarin een zzp'er niet meer kan werken, maar van tevoren weerstand had kunnen bieden en hier niet voor gekozen heeft. Vanwege het belang van de financiële component bij dit risico, wordt in de analyse naast de prevalentie en ernst aandacht besteed aan de overweging van zzp'ers omtrent hun weerbaarheidsstrategie.

2.3.2 *Het risico op ouderdom*

Ten derde behoort de verhouding tussen zzp'ers en ouderdomsrisico's aandacht. Zowel werknemers als zzp'ers hebben recht op een AOW-uitkering. Zzp'ers hebben echter een negatieve pensioenpositie ten opzichte van werknemers en dit lijkt problematisch. Waar werknemers (bijna altijd) op collectieve basis verplicht sparen voor een aanvullend pensioen, is dit voor zzp'ers niet het geval (SER, 2010: 46). Zzp'ers kiezen zelf of en hoe zij pensioen opbouwen. Dit komt voort uit het idee dat zelfstandigen andere vormen van een pensioenvoorziening kunnen gebruiken, zoals de verkoop van het eigen bedrijf. Het pensioen is een verzekering voor het *lang-leven-risico*. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat zzp'ers dit risico beter kunnen inschatten dan werknemers (Klosse, 2017: 233-234). Ook in dit geval is het beleid voor zzp'ers gebaseerd op de assumptie omtrent keuzevrijheid.

De manier waarop klassieke sociale risico's te duiden zijn voor zzp'ers, is afhankelijk van de manier waarop zij met deze keuze omgaan. Ook wat betreft ouderdomsrisico's staan zzp'ers niet per se negatief tegenover collectieve regelingen (Dekker, 2011: 252). Men is bijvoorbeeld wel voorstander van de AOW, omdat dit in

het eigenbelang is en goedkoper is dan andere risicostrategieën (Dekker, 2011: 168). Het inkomensrisico geldt voor een situatie waarin men onvoldoende inkomen heeft ten tijde van de pensionering. Zzp'ers kunnen dit risico collectief, maar ook individueel dragen. Wanneer men geen effectieve weerbaarheidsstrategie kiest, worden individuen hard getroffen door de gevolgen (AFM, 2015a: 6). Dit risico draait evenals het arbeidsongeschiktheidsrisico om een situatie waarin een zzp'er niet meer kan werken, maar van tevoren weerstand had kunnen bieden en hier niet voor gekozen heeft. Ook bij de analyse van het ouderdomsrisico wordt aandacht besteed aan de overweging van zzp'ers omtrent hun weerbaarheidsstrategie.

2.4 Theoretische weerbaarheid: De risicopositie van de zzp'er

Om antwoord te kunnen geven op de vraag hoe klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers zijn verschillende factoren belicht. In deze thesis wordt gefocust op de groeiende groep zzp'ers die ook het merendeel van de zzp'ers behelst. Deze zzp'ers verkopen hun eigen arbeid, en lijken in grotere mate op werknemers dan traditionele zelfstandigen zonder personeel. Hun visie inzake collectieve regelingen is niet gelijk aan die van traditionele zelfstandigen, door de verschillende toepasbaarheid. Zzp'ers staan slechts met een been in het stelsel van collectieve sociale zekerheid (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46). Om deze reden is het interessant om te kijken hoe de verschillende klassieke sociale risico's voor hen uitpakken.

Allereerst zal voor risico's de theoretische weerbaarheid in kaart gebracht worden. Hierbij draait het om hoeveel iets voorkomt ('prevalentie') en hoe ernstig de gevolgen zijn ('ernst') (Rose, Suls, & Windschitl, 2011). Eerst moet een beeld geschetst worden van de situatie, waarbij ook de handelingsmogelijkheden aan bod komen. Vervolgens kan onderzocht worden waar weerbaarheid aan geboden moet worden en hoe/of dit gebeurt. De risico's zijn voor deze thesis ingedeeld in twee categorieën. Hierbij gaat het aan de ene kant om risico's waarbij men nog wel wil werken, maar waarbij het niet lukt om aan het werk te komen. Dit leidt tot een klein inkomensrisico, maar een grote verscheidenheid aan handelingsmogelijkheden. Aan de andere kant gaat het om risico's waarbij men niet meer kan werken, hier zijn grote inkomensrisico's mee gemoeid. In dit geval zijn de handelingsmogelijkheden meer beperkt. Aan de hand van de bovenstaande beschrijvingen is tot de onderstaande indeling gekomen:

<i>Categorie</i>	<i>Klein inkomensrisico</i>	<i>Groot inkomensrisico</i>
Niet lukken	Werkloosheid	
Niet kunnen	Ziekte ¹	Arbeidsongeschiktheid & pensioen

Tabel 2: Indeling klassieke risico's

¹ Ziekte: geldt voor zzp'ers als onderdeel van arbeidsongeschiktheid en wordt als individueel klein inkomensrisico buiten beschouwing gelaten.

3. Risico's en weerbaarheid, een theoretische duiding

De manier waarop klassieke sociale risico's voor zzp'ers gelden is nu de revue gepasseerd. Zzp'ers hebben verschillende handelingsmogelijkheden die tot weerbaarheid kunnen leiden, dit is in de thesis aangeduid als theoretische weerbaarheid. De praktische weerbaarheid wordt aangehouden als benaming voor de manier waarop deze mogelijkheden in de praktijk voor de heterogene groep zzp'ers uitpakken. Om de bredere weerbaarheid en afweging van zzp'ers te kunnen toetsen, en hun sociale zekerheidspositie in kaart te brengen, wordt gekeken naar de weerbaarheid van zzp'ers middels twee wetenschappelijke theorieën. Dit leidt tot een analytisch kader dat in deze thesis ook getoetst wordt op haar bruikbaarheid.

3.1 *Kapitaal ten behoeve van weerbaarheid*

Klassieke sociale risico's die slechts een klein inkomensrisico behelzen worden niet enkel met economische middelen tegengegaan. Mensen onderscheiden zich naast economisch kapitaal, ook in cultureel en sociaal kapitaal. De Franse socioloog Pierre Bourdieu heeft zich in zijn distinctietheorie gericht op deze verschillende vormen van kapitaal (1989). Bourdieu borduurde voort op de stratificatiesoorten van Weber, die stelde dat in de samenleving zowel klasse als status als macht gelden. Bourdieu stelt dat mensen zich onderscheiden door middel van economisch, cultureel en sociaal kapitaal, hetgeen leidt tot sociale ongelijkheid. Deze kapitaaltvormen zullen toegepast worden op de verschillen betreffend weerbaarheid die zzp'ers (kunnen) bieden (in vergelijking met werknemers). Hiernaast kan deze visie tot inzichten leiden in het verschil tussen zzp'ers en zelfstandigen mét personeel. Ten slotte kan dit onderscheid kwetsbaarheid destilleren door te kijken naar de interne verschillen bij zzp'ers.

De manieren waarop men weerbaarheid biedt aan de klassieke sociale risico's, zijn afhankelijk van de verschillende vormen van kapitaal die hier tegenover gezet kunnen worden. Voor de grote inkomensrisico's is de relevantie van verschillende vormen van kapitaal minder aanwezig. In dit geval kunnen zzp'ers namelijk niet meer werken; hun kapitaal is economisch gegrond. De analyse van kleine inkomensrisico's, in deze thesis het risico op werkloosheid, wordt breder getrokken dan enkel op financiële basis. Zzp'ers kunnen zich niet verzekeren tegen werkloosheid en zijn hier op individueel niveau weerbaar tegen. Middels het (weerbaarheids)kapitaal van Bourdieu wordt de sociale zekerheidspositie van zzp'ers in kaart gebracht (1989).

Ten eerste bestaat er economisch kapitaal, dit staat gelijk aan geld of vermogen. Mensen kunnen weerbaar zijn voor risico's en de gevolgen van deze risico's, door gebruik te maken van economisch kapitaal. Dit kan staan voor inkomen uit werk of uit investeringen, maar ook uit bijvoorbeeld vastgoed. Het economisch kapitaal is volgens Bourdieu de wortel van alle andere soorten kapitaal (Bourdieu 1989: 138). Wanneer dit type kapitaal wordt gebruikt om de gevolgen van het werkloosheidsrisico op te vangen, kan men door middel van economische kapitaal

bijvoorbeeld weerbaar zijn voor de inkomensschokken in tijden zonder opdrachten. Hiervoor kan gespaard geld of vermogen worden ingezet. Een verschil in economisch kapitaal kan een zzp'er weerbaarder maken ten opzichte van de veranderlijke arbeidersmarkt, dan bijvoorbeeld werknemers.

Ten tweede bestaat er cultureel kapitaal, waarmee wordt bedoeld op factoren die personen op cultureel gebied van anderen onderscheiden (Bourdieu, 1989). Bourdieu gebruikt de theorie zoals gezegd om sociale ongelijkheid te structureren. Deze vorm van kapitaal bestaat bijvoorbeeld uit kennis, opleiding en overige cognitieve vaardigheden. Met betrekking tot werkloosheid, en de verbonden positie van de zzp'er op de arbeidsmarkt, is bijvoorbeeld scholing een belangrijke manier waarop het weerbaarheids-niveau van een individu kan worden verhoogd. Wanneer dit type kapitaal wordt toegepast op het werkloosheidsrisico, kan dit er aan de ene kant toe leiden dat men niet werkloos wordt, en aan de andere kant leiden tot een snelle volgende opdracht. Een verschil in cultureel kapitaal kan ervoor zorgen dat transitie op de arbeidsmarkt, zoals weer in vaste dienst gaan, bemoeilijkt worden.

Ten derde bestaat er sociaal kapitaal. Dit begrip staat voor de waarde van het netwerk van een actor; bestaande en potentiële hulpbronnen die voortvloeien uit een geïnstitutionaliseerd netwerk van relaties (Bourdieu, 1989). Hiermee wordt bedoeld op de mogelijkheden die er liggen binnen het eigen netwerk om bepaalde middelen te mobiliseren (Portes, 1998). Wanneer een individu schaarse middelen heeft, zou hij in het eigen netwerk andere middelen op kunnen halen. Sociaal kapitaal is een concept dat veel wordt besproken in de wetenschappelijke literatuur. Volgens verschillende wetenschappers neemt het sociaal kapitaal af (Putnam, 2000; Beck, 2000; Bauman, 1998). Putnam maakt hierbij het onderscheid tussen *bonding* en *bridging* sociaal kapitaal (2000). *Bonding* kapitaal bestaat in dit geval tussen zzp'ers, een voorbeeld hiervan is het inkomen van de partner, dat soelaas kan bieden in tijden zonder opdrachten. *Bridging* kapitaal bestaat met mensen buiten de eigen groep, dit kan juist van waarde zijn bij transitie naar een ander werkveld. Het proefschrift van Dekker laat zien dat de afname van sociaal kapitaal niet per se geldt voor zzp'ers (2011). Verbondenheid kan bestaan vanuit eigenbelang, misschien juist bij zelfstandigen zonder personeel, doordat zij het belang kennen van de netwerksamenleving.

Bourdieu past zijn theorie toe op het Frankrijk van de jaren 60 in de vorige eeuw. Hier was destijds een groot klassenverschil. Ondanks toereikend kapitaal konden mensen volgens Bourdieu niet behoren tot de elite, voortkomend uit verschillende oorzakelijke factoren. Mensen worden gehinderd door hun *habitus*, dit is de manier waarop zij waarnemen, denken en handelen. Als men ergens langer bij hoort worden de gebruiken geïnternaliseerd. Het starten als zzp'er maakt iemand dus niet opeens een zelfstandige in de sociologische zin van het woord. De gebruiken van traditionele zelfstandigen, zijn door de opkomende groep zzp'ers nog niet volledig overgenomen. De verschillende vormen van kapitaal kunnen door beide groepen verschillend worden ingezet. Deze vormen zijn volgens Bourdieu ook converteerbaar, waardoor meer van het één tot meer van het ander zou kunnen leiden (1989). Met verschillende soorten kapitaal wordt getracht de weerbaarheid rondom het risico op werkloosheid voor zzp'ers te duiden.

3.2 Weerbaarheid als rationele overweging

Grote inkomensgevolgen voor zzp'ers, ten gevolge van klassieke sociale risico's, komen voort uit de keuze die men vooraf maakt inzake de eigen weerbaarheidsstrategie. Dit is het gevolg van de overheidsvisie die behelst dat zzp'ers keuzevrijheid dienen te hebben ten opzichte van deze risico's. Van zzp'ers wordt verwacht dat zij zelf de optimale, bewuste, afweging maken inzake hun risico's. Deze afweging bepaalt of een zzp'er weerbaar is voor de risico's, of niet. De uitkomst van deze afweging kan tot drie keuzes leiden: weerbaarheid bieden op een collectief niveau (arbeidsongeschiktheidsverzekering/pensioenfonds), op individueel niveau (zelf sparen/investeren) of leiden tot de keuze om niet weerbaar te zijn. Om deze overwegingen te onderzoeken, en weerbaarheid in kaart te brengen, wordt gebruikgemaakt van de rationele keuzetheorie, voortkomend uit de *decision theory*.

De *decision theory* gaat in op de manier waarop mensen besluiten nemen. De keuze van zzp'ers wordt gebruikt om het arbeidsongeschiktheids- en ouderdomsrisico te duiden. De focus ligt hierbij op een analyse van de rationaliteit die besloten ligt in deze besluiten. Aan de basis van dit analytische deel staat de rationele keuzetheorie. In een standaard economisch model wordt er vanuit gegaan dat mensen rationele keuzes maken op basis van volledige informatie (CPB, 2015: 10). Er wordt op basis van de nutsverwachting een keuze gemaakt tussen verschillende alternatieven. De insteek van deze theorie is om op de meest efficiënte/rationele manier doelen te behalen; waarbij de theorie uitgaat van individueel eigenbelang (Frederickson, et al., 2016: 167). Rationaliteit wordt tegenwoordig wetenschappelijk in twijfel getrokken.

De rationele keuzetheorie heeft een grote tekortkoming; de menselijke gebreken ten opzichte van een rationele afweging. Hierom kiezen sommigen ervoor om de rationele keuzetheorie uit te sluiten. Een bekend alternatief is de *prospect theory*. Volgens deze theorie is het inschatten van risico's geen absolute exercitie maar wordt dit beïnvloed door eerdere gebeurtenissen (*anchoring*). Deze theorie stelt dat mensen besluiten nemen die passend zijn, waarbij zij beïnvloed worden door omstandigheden (Kahneman & Tversky, 1979). Hiernaast wordt gesteld dat actoren eerder handelen op basis van informatie die zij 'goed genoeg' vinden, in plaats van uit rationaliteit; dit wordt ook wel omschreven als *satisficing* (Simon, 1947). De rol van onzekerheid is namelijk essentieel, juist voor het maken van rationele keuzes.

“Risk in decision theory is a function of the influence of uncertainty on rationality.”

Frederickson, 2016: 179.

Bovenstaande theorie kan gebruikt worden om de rationaliteit van keuzes te beschrijven, maar in deze thesis is voor de uiteindelijke analyse gekozen voor de visie op rationele keuzes van Jon Elster. Elster gaat bij zijn benadering van de rationele keuzetheorie uit van methodologisch individualisme. De voorkeuren van personen op individueel niveau liggen ten grondslag aan de geaggregeerde uitkomsten. Hij beschrijft de tekortkomingen van de rationele keuzetheorie weliswaar, maar verdedigt ook haar waarde. Rationaliteit is een nastrevenswaardig doel. Zijn theorie kijkt niet

enkel naar het beschrijven van handelingen, maar zoekt naar factoren om menselijk handelen te verklaren. Dat mensen niet altijd rationeel handelen staat vast. Hierom is het van belang om niet te zoeken naar universele wetmatigheden, maar om juist de verklarende mechanismen in beeld te brengen voor het gebrek aan rationaliteit. Juist de factoren die rationaliteit beperken kunnen een inzicht bieden op de weerbaarheid inzake sociale zekerheid voor zzp'ers; of bijvoorbeeld een verschil tussen zzp'ers en werknemers aangeven, hetgeen juist het overheidsbeleid ondersteund.

“(r)ational choice theory is more than a technical tool for explaining behavior. It is also, and very importantly, a way of coming to grips with ourselves – not only what we should do, but even what we should be”

Elster, 1993: 179.

De rationele keuzetheorie loopt volgens Elster tegen twee problemen aan, namelijk een situatie van onbepaaldheid en inadequaatheid. In een situatie van onbepaaldheid is er niet één rationele keuze. De kern is dat de rationele keuzetheorie in dit geval wel opties kan uitsluiten en dat het belangrijk is om, wanneer er niet voldoende informatie is, toch een keuze te maken. Voor de in deze thesis onderzochte problematiek is er echter wel een rationele uitkomst. Het is van waarde om te onderzoeken waarom zzp'ers ervoor kiezen om niet weerbaar te zijn tegen klassieke sociale risico's. Elster benadrukt dat het van belang is om te kijken naar de afwegingen van individuen. Door deze theorie te gebruiken voor het analytisch kader, kan besproken worden hoe de risico's uitpakken voor zzp'ers onder rationaliteit-beperkende factoren (Elster, 1993).

Het doel van zzp'ers wordt in dit onderzoek vastgesteld op het weerbaar zijn voor de inkomensgevolgen van klassieke sociale risico's. Het risico dat hiermee in verbinding staat is een parametrisch risico; het is niet afhankelijk van de keuze van anderen (Elster, 1986: 7). Wanneer individuen de mogelijkheid niet hebben om voor de beste strategie te kiezen, stelt Elster hiernaast dat zij aan adaptieve preferentievorming doen. Wanneer iemand iets niet kan krijgen, gaat deze persoon dit als minder nastrevenswaardig zien, ook wanneer dit rationeel de beste optie zou zijn. Deze overwegingen worden in dit onderzoek meegenomen. Om de overwegingen te toetsen is het van belang om te kijken naar de instrumentele rationaliteit (neemt men effectieve acties om dit doel te behalen) en de epistemologische rationaliteit (stemmen overtuigingen overeen met de werkelijkheid) (Elster, 1983). Wat objectief tot de juiste keuze leidt is niet relevant voor de uiteindelijke analyse van het maken van een bewuste keuze, het gaat om de rol van subjectiviteit binnen deze afweging.

In de rationele keuzetheorie die Elster beschrijft is er een speciale rol weggelegd voor de invloed van omgevingsfactoren op de keuzes die individuen maken. Het maken van een rationele keuze kan worden belemmerd doordat factoren uit de omgeving invloed hebben op de afweging die individuen maken. Aangezien in deze thesis het overheidsbeleid wordt beoordeeld, worden voornamelijk de institutionele regelingen die van invloed zijn op overwegingen van zzp'ers belicht. Elster stelt hiernaast dat de juiste (mate van) informatie van belang is om tot een rationele afweging te kunnen komen (Elster, 2009b: 2-3). Er moet echter niet

oneindig naar informatie gezocht worden. Iemand kiest rationeel wanneer het beste middel ingezet wordt, onder de beperkende omstandigheden; waarnaast er de juiste opvatting bestaat over de werkelijkheid, onderhevig aan de informatie over de omgeving die beschikbaar is; terwijl er eveneens voldoende informatie is met inachtneming van de zoekkosten (Elster, 1986).

“We believe easily what we hope and what we fear”

Elster, 2009b: 4.

Om tot een analyse te komen van de afweging van zzp'ers wordt gekeken naar de keuzesituatie die zij doorlopen. Volgens Elster bestaat een keuzesituatie uit drie onderdelen, namelijk: handelsmogelijkheden binnen de beperkende omstandigheden (institutionele stelsel); de overtuigingen van de actor over welke handelingen tot welke uitkomst leiden en de subjectieve rangschikking van verschillende haalbare uitkomsten (Elster, 1986: 4). Een rationeel individu zal de handeling kiezen die volgens zijn eigen overtuigingen het best zijn verlangens bevredigt (Elster, 2009a: 14). Het institutionele stelsel heeft invloed op de besproken factoren doordat hiermee het speelveld waarbinnen besluiten worden genomen wordt gevormd; dit is vervolgens van invloed op de voorkeuren van individuen (March, 1994). Voor de analyse is het van belang om ten eerste individuele handelingen (*actions*) in kaart te brengen, deze handelingen worden beïnvloed door het institutionele stelsel. In de overweging worden mensen hiernaast beïnvloed door hun verlangens (*desires*) en overtuigingen (*beliefs*).

3.3 Geaggregeerde weerbaarheid

3.3.1 Uitleg van het kader

De weerbaarheid betreffend werkloosheid wordt geanalyseerd door middel van de verschillende vormen van kapitaal. Hiermee wordt de weerbaarheid ten opzichte van kleine inkomensrisico's geschetst. Men kan in dit geval wel werken, maar het lukt niet om aan het werk te komen; dit tekent zich in de weerbaarheid. Een ander model wordt gebruikt om te kijken naar de manier waarop zzp'ers weerbaar zijn voor klassieke sociale risico's die grote financiële gevolgen hebben. Aan de hand van de rationale keuzetheorie van Elster, wordt de keuzesituatie van zzp'ers met betrekking tot het bieden van weerbaarheid aan grote inkomensrisico's geschetst.

Deze risico's worden geanalyseerd door ten eerste te kijken naar de handelingsmogelijkheden, afgezet tegen de institutionele regelingen; vervolgens wordt gekeken naar de uitkomst van overtuigingen in de praktijk (welke realisatie is er in de praktijk, en waarom kiest men hiervoor). Ten derde zal gekeken worden naar de subjectieve rangschikking en of dit tot de gewenste uitkomst leidt (Elster, 1986: 4). In dit proces wordt op zoek gegaan naar factoren die het risico op de uitkomst om

geen weerbaarheid te bieden vergroten. Nadat eerst de theoretische weerbaarheid in beeld is gebracht, zal hierbij de praktische weerbaarheid centraal staan.

Zoals gesteld draait de theoretische weerbaarheid om prevalentie en ernst, evenals om de handelsmogelijkheden, zoals beschreven is in paragraaf 2.4. Vervolgens is er de praktische weerbaarheid. Dit draait om de realisatie in de praktijk, en de vraag welke factoren zzp'ers minder weerbaar maken in een situatie van keuzevrijheid. Door onderstaand kader toe te passen op klassieke sociale risico's voor zzp'ers wordt aan de ene kant gekeken hoe deze risico's uitpakken voor de (diverse) groep zzp'ers. Aan de andere kant wordt de overweging en de weerbaarheid van zzp'ers in kaart gebracht om vervolgens te kunnen onderzoeken wat van invloed is op deze weerbaarheid, en of deze zzp'ers in vergelijking met werknemers voldoende (sociale) zekerheid ten deel komt. Zo wordt er een veelomvattend beeld gegeven van de manier waarop klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers.

3.3.2 Het analysekader in beeld

Kapitaalvormen voor weerbaarheid	1. Theoretische risicobenadering		
	Prevalentie van het risico <i>Beeldvorming</i>		Ernst van het risico <i>Van welke factoren afhankelijk?</i>
	2. Praktisch: Het weerbaarheidskapitaal		
	Economisch kapitaal	Cultureel kapitaal	Sociaal kapitaal

Figuur 1: Analysemodel kleine inkomensrisico's, wanneer het niet lukt om te werken

Rationeel weerbaarheidsvermogen	1. Theoretische risicobenadering	
	Prevalentie van het risico <i>Beeldvorming</i>	Ernst van het risico <i>Van welke factoren afhankelijk?</i>
	2. Praktisch: Een rationele weerbaarheidsstrategie	
	Handelingsmogelijkheden <i>Wat kun je doen?</i>	Opvatting en afweging <i>Hoe gaat men hier mee om?</i>

Figuur 2: Analysemodel grote inkomensrisico's, wanneer men niet meer kan werken

4. Wanneer het niet lukt om te werken

In hoofdstuk twee is besproken dat het risico op werkloosheid voor werknemers en zzp'ers een verschillende betekenis heeft. Het doel van dit hoofdstuk is om te beschrijven hoe dit klassieke sociale risico uitpakt voor zzp'ers en om in beeld te brengen hoe men hier weerbaarheid aan biedt. Dit risico draait om de situatie waarin een zzp'er wel wil werken, maar waarbij het niet lukt om aan werk te komen. Factoren die van invloed zijn op de weerbaarheid van zzp'ers voor werkloosheid worden besproken, om vervolgens te kijken naar vormen van kapitaal die zzp'ers als weerbaarheidskapitaal kunnen inzetten. Na eerst de theoretische mogelijkheden te schetsen en factoren vanuit de theorie te belichten (theoretische weerbaarheid), wordt vervolgens aan de hand van de verschillende vormen van kapitaal beschreven hoe men in de praktijk weerbaar kan/blijkt te zijn (praktische weerbaarheid).

4.1 Theoretische weerbaarheid tegen werkloosheid

4.1.1 Het institutioneel stelsel rondom werkloosheid

Theoretische weerbaarheid wordt ten eerste beïnvloed door het institutionele stelsel, dat invloed heeft op hoe het werkloosheidsrisico voor zzp'ers uitpakt. Waar een werknemer bij werkloosheid recht heeft op een uitkering op basis van de werkloosheidswet (WW), zijn er voor zzp'ers geen wettelijke voorzieningen aanwezig (SER, 2010: 46). Zzp'ers staan negatief tegenover collectieve regelingen voor dit risico (Dekker, 2011). Een uitzondering hierop is de startfaciliteit WW. De overheid stimuleert mensen vanuit een uitkering om te starten als zzp'er, in dit geval kan een burger zijn recht op de uitkering deels behouden (Posthumus & Wilthagen, 2010: 33). Het idee hierachter is dat dit kan leiden tot een vast contract, deze zzp'ers starten minder vanuit de hang naar vrijheid maar eerder vanuit de hang naar betaald werk. Werknemersregelingen zijn geregeld in de cao's, hier vallen zzp'ers niet onder. Zzp'ers hebben in tegenstelling tot werknemers geen ontslagbescherming en vallen niet onder de Wet minimumloon. Dit komt voort uit de assumptie dat zij een gelijke onderhandelingspositie hebben ten opzichte van hun opdrachtgever, en hier zelf over kunnen onderhandelen. Het gevolg hiervan is dat een deel van de zzp'ers onder het minimumloon werkt. De overheid wilt dit tegengaan door een minimumtarief van 15 tot 18 euro per uur in te stellen (De Volkskrant, 2017).

Belangrijk voor de inkomenspositie van zzp'ers is dat zzp'ers fiscale voordelen hebben, in tegenstelling tot werknemers. Deze voordelen zijn bedoeld om hun sociale zekerheidspositie te verbeteren en betekenen in de praktijk dat zzp'ers in het algemeen minder belasting betalen dan werknemers. Door middel van deze regelingen komt de overheid zzp'ers tegemoet voor het risico dat zij lopen als ondernemer. Naast de gebruikelijke werknemersrisico's lopen zzp'ers namelijk ook ondernemings- en ondernemersrisico's (Westerveld, 2011). Voorbeelden hiervan zijn het recessierisico onder invloed van de conjunctuur, het wanbetalingsrisico wanneer

klanten niet betalen, het solvabiliteitsrisico wanneer verwachte kredietverstrekking uitblijft en het investeringsrisico's wanneer investeringen niet de gewenste opbrengst hebben (Westerveld, 2011: 10-11). Indien het mis gaat voor een zzp'ers, is er een vangnetregeling van kracht. Dit is het Besluit bijstandsverlening zelfstandigen (hierna: Bbz). Wanneer een zzp'er een levensvatbaar bedrijf heeft, maar tijdelijk zonder inkomsten zit wegens werkloosheid, kan men een beroep doen op het Bbz. Middels een tijdelijke uitkering kunnen zogenaamd gevestigde zelfstandigen in hun levensbehoeften voorzien, zonder gelijk een faillissement aan te hoeven vragen (Rijksoverheid, 2018). Wanneer zzp'ers geen beroep op deze regeling (kunnen) doen, maar zij ook geen opdrachten vinden, leidt dit tot inkomensverlies. Dit kan in het uiterste geval leiden tot het terugvallen op de bijstand.

4.1.2 Het werkloosheidsrisico in beeld

Klassieke sociale risico's worden besproken aan de hand van hun prevalentie en ernst. De prevalentie van werkloosheid is door haar omstreden conceptualisering moeilijk meetbaar. Om deze reden is ervoor gekozen om in deze analyse ten eerste te bespreken wat het risico inhoudt en wat op de prevalentie van invloed is, om vervolgens te focussen op factoren die de ernst van het risico beïnvloeden. Doordat zzp'ers geen beroep kunnen doen op een werkloosheidsuitkering, is het lastig om te onderzoeken hoeveel zzp'ers er precies zonder werk zitten. Wel lijkt er sprake te zijn van verborgen werkloosheid onder zzp'ers (SER, 2010: 91).

Uit de literatuur is gebleken dat er twee categorieën van belang zijn voor het werkloosheidsrisico van zzp'ers, namelijk de werkvoorraad en het tarief dat zzp'ers (kunnen) hanteren. De theoretische weerbaarheid draait voor zzp'ers om de werkvoorraad die zij hebben, en of er voldoende inkomsten zijn. Voor zzp'ers is hun werkvoorraad van groot belang (Hessels & Vroonhof, 2003: 72). Zij dienen keer op keer nieuwe opdrachten te verwerven. Wanneer een periode zonder opdrachten langer duurt, wordt het risico omtrent werkloosheid groter voor zzp'ers. Uit de literatuur blijkt dat zzp'ers van alle werkenden de hoogste kans hebben op het leven in armoede (CPB, 2018: 59). Om deze kwetsbare situatie te kunnen analyseren, is het ten eerste van belang om te kijken naar factoren die van invloed zijn op de werkvoorraad van de zzp'er, en te onderzoeken wie er kwetsbaar zijn ten opzichte van dit risico.

De conjunctuur van de economische cyclus is van grote invloed op de werkvoorraad van zzp'ers. Zonder vast contract is men kwetsbaarder in economisch barre tijden, men moet ook in deze periode opdrachten verwerven. Hierop is het gebrek aan ontslagbescherming van invloed. De invloed van de conjunctuur op de werkvoorraad is niet voor elke zzp'er gelijk (Dekker & Stavenuiter, 2012: 15-16). Het ligt er voornamelijk aan hoe lang opdrachten van zzp'ers doorgaans zijn, zelfs de meest gewilde zzp'ers blijken tijdens laagconjunctuur te vrezen voor hun opdrachten. Uit kwalitatieve interviews van Dekker bleek dat zzp'ers in de bouw en ICT-sector ongeruster waren over hun positie wanneer zij op lange projecten zaten (Dekker, 2011: 166). Grotere projecten, met een langere doorlooptijd worden in tijden van economische tegenspoed minder doorgevoerd. Tegelijkertijd is er naar korte projecten (ICT) of kleine reparaties (bouw) juist meer vraag (Dekker, 2011).

Voor de werkvoorraad van zzp'ers is hiernaast de afweging van bedrijven van belang. Door het institutionele stelsel verschillen kosten en risico's tussen zzp'ers en werknemers, voor werkgevers. Werknemers hebben veel sociale zekerheid, doordat dit kosten met zich meebrengt hebben zij een zwakkere concurrentiepositie dan sommige zzp'ers die deze kosten niet doorberekenen (Dekker, 2011: 154). Een werkgever kan kosten en risico's omzeilen door middel van 'arbitrage'. Arbitrage bestaat bijvoorbeeld uit het ontwijken van sociale lasten en het ontwijken van het recht op ontslagbescherming. Een bedrijf kan vooral kosten en risico's omzeilen door te kiezen voor zzp'ers; hiermee kan men alle arbitragemogelijkheden benutten (Euwals, De Graaf-Zijl & Van Vuuren, 2016: 372). Hieraan is echter verbonden dat een zzp'er dit concurrentievoordeel enkel behoudt wanneer hij niet alle kosten om weerbaar te zijn betreffend sociale zekerheid in zijn tarieven doorberekent. Bedrijven blijken juist niet voor zzp'ers te kiezen wanneer er veel transactiekosten verbonden zijn aan een baan (Dosker, et al., 2011: 312). De transactiekosten staan aan de basis van de overweging van organisaties om werknemers contracten aan te bieden (Coase, 1937). Wanneer transactiekosten hoog zijn, kan een organisatie juist beter werknemers in dienst nemen. De werkvoorraad verschilt dus per sector en type baan.

De invloed van de bovenstaande factoren op de werkvoorraad is tweeledig. Indien de werkvoorraad stijgt, kan verwacht worden dat meer mensen zzp'er zullen worden. De markt werkt volgens kapitalistische insteek als een weegschaal van vraag en aanbod. De wetenschappelijke theorieën hierover redeneren ook beide kanten op (Dekker & Stavenuiter, 2012: 15-16). Er bestaat zowel een push- als pullthese. De pull-these houdt in dat meer zzp'ers starten als zelfstandige wanneer zij gewild zijn in de economie, aangezien zij gewild zijn en op deze manier meer inkomsten kunnen verwerven. Aan de andere kant stelt de push-these echter dat ook in economisch slechte tijden meer zzp'ers starten, aangezien zij na ontslag niet aan het werk komen als werknemer op de arbeidsmarkt (Dekker & Stavenuiter, 2012: 15-16).

De conjunctuur en overwegingen van bedrijven kunnen zzp'ers richting het zzp-schap duwen (Dirven, et al., 2017: 286-287). Deze mensen kiezen niet 'bewust' voor het ondernemerschap, maar men wordt hiertoe 'gedwongen'. Dit zijn de 'gedwongen' zelfstandigen waar het overheidsbeleid zich tegenwoordig op richt (Kabinet, 2017). Veel zzp'ers starten vanwege de hang naar vrijheid en flexibiliteit (Van den Born, 2009). Indien mensen starten vanuit negatieve startmotieven zijn zij minder succesvol in het runnen van een onderneming (Conen & Schipper, 2017: 250). De werkvoorraad pakt in dit geval negatiever uit. De categorie schijnzelfstandigen bestaat voornamelijk uit mannen, ouderen en lager opgeleiden. De bouw en zorg zijn sectoren waar schijnzelfstandigheid relatief veel voorkomt (Blumber & De Graad, 2004: 50). Voor deze groep is het werkloosheidsrisico beperkt beïnvloedbaar, zij zijn kwetsbaar doordat zij lange tijd geen werk kunnen vinden.

Naast de werkvoorraad van een zzp'er, is het inkomen van belang wanneer wordt gekeken naar het werkloosheidsrisico voor zzp'ers. Doordat zzp'ers niet onder de Wet minimum loon vallen, zijn zij kwetsbaar wanneer het gaat om hun inkomen. Om periodes zonder opdrachten te overbruggen, moet voldoende verdiend worden om een buffer op te kunnen bouwen. Het tarief van een zzp'er is grotendeels afhankelijk

van de onderhandelingspositie en de grootte van de markt waarin de zzp'er werkzaam is. Wanneer er veel zzp'ers klaarstaan om de opdracht over te nemen, is de onderhandelingspositie beperkt (Dekker, 2010: 773). De tarieven bewegen voor zzp'ers meer met de economische conjunctuur mee, dan dat voor het loon van werknemers het geval is. Hiernaast is op de onderhandelingspositie van zzp'ers van toepassing dat deze beperkt is wanneer men één opdrachtgever heeft, eerder in loondienst is geweest bij deze opdrachtgever, vrije keus ontbreekt en men voorkeur heeft voor een vast dienstverband (Boot, 2012: 8; Klosse, 2017: 219).

Ongeveer 1/6e van de zelfstandigen is voor minimaal 75% van de omzet afhankelijk van één opdrachtgever, en lijkt dus kwetsbaar (Kösters & Smits, 2017: 365). Een interessante vondst is dat een schijnzelfstandige een hoger uurloon blijkt te hebben dan een 'echte zzp'er' doordat zij meer declarabele uren maken, door bijvoorbeeld minder tijd in acquisitie te stoppen (Zandvliet, et al., 2013: 5). Enkel in de bouw ligt het tarief iets onder het tarief van een 'echte zzp'er'. Het gemiddelde tarief van schijnzelfstandigen in de zakelijke dienstverlening en in het vervoer ligt hoger dan dat van werknemers (Zandvliet, et al., 2013: 5). Wanneer er een lage werkvoorraad is, is schijnzelfstandigheid dus soms een voordeel voor de inkomsten van zzp'ers. Hiernaast verschilt het tarief vanzelfsprekend per soort baan, en per sector. In sectoren waar minder verdiend wordt, is in het algemeen ook minder ruimte voor zzp'ers om te onderhandelen over hun tarief.

Naast zzp'ers die vanuit positieve overwegingen als zzp'er starten, start een deel als zzp'er omdat er geen andere baan gevonden kan worden. Zij nemen het risico voor lief, maar wensen vaak in een vast dienstverband te werken (Dekker en Stavenuiter, 2012: 25). Dit geldt bijvoorbeeld voor uitkeringsgerechtigden die op deze manier een nieuwe kans krijgen op de arbeidsmarkt. Dit heeft een negatief effect op het tarief dat men vraagt, men start gelijk in een kwetsbare positie. Hiernaast hebben zzp'ers vaker dan werknemers in hun leven gebruikgemaakt van een uitkering voor werkloosheid (Josten, et al., 2014: 13). Dit betekent dat zzp'ers meer risico lopen op werkloosheid dan werknemers (Josten, et al., 2014: 13). Wanneer overgestapt wordt naar het zzp-schap vanuit inactiviteit, gebeurt dit hoogstwaarschijnlijk vanuit negatieve overwegingen (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 25). Door de grote hoeveelheid aan knelpunten die deze groep tegen lijkt te komen met betrekking tot het zzp-schap, is goede advisering voor hen van groot belang (Mevissen, et al., 2013: 121-122). De concurrentie die iemand dan laat kiezen voor het zzp-schap, heeft gelijktijdig een negatieve impact op het tarief van een zzp'er (Dekker, 2010: 773).

4.2 Praktische weerbaarheid tegen werkloosheid

Het werkloosheidsrisico is afhankelijk van verschillende factoren waar zzp'ers op verschillende manieren kwetsbaar voor zijn. Factoren die van invloed zijn op het niet aan werk komen, of niet voldoende (kunnen) sparen voor een periode zonder opdrachten, geven inzicht in de theoretische weerbaarheid. Ten tweede is het nu van belang om te kijken naar de manieren waarop zzp'ers in de praktijk weerbaar zijn

tegen dit risico. Weerbaarheid komt tot uiting in de vorm van economisch, cultureel en sociaal kapitaal. Middels deze begrippen wordt nu de praktische weerbaarheid van zzp'ers geschetst.

4.2.1 Economische weerbaarheid

Economisch kapitaal kan ingezet worden om weerstand te bieden aan de inkomensrisico's die werkloosheid met zich meebrengt. Om het economische weerbaarheidsvermogen in beeld te brengen is het inkomen en het vermogen van zzp'ers van belang. Het inkomen van zzp'ers is wisselender en meer gespreid dan dat van werknemers (CPB, 2016b: 18). Zzp'ers hebben gemiddeld een lager bruto-inkomen dan werknemers, terwijl hun besteedbaar inkomen ongeveer gelijk is aan dat van werknemers (IBO, 2015) Dit komt door de fiscale voordelen die zij hebben.

Door te spelen met het tarief kunnen zzp'ers zichzelf aantrekkelijker maken wanneer er weinig opdrachten voor handen zijn. Dit heeft echter soms tot gevolg dat zzp'ers onder het minimumloon werken. Ongeveer 1/6^e van de zelfstandigen heeft een besteedbaar inkomen onder het minimumloonniveau (CPB, 2016b: 12). Oververtegenwoordigd in de groep die onder het sociaal minimum zit als zelfstandige, zijn alleenstaanden, mensen met een migratieachtergrond, mensen die buiten de randstad wonen en zzp'ers van middelbare leeftijd (CPB, 2016b: 17). Op basis van het inkomen lijkt de weerbaarheid van zzp'ers tegenover het werkloosheidsrisico niet groter te zijn dan dat van werknemers; terwijl werknemers hiernaast ook verzekerd zijn voor het werkloosheidsrisico.

Om met het tarief te kunnen spelen, of om een periode zonder werk te kunnen overbruggen, moeten er opgebouwde reserves zijn om op terug te kunnen vallen (Dekker & Stavenuiter, 2012: 16). De verdeling van het vermogen is bij zelfstandigen veel schever verdeeld dan bij werknemers. Voor zzp'ers is het privévermogen en bedrijfsvermogen van belang. Het privévermogen staat voor het liquide vermogen en de waarde van de eigen woning. Het bedrijfsvermogen staat voor het vermogen dat in de onderneming zit (CPB, 2016a: 20). Een kwart van de zelfstandigen heeft geen positief privévermogen. Zzp'ers werken vooral als IB-ondernemer of als freelancer. Het gemiddelde privévermogen van zzp'ers is met 144.000 euro (IB-ondernemers) en 132.000 euro (freelancers) hoger dan het gemiddelde vermogen van werknemers (83.000 euro) (CPB, 2016a: 21).

De spreiding van het vermogen is voor zzp'ers echter veel schever verdeeld. Het bedrijfsvermogen is voor de nieuwe groep zzp'ers lager dan voor traditionele zelfstandigen, doordat zij hun eigen arbeid aanbieden. Wanneer het inkomen tijdelijk wegvalt, zijn alternatieve bronnen veelal voldoende om tot twaalf maanden in een minimuminkomen te voorzien, hiermee kan het risico op werkloosheid worden opgevangen. Voor 18% van de zelfstandigen is dit niet het geval, zij hebben te weinig alternatieve inkomsten (CPB, 2016a: 32). De relatie tussen het inkomen en het vermogen is voor zzp'ers minder sterk dan voor werknemers (CPB, 2016a: 20). Zowel het privé- als het bedrijfsvermogen hangt juist sterk samen met leeftijd (CPB, 2016a: 22). Jonge zzp'ers zijn hierdoor kwetsbaarder voor inkomensschokken.

Tussen zzp'ers bestaan grote verschillen. Het economisch kapitaal is logischerwijs kleiner voor zzp'ers die minder werken. Deze zzp'ers zijn vatbaarder voor (langdurig) armoederisico (CBS, 2018d: 61). In de sectoren landbouw, bosbouw en visserij; handel, vervoer en horeca; cultuur, recreatie en overige dienstverlening en in het onderwijs, is het economische kapitaal van zzp'ers kleiner (CBS, 2018d: 66). In deze sectoren wordt voornamelijk in de sectoren cultuur, recreatie en overige dienstverlening en in het onderwijs, vanuit negatieve startmotieven gestart (Dirven, et al., 2017: 292). Deze mensen lijken dus 'ongewild' voor eigen rekening en risico te werken. Het inkomensrisico inzake werkloosheid en armoede blijkt juist laag in de bouwnijverheid, financiële dienstverlening en gezond- en welzijnszorg.

Hiernaast blijkt uit de secundaire literatuur dat negatieve startmotieven inderdaad voor een slechte financiële situatie van huishoudens zorgt (Conen & Schippers, 2017: 264). Doordat zzp'ers die vanwege negatieve overwegingen zijn gestart ook korter blijven werken als zzp'er, behoren ook zij tot de kwetsbare groep zzp'ers (Conen & Schippers, 2017: 264). Van alle mensen ouder dan 45 jaar die werk vonden in 2011 ging ongeveer 25% aan het werk als zzp'er; bij mensen onder de 45 jaar blijkt dit slechts 12% te zijn (Vlasblom & Josten, 2013). Ongeveer 24% van de zzp'ers is vanwege negatieve redenen gestart als zelfstandige, wat betreft zelfstandigen die arbeid aanbieden gaat dit om 26%, dit komt relatief veel voor bij ouderen en weinig bij hoogopgeleiden (Kösters & Smits, 2017: 363). Dit laat zien dat de economische weerbaarheid lager is voor zzp'ers die vanuit kwetsbaarheid beginnen aan het zzp-schap.

Wanneer het inkomen niet voldoende blijkt om het hoofd boven water te houden, en het vermogen niet aanwezig is, stromen zzp'ers uiteindelijk door naar een uitkering. Wanneer men deels in loondienst werkt kan dit een werkloosheidsuitkering zijn, anders zal dit een bijstandsuitkering zijn (CBS, 2014: 24). De uitstroom van zzp'ers naar werkloosheid groeit. In 2008 was dit slechts 6%, tegenover 15% in 2013. Deze uitstroom lijkt voornamelijk te gelden voor mannen van middelbare leeftijd (CPB, 2016b: 11). 60% van de mensen die uitstroomde werkte meer dan 12 uur in de week. Economisch kapitaal lijkt voor een deel van de zzp'ers niet afdoende om weerstand te bieden aan (economische) risico's die samengaan met werkloosheid. Deze groep bestaat grotendeels uit de 'gedwongen zelfstandigen'. Wanneer men economisch niet weerbaar genoeg blijkt, zijn er echter ook nog andere mogelijkheden die uitkomst kunnen bieden voor het risico op werkloosheid.

4.2.2 Culturele weerbaarheid

Cultureel kapitaal kan ook ingezet worden om weerstand te bieden aan het risico op werkloosheid. De waarde hiervan is tweeledig, aan de ene kant kan middels cultureel kapitaal de eigen relevantie voor het huidige werk worden gehandhaafd, waarbij het nodig is voor opdrachten die op dat moment aan de gang zijn. Aan de andere kant versterkt het de eigen concurrentiepositie op de arbeidsmarkt. In de praktijk blijken bedrijven zzp'ers in te huren vanwege de kennis die zij in huis hebben (Vroonhof et al., 2008). De positie van een zzp'er op de arbeidsmarkt hangt hierdoor samen met het

scholingsniveau van de zzp'er. Het risico op werkloosheid is in de praktijk verbonden aan het culturele kapitaal van de zzp'er.

Ten eerste is het opleidingsniveau van een zzp'er van belang. Hoger opgeleide zzp'ers hebben een grotere kans om aan het werk te blijven en hiernaast een grotere kans om een hoger tarief te kunnen vragen (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 54). Dit is van invloed op het loon en vermogen van een zzp'er, aangezien hoger opgeleiden gemiddeld beter betaald krijgen. Op de werkvoorraad is het effect aanwezig, maar beperkt, aangezien dit sectoraal erg kan verschillen. Een opleiding is echter pas het begin. De overheid streeft naar een 'leven lang leren', waarbij mensen zich tijdens hun leven blijven ontwikkelen. Dit zorgt ook voor ontplooiing en meer autonomie, waarden die voor zzp'ers een rol spelen en in de huidige tijdsgeest passen, die van invloed is op de groei van het aantal zzp'ers. Het idee is dat zzp'ers op deze ontwikkelingen inspringen, de vraag is echter of zij dit in de praktijk doen.

Het cultureel kapitaal komt voornamelijk voor in de literatuur in de vorm van scholing. Dit gaat middels opleidingen, trainingen cursussen en workshops, of middels leren op het werk (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 55). Scholing is voor zzp'ers van belang omdat zij aan de ene kant hun kennis op peil moeten houden om mee te kunnen doen aan marktontwikkelingen, aan de andere kant is dit belangrijk wanneer zij een transitie naar werknemerschap willen maken (SER, 2010: 73). Door de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt zijn kennis en vaardigheden minder lang bruikbaar. Door technologische vooruitgang moeten ook werkenden zich blijven ontwikkelen (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 54). Scholing kan een zzp'er verzekeren van werk, en gebruikmakend van scholing kan een zzp'er een bijdrage leveren aan de kenniseconomie (Posthumus & Wilthagen, 2010: 30). Dit brengt een risico met zich mee als zzp'ers hier geen uiting aan (kunnen) geven.

In de praktijk is zichtbaar dat zzp'ers wat betreft scholing achterlopen op werknemers, dit kan op termijn een risico betekenen voor deze groep volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (2013: 88). Een aanzienlijke groep zzp'ers wil graag (meer) scholing volgen maar zijn is niet toe in staat wegens tijd of geldgebrek (Posthumus & Wilthagen, 2010: 31). Zzp'ers bevinden zich hierdoor in een spagaat wat betreft scholing.

“Als het goed gaat, is er geen tijd, en als het slecht gaat, is er geen geld om in zichzelf te investeren.”

Smits & Van Echtelt, 2017: 248.

Zzp'ers zijn kwetsbaarder wanneer zij minder aan scholing doen dan hun tegenhangers in een vast dienstverband. Dit verlaagt de weerbaarheid tegen het werkloosheidsrisico, de werkvoorraad en het tarief hebben hieronder te lijden. Voor ondernemers die hun eigen arbeid verkopen lijken trainingen en cursussen de belangrijkste vorm van scholing te zijn (De Vries & Bruins, 2013: 30). Binnen de groep zzp'ers zijn er echter grote verschillen in wie wel en niet aan scholing doen. Jongere ondernemers hebben vaker korter geleden deelgenomen aan scholing; lager opgeleiden doen het minst aan scholing, en hoogopgeleiden juist het meest (De Vries

& Bruins, 2013: 30). Ook volgen zzp'ers met een hoger inkomen gemiddeld meer scholing dan zzp'ers met een lager inkomen (De Vries & Bruins, 2013: 32).

Hiernaast bestaan er sectorale verschillen. De vraag naar arbeid stijgt vooral in complexe banen (Fouarge, et al., 2017: 48). Banen met meer routinematige handelingen komen steeds minder voor en zzp'ers die routinematig werk hebben zijn hierdoor kwetsbaar. In deze sectoren lijkt scholing echter geen uitkomst te bieden. In de sectoren landbouw, industrie en handel, transport en communicatie wordt bijvoorbeeld weinig aan scholing gedaan door zzp'ers; hier staat tegenover dat in de sectoren zorg en welzijn, onderwijs en training en ICT men meer met scholing bezig is (De Vries & Bruins, 2013: 29). Sectoren die gevoelig zijn voor kennisveroudering zijn (wetenschappelijk) onderwijs, de zorg en ICT. In deze sectoren doen zzp'ers veel aan scholing, dit zijn vooral hoogopgeleide zzp'ers (De Vries & Vroonhof, 2010).

Scholing kan echter ook de meer kwetsbare mensen op de arbeidsmarkt helpen. Scholing heeft volgens de literatuur een positief effect op het inkomen en de arbeidsmarktparticipatie van werklozen en ouderen (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 58). Deze mensen blijken echter uit de hierboven gevonden uitkomsten weinig aan scholing te doen. Het blijkt dat negatief gemotiveerde zzp'ers in 38% van de gevallen negatief zijn over hun werkzekerheid, in tegenstelling tot 22% van de positief gemotiveerde zzp'ers (Dirven, et al., 2017: 294). Scholing kan voor deze mensen in kwetsbare posities juist leiden tot meer werkzekerheid en een bredere oriëntatiemogelijkheid op de arbeidsmarkt. Dit kan in de weg gestaan worden doordat deze groep kwetsbaren een negatievere inkomenspositie heeft. Een indicatie van de risicopositie van een zzp'er kan, naast aan de hand van het opleidingsniveau en de sector, ook gegeven worden op basis van het startmotief van een zzp'er.

Scholing geeft zzp'ers een hogere werkzekerheid, dit betekent dat zij na een opdracht sneller een nieuwe opdracht zullen vinden. Ondanks dat deze waarde wordt erkend, is zichtbaar dat zzp'ers wat betreft scholing achterlopen op werknemers. (De Vries & Bruins, 2013). Juist omdat men nog kan werken, maar in het geval van werkloosheid niet aan het werk komt, kan scholing hierbij uitkomst bieden. Zzp'ers zijn flexibeler dan werknemers en kunnen gebruikmaken van deze manier van weerbaarheid omtrent werkloosheid, de kosten zouden hierbij een barrière kunnen vormen. Cultureel kapitaal lijkt een relevante bron, waarmee men zich weerbaar zou kunnen opstellen tegenover het werkloosheidsrisico, maar dit kapitaal wordt door zzp'ers niet volledig benut.

4.2.3 Sociale weerbaarheid

Sociaal kapitaal kan ten slotte ook gebruikt worden om weerbaarheid te bieden aan het risico op werkloosheid. De maatschappij is in verandering, en ontwikkelt zich tot een netwerksamenleving (Van Dijk, 2006). Persoonlijke en zakelijke netwerken kunnen op verschillende wijzen worden ingezet om in grotere mate weerbaar te zijn tegenover het werkloosheidsrisico. Dit komt in de literatuur in twee vormen ten uiting. Ten eerste is er het netwerk van de zzp'er dat gebruikt kan worden om nieuwe opdrachten te vinden (Dekker en Stavenuiter, 2012). Ten tweede is er het partnerinkomen waardoor binnen het netwerk middelen kunnen worden

gemobiliseerd. Dit is een belangrijke factor waarop men als zzp'er terug kan vallen indien er inkomensschokken zijn. Wat betreft de *bonding* middels het sociaal kapitaal is het inkomen van de partner een uitgangspunt, evenals het netwerken voor een nieuwe opdracht. *Bridging* geldt met betrekking tot een overstap naar een ander werkveld, hiervoor kan het netwerk eveneens uitkomst bieden.

Zzp'ers die hun eigen arbeid verkopen zijn voor hun opdrachten voornamelijk afhankelijk van hun zakelijke netwerk (Van den Berg, et al., 2009: 11). Dit is dan ook een belangrijke vorm van kapitaal die zij inzetten bij individuele bestrijding van werkloosheid en is voor hen van grotere waarde dan dat voor werknemers het geval is. Dit netwerk draait veelal om (oud-) collega's, opdrachtgevers en klanten (Van den Berg, et al., 2009: 11). Ook samenwerking met collega zzp'ers of netwerkorganisaties wordt gebruikt om aan opdrachten te komen. Indien werkzaam in de particuliere sector is het informele netwerk meer van belang dan in de niet-particuliere sector (Van den Berg, et al., 2009: 30). Lager opgeleiden maken in tegenstelling tot hoger opgeleiden vaker gebruik van hun privé-netwerk (Van den Berg, et al., 2009: 12). De grootte van het netwerk verschilt per beroep. Waar men in de zakelijk dienstverlening een groot netwerk heeft, is dit in de zorg juist vaak een klein netwerk, beiden kunnen echter effectief zijn (Van den Berg, et al., 2009: 33).

De manier waarop gewerkt wordt is van invloed op de manier waarop het netwerk wordt gebruikt. Wanneer de einddatum van een opdracht onduidelijk is, kan dit zorgen voor minder waarde van het eigen netwerk; men moet direct beginnen na het aflopen van een opdracht en kiest dan bijvoorbeeld vaker voor het werken via bemiddelingsbureaus (Van den Berg, 2009: 14). Nadelen aan het belang van netwerken zijn dat dit tijdsintensief is en dat sommige zzp'ers niet in staat zijn een netwerk effectief in te zetten (Van den Berg, et al., 2009: 31). Beperkte communicatieve vaardigheden en het hebben van een klein aantal vaardigheden maken een netwerk minder effectief (Van den Berg, et al., 2009: 31). Niet voor iedereen is het netwerk van belang. Wanneer een zzp'er gewild is, hoeft hij weinig zelf op zoek naar opdrachten, dit geldt volgens onderzoek van de Kamer van Koophandel voor 30% van de zzp'ers. Hier staat tegenover dat 14% continu zoekt naar nieuwe opdrachten (Smetsers, 2017: 9). Dit laat echter zien dat de hang naar individualiteit binnen de liquide moderniteit voor een groot deel van de zzp'ers samen dient te gaan met verbondenheid; in dit geval lijkt sociaal kapitaal een adequate weerbaarheidsvorm, en collectiviteit wordt allerm minst geschuwd.

Naast het netwerk, is ook het partnerinkomen een belangrijke vorm van sociaal kapitaal, waarmee weerbaarheid wordt geboden door zzp'ers voor het werkloosheidsrisico. Dit is in principe een vorm van economisch kapitaal, maar kan enkel ingezet worden als de vorm van sociaal kapitaal eveneens aanwezig is. Alleenstaande zzp'ers hebben een bovengemiddelde kans op een langdurig laag inkomen (CBS, 2018d: 64). Dit uit zich ook in dat mensen met een partner eerder zzp'er worden dan mensen zonder partner. Sociale en financiële hulpbronnen die weerstand kunnen bieden aan de onzekerheid die gepaard gaat met het zzp-schap zijn hier een verklaring voor in de literatuur (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 25) (Vossen en Bouwmeester, 2001). Dit is van invloed op de weerbaarheid van zzp'ers.

Een partnerrelatie wordt gezien als voornaamste bron voor de economische en sociale steun voor individuen (Chkalova, 2017: 123). Op de arbeidsmarkt komen steeds meer huishoudens met tweeverdieners. In dit geval kan de onzekere positie van de één, door de ander worden opgevangen (Chkalova, 2017: 123). Hierbij moet echter wel opgemerkt worden dat mensen met een flexibele arbeidsrelatie ook vaker een partner hebben die weinig werkzekerheid heeft; arbeidsmarktonzekerheid is geclusterd binnen huishoudens (Grotti & Scherer, 2014). In Nederland groeit de samenhang van flexibele contracten tussen huishoudens snel (Grotti & Scherer, 2014). Desondanks hebben veel mensen die flexibel werken ook een partner met een vast contract (WRR, 2017: 11). In het geval van IB-ondernemers uit dit zich in het feit dat ongeveer 1/3e een partner heeft in loondienst en ongeveer 1/3e een partner heeft die werkt als zelfstandige, werknemers zijn veel minder vaak samen met iemand die werkzaam is als zelfstandige (CPB, 2016a: 28). In 70% van de gevallen werkt de partner in dezelfde sector; dit kan het risico vergroten. Het inkomen van partners in loondienst en partners die als zelfstandige werken is ongeveer gelijk (CPB, 2016a: 8).

Sociaal kapitaal maakt zzp'ers weerbaarder voor werkloosheidsrisico's. Hierbij zijn wel verschillen op te merken tussen zzp'ers, die gebaseerd zijn op het soort werk dat zij doen en de persoonlijke kenmerken die hen eigen zijn. Weerbaarheid tegenover werkloosheidsrisico's kan voortkomen uit het eigen netwerk en het partnerinkomen. Wanneer de overheid haar beleid enkel fixeert op het inkomen van individuen, is dit hierdoor een suboptimale aanpak. Sociaal kapitaal lijkt een relevante bron betreffend weerbaarheid voor werkloosheid te zijn. Kwetsbaarheid is middels deze vorm van kapitaal deels te beschrijven. Wel kennen zzp'ers intern grote verschillen in sociaal kapitaal, zij hebben hier zelf slechts beperkte invloed op.

4.3 Dus hoe pakken klassieke sociale risico's uit voor zzp'ers wanneer het niet lukt om te werken, en hoe biedt men hier weerbaarheid tegen?

Het werkloosheidsrisico blijkt voor zzp'ers voornamelijk te gaan om de werkvoorraad en het tarief. Wanneer gekeken wordt naar de theoretische weerbaarheid van zzp'ers kan gesteld worden dat de prevalentie lastig te bepalen is. Er is weinig institutionele bescherming voor het werkloosheidsrisico. Doordat werkloosheid geen definitieve situatie is, zijn de gevolgen hiervan beperkt. Het overgrote deel van de zzp'ers kan financieel een periode van werkloosheid overbruggen. Zzp'ers hebben een concurrentievoordeel ten opzichte van werknemers, maar nemen een risico wanneer zij geen geld opzij zetten voor tegenslagen als werkloosheid. De onderhandelingspositie van zzp'ers is een belangrijke factor die deels bepaalt hoe het werkloosheidsrisico uitpakt voor zzp'ers. Met name zzp'ers die onder de noemer schijnzelfstandige vallen blijken kwetsbaar voor het werkloosheidsrisico. Er is echter een grote verscheidenheid aan handelingsmogelijkheden beschikbaar om tot een adequate weerbaarheidsstrategie te komen als zzp'er.

Praktische weerbaarheid wordt gevormd door de verschillende vormen van kapitaal die zzp'ers op individueel niveau kunnen inzetten om weerbaar te zijn tegen

risico's omtrent werkloosheid. Economische weerbaarheid komt tot uiting in de vorm van inkomen en vermogen. Waar inkomens overeenkomen tussen zzp'ers en werknemers, zijn er intern grote verschillen. Het vermogen is voor zzp'ers groter dan voor werknemers, en dit staft de economisch weerbare positie waarover eerder is gesproken. Aangezien men nog kan werken, zijn ook culturele en sociale weerstand van waarde. Het opleidingsniveau van een zzp'er is indirect van invloed op de weerbaarheid en met scholing kan een zzp'er zich weerbaarder opstellen tegenover het werkloosheidsrisico. Met name wat betreft scholing is er terrein te winnen voor zzp'ers, voornamelijk onder lager opgeleide zzp'ers. Het werkloosheidsrisico pakt voor hen positiever uit wanneer zij hier aandacht aan besteden. Ook sociaal kapitaal kan een zzp'er weerbaarder maken. Dit uit zich vooral in het netwerk van een zzp'er en het partnerinkomen. Wanneer een zzp'er werkloos wordt is het netwerk handig om aan nieuw werk te komen, terwijl het partnerinkomen kan helpen om inkomensschokken op te vangen.

De verschillende vormen van kapitaal dienen ter structurering van de mogelijkheden en realisatie voor de weerbaarheid van zzp'ers. Deze vormen van kapitaal zijn converteerbaar, en het gebrek aan één van de drie vormen hoeft niet te betekenen dat iemand kwetsbaar is. Hoewel het risico op werkloosheid voor zzp'ers negatief kan uitpakken, zorgt het feit dat men nog kan werken veelal voor andere mogelijkheden. Veel factoren die van invloed zijn op de weerbaarheid van zzp'ers ten opzichte van het werkloosheidsrisico, blijken slechts beperkt beïnvloedbaar. Zzp'ers die niet op voldoende kapitaal een beroep kunnen doen, kunnen terugvallen op de bijstand. Over het aantal zzp'ers dat dit overkomt zijn geen cijfers beschikbaar.

Dit risico lijkt het grootst te zijn voor zzp'ers die niet uit zichzelf voor het zelfstandig ondernemerschap kiezen. Het overheidsbeleid dat hierop gericht is, lijkt in dit geval een juiste focus te kennen. De keuzevrijheid inzake hoe men met dit risico omgaat, zorgt niet voor een problematische situatie, de algehele weerbaarheid lijkt op peil te zijn. Zzp'ers die kwetsbaar zijn, waren dit voor het zzp-schap vaak ook. Door een beperkte onderhandelingspositie is hun sociale zekerheidspositie kwetsbaar, deze kwetsbare positie geeft hen echter gelijktijdig een concurrentievoordeel ten opzichte van werknemers. Het blijkt dat het zzp-schap niet voor iedereen uitkomst kan bieden, er is een kleine groep die wel weerbaarheid tracht te verkrijgen, maar hier middels het zzp-schap niet in slaagt. Zij willen werken, en doen dit als zzp'er. Deze groep lukt het echter niet om als zzp'er economisch weerbaar te functioneren.

5. Wanneer men niet meer kan werken

In hoofdstuk twee is besproken dat het risico op arbeidsongeschiktheid en ouderdom voor zzp'ers grotendeels gelijk is aan het risico van werknemers. Het doel van dit hoofdstuk is om te beschrijven hoe deze klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers, en de weerbaarheid die zij hier tegen bieden te onderzoeken. Hiervoor moet in acht genomen worden dat deze risico's grote inkomensgevolgen kunnen hebben, wanneer er niet voor een effectieve weerbaarheidsstrategie wordt gekozen. Voor deze risico's moet van tevoren voor weerbaarheid worden gespaard of verzekerd. Zzp'ers kunnen hiervoor een weerbaarheidsstrategie kiezen, maar lijken dit niet altijd te doen. Eerst zullen de theoretische mogelijkheden en handelingsmogelijkheden vanuit de literatuur worden belicht (theoretische weerbaarheid).

Vervolgens wordt de weerbaarheid in de praktijk onderzocht (praktische weerbaarheid). Omdat de inkomensrisico's groot zijn, is de analyse van de praktische weerbaarheid gericht op de realisatie van de financiële weerbaarheid die men heeft, om vervolgens de motivering te bespreken voor zzp'ers om geen weerbaarheid te bieden. Door de verschillen tussen arbeidsongeschiktheid en ouderdom, wordt het merendeel van de analyse voor beide risico's apart gedaan. De rationaliteit inzake de keuze om geen weerstand aan de risico's te bieden wordt achteraf integraal besproken. Hierbij wordt afgesloten met inzichten uit de wetenschap die een licht schijnen op de (mogelijkheid tot) rationaliteit betreffend deze keuze.

5.1 Theoretische weerbaarheid tegen arbeidsongeschiktheid

5.1.1 Het institutioneel stelsel rondom arbeidsongeschiktheid

Hoe het risico op arbeidsongeschiktheid uitpakt voor zzp'ers is grotendeels afhankelijk van het institutionele stelsel waarbinnen zzp'ers zich tot dit risico verhouden. Het institutionele stelsel is aan verandering onderhevig geweest. In plaats van een individueel risico van werkenden werd arbeidsongeschiktheid eerder beschouwd als sociaal risico (Westerveld, 2011: 14). Dit betekende dat dit voor alle Nederlanders gedekt moest zijn. In het institutionele stelsel worden werknemers en zelfstandigen verschillend benaderd. Voor zzp'ers betekent dit keuzevrijheid over hoe zij hun weerbaarheid organiseren inzake het arbeidsongeschiktheidsrisico.

Werknemers vallen onder de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA). Dit betekent dat werknemers een uitkering krijgen wanneer zij arbeidsongeschikt raken. Dit is voor zzp'ers niet het geval. In tegenstelling tot vroeger hoeft men niet enkel te overleven op basis van caritas. Wanneer zelfstandigen arbeidsongeschikt raken, en zij dit niet zelf of middels een verzekering kunnen opvangen, belanden zij uiteindelijk in de bijstand. Zoals eerder genoemd kunnen zzp'ers ook een beroep doen op het Bbz. Dit is een tijdelijke uitkering, waarmee gepoogd wordt om zzp'ers buiten de bijstand te houden. Er zijn geen cijfers beschikbaar die ingaan op het aantal zzp'ers dat een beroep doet op de bijstand naar

aanleiding van arbeidsongeschiktheid, terwijl men hier geen verzekering voor heeft afgesloten (Asscher, 2016: 1). De huidige redenering vanuit de overheid inzake keuzevrijheid betreffend de weerbaarheidsstrategie van zzp'ers komt voort uit de assumptie dat werknemers ondergeschikt zijn aan de werkgever, zzp'ers zijn dit niet aan een opdrachtgever. Om deze reden heeft een werknemer minder invloed op arbeidsomstandigheden en betaalt de werkgever een deel van de verzekeringspremie (IBO, 2015: 67).

Om het overheidsbeleid in perspectief te kunnen zien, is het hiernaast van belang om te noemen dat zzp'ers tot 2004 verplicht verzekerd waren tegen arbeidsongeschiktheid. Dit was middels de Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen (WAZ). Deze wet was van kracht vanwege de assumptie dat zelfstandigen wegens kostenoverwegingen en een optimistische inschatting van de eigen risico's zich zonder deze verplichting niet zouden verzekeren, terwijl dit wel gewenst was. Een tweede reden was dat de private markt negatief zou uitwerken voor risicogevalen (Westerveld, 2011: 15). De verzekering is afgeschaft met het argument dat het arbeidsrisico goed verzekeraar is bij particuliere verzekeraars, voor afwijkende risicogevalen is een vangnetregeling ingesteld (Westerveld, 2011: 15). Ook werd destijds gesteld dat zelfstandigen bewust kiezen voor het ondernemerschap, met de bijbehorende risico's (De Vries & Van der Linden, 2014: 17).

5.1.2 Het arbeidsongeschiktheidsrisico in beeld

Uit de literatuur is gebleken dat het risico op arbeidsongeschiktheid niet erg verschillend is voor werknemers en zzp'ers. Doordat er geen gegevens bekend zijn over arbeidsongeschiktheid die exclusief ingaan op zzp'ers (CPB, 2016b: 38) wordt nu gekeken naar arbeidsongeschiktheidsgegevens van het UWV (RIVM, 2018). Hierbij gaat het voornamelijk om mensen die in loondienst hebben gewerkt. De verwachting is dat de prevalentie van het risico voor beide groepen niet erg verschilt. Het risico op arbeidsongeschiktheid valt niet samen met het ondernemerschap, in tegenstelling tot het werkloosheidsrisico (CPB, 2016a: 3). In Nederland wordt hiernaast geen onderscheid gemaakt tussen *risque sociaal* en *risque professionnel*: zowel ongelukken op als buiten het werk zijn verzekerd. Hierom komt het risico op arbeidsongeschiktheid voor zzp'ers en werknemers grotendeels overeen.

Arbeidsongeschiktheid komt in ongeveer de helft van de gevallen door psychische problematiek, het bewegingsapparaat is in ongeveer 1/5^e van de gevallen de oorzaak van een arbeidsbeperking. Op jonge leeftijd is eerder psychische problematiek de oorzaak, op oudere leeftijd wordt het bewegingsapparaat een belangrijker oorzaak (RIVM, 2018). Zzp'ers zijn door de indeling als zelfstandige in sommige gevallen wel kwetsbaarder betreffend het arbeidsongeschiktheidsrisico. Zij worden niet beschermd tegen lange werktijden of onveilige arbeidsomstandigheden (Klosse, 2017: 214). Eerder gold dit voor veel onveilige werkomstandigheden (SER, 2010: 47). Het institutionele stelsel zorgde ervoor dat in sectoren waar fysiek zwaar werk gedaan werd, zzp'ers de fysieke klussen op zich namen. In de bouw werden zware onderdelen bijvoorbeeld door zzp'ers getild (Doskers, et al., 2011: 312). Tegenwoordig is dit deels aangepast door een uitspraak van de Hoge Raad (Stehe,

2016: 27). Wanneer er nu sprake is van een gezagsverhouding valt een zzp'er onder de Arbowet (Asscher, 2016: 1). In situaties zonder gezagsverhouding lijken sommige zzp'ers volgens de inspectie onvoldoende te investeren in de eigen veiligheid (Asscher, 2016: 1). Dit komt voornamelijk doordat zij niet genoeg kennis hebben, denken het niet nodig te hebben of dit niet weten toe te passen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico's verschillen per sector. Risico's voor een gezonde en veilige werkomgeving komen vooral voor in de zorg en welzijnssector, de pakketdienstensector en in de bouw. Kwetsbaar zijn voornamelijk laagopgeleide zzp'ers doordat zij gemiddeld meer uren werken en gevaarlijker werk doen dan hoogopgeleide werknemers (IBO, 2015). Doordat zzp'ers voor eigen rekening en risico ondernemen kan men overwerkt raken. Wanneer het slecht gaat met de onderneming kan dit een negatieve invloed hebben op de tevredenheid met het werk als zzp'er (Conen & Schippers, 2017: 254-255). Uit onderzoek van Regioplan blijkt dat de werkdruk een belangrijke determinant is voor het arbeidsongeschiktheidsrisico van zelfstandigen (Van der Berg, et al., 2009: 41). Verder is voor het risico op arbeidsongeschiktheid belangrijk om te noemen dat dit voor een individu relatief klein is. Hier staat echter tegenover dat het voor individuele zzp'ers grote financiële gevolgen heeft (CPB, 2016a: 3).

5.2 Praktische weerbaarheid tegen arbeidsongeschiktheid

Het arbeidsongeschiktheidsrisico lijkt voor zzp'ers op het risico van werknemers. Factoren die van invloed zijn op het risico op arbeidsongeschiktheid en de omgeving waarbinnen dit risico voor zzp'ers geldt geven inzicht in de theoretische weerbaarheid. Zzp'ers genieten echter keuzevrijheid aangaande hun omgang met dit risico. Zzp'ers dienen een effectieve weerbaarheidsstrategie te kiezen om met de eventuele gevolgen van arbeidsongeschiktheid om te kunnen gaan. Een zzp'er kan zich verzekeren, dit niet doen vanwege individuele weerbaarheid in de vorm van bijvoorbeeld vermogen, of niks doen en het risico lopen om in financiële problemen te komen. De praktische weerbaarheid van zzp'ers wordt nu besproken. Deze weerbaarheid draait om de keuze van zzp'ers voor (g)een weerbaarheidsstrategie.

5.2.1 Weerstand bieden aan het arbeidsongeschiktheids-inkomensrisico

De keuzesituatie van zzp'ers inzake hun weerbaarheidsstrategie wordt als leidraad genomen voor deze analyse. De handelingsmogelijkheden die zzp'ers kunnen volgen om weerstand te bieden aan het inkomensrisico dat verbonden is aan arbeidsongeschiktheid, behelst hierbij de eerste stap. Ten eerste kan gekozen worden voor een collectieve risicostrategie. Het is mogelijk om te kiezen voor een private verzekering, een verzekering middels de branche- of beroepsorganisatie; een vangnetregeling voor moeilijk verzekerbare risico's (binnen 15 maanden na het starten als zzp'er, onder beperkte voorwaarden) of voor het vrijwillig doorzetten van de verzekering vanuit de dienstbetrekking (CPB, 2015: 21). De laatste twee mogelijkheden worden door slechts 2% en 3% van de zzp'ers aangehouden. Een

ruime meerderheid van hen die een van deze opties kiest, verzekert zich via een private verzekering (De Vries en van der Linden, 2014). Niet alle zzp'ers hebben hierbij evenveel keus. Voor zzp'ers die niet kunnen deelnemen aan private verzekeringen, omdat zij een verhoogd risico lopen, is er een vangnetregeling. Aan deze regeling nemen weinig zzp'ers deel (CPB, 2016a: 6). Hiernaast is het voor mensen die toetreden tot de arbeidsmarkt en starten als zzp'er, of vanuit werkloosheid starten, niet mogelijk om een UWV-verzekering door te zetten (Asscher, 2016: 6).

Volgens het CBS was in 2015 19,7% van de zzp'ers met een hoofdkomen uit ondernemerschap verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid (CBS, 2017b). De afgelopen jaren blijkt het percentage zzp'ers dat zich verzekerd heeft voor arbeidsongeschiktheid jaarlijks gedaald te zijn. Volgens het CBS wordt de daling veroorzaakt doordat startende ondernemers zich na een paar jaar beginnen te verzekeren voor arbeidsongeschiktheid. De groei van het aantal zzp'ers laat op deze manier het gemiddelde dalen terwijl er tegelijkertijd sprake is van een cohorteffect; nieuwe zelfstandigen verzekeren zich minder dan hun voorgangers (CPB, 2016b: 26). Dit betekent dat recent gestarte zzp'ers een verhoogd inkomensrisico lopen.

Leeftijd	2011	2012	2013	2014	2015
25 – 45 jaar	27,8%	26,9%	25,3%	23,2%	21,9%
45 – 65 jaar	20,9%	21,1%	20,6%	19,9%	20,4%

Tabel 3: Zzp'ers met premie arbeidsongeschiktheidsverzekering (CBS, 2017b)

Een verzekeringsgraad van ongeveer 20% is relatief laag, de volgende stap die leidt tot zicht op hoe dit risico uitpakt voor zzp'ers is te beschrijven wie zich wel en niet verzekeren voor dit risico. Over zzp'ers onderling is bekend dat jongere en oudere zzp'ers zich het minst vaak verzekeren. Van de zzp'ers onder de 25 jaar blijkt ongeveer 8% zich te verzekeren, bij de zzp'ers van 65 jaar of ouder is dit slechts 0,8%. Het merendeel van de populatie (93%) is echter tussen de 25 en 65 jaar oud en verzekert zich in 21,9% of 20,4% van de gevallen, zie ook tabel 2 (CBS, 2017b). Sectoraal zijn er ook verschillen in de verzekeringsgraad. Het aandeel verzekerden is het hoogst in de bouwsector (34%), kort hierop volgt de financiële dienstverlening (30,3%). In de gezondheid en welzijnzorg, waar de werkdruk hoog is, is het aantal verzekerden lager met 17,9%. Hiernaast is ook in de handel, vervoer en horecasector, waarbinnen veel zzp'ers werkzaam zijn, slechts 12,9% van de zzp'ers verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid. Het laagst scoort de sector 'Cultuur, recreatie en overige dienstverlening, met 8,2% (CBS, 2017b).

De kwetsbaarheid van zzp'ers betreffend het arbeidsongeschiktheidsrisico verschilt dus per sector. Ook andere kenmerken zijn echter van invloed op de verzekeringsgraad van zzp'ers. Zowel zzp'ers met een laag inkomen als zzp'ers uit de hoogste inkomensklassen verzekeren zich weinig (SER, 2010: 112). Het opleidingsniveau blijkt uit onderzoek niet van invloed te zijn op de verzekeringsgraad van zzp'ers voor arbeidsongeschiktheid, maar wanneer iemand meer werkt is dit wel van positieve invloed op de verzekeringsgraad (De Vries & Van der Linden, 2014:

18-19). Daarnaast blijkt dat een hoger inkomen relatief wel tot een hogere verzekeringsgraad leidt (De Vries & Van der Linden, 2014: 19; Evers, 2000). Deze groep heeft meer te verliezen en tegelijkertijd een lagere premie vanwege relatief gevaarvrije beroepen (CPB, 2016b: 27). De kwetsbare groep zzp'ers die overblijft, wanneer zij die verzekerd zijn voor arbeidsongeschiktheid hiervan worden afgetrokken, blijkt uit bovenstaande onderzoeken erg groot te zijn.

Zoals eerder beschreven sluiten private verzekeringen volgens De Swaan altijd een onderste klasse uit. Dit lijkt ook meer dan dertig jaar na het verschijnen van zijn studie nog steeds te gebeuren, al blijken ook hogere klassen uitgesloten te zijn, of zichzelf uit te sluiten. Om het eventuele inkomensverlies naar aanleiding van arbeidsongeschiktheid op te vangen, moet het vermogen worden uitgesmeerd tot aan het pensioen. Of de lage verzekeringsgraad problematisch is, ligt aan de individuele weerbaarheid van zzp'ers om het grote inkomensrisico hoofd te kunnen bieden. Een deel van de zzp'ers geeft aan zelf genoeg vermogen opgebouwd te hebben om arbeidsongeschiktheid op te vangen (28%) (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 52; CPB, 2016a: 6). Dit geldt na het inkomen van de partner (35%) als meest genoemde manier om weerstand te bieden aan dit inkomensverlies (CPB, 2016b: 36-37). Deze overweging speelt bijvoorbeeld in de zakelijke dienstverlening, waar zzp'ers in het algemeen meer verdienen (Vossen en Bouwmeester, 2001).

Voor een deel van de zzp'ers, voornamelijk uit de hogere inkomensklassen, zal het eigen vermogen voldoende zijn om inkomensverlies na arbeidsongeschiktheid op te vangen. Uit onderzoek van het CPB blijkt dat de meeste zelfstandigen voldoende alternatieven hebben om tot aan hun pensionering in een minimuminkomen te voorzien (CPB, 2016b: 37). Wanneer dit niet het geval is, moet men echter terugvallen op de bijstand. Zzp'ers die geen individuele of collectieve weerstandsstrategie aanhangen lijken hier stilzwijgend voor te kiezen. Ongeveer 20% van de groep zelfstandigen is kwetsbaar; waarbij het vermogen minder dan 5.000 euro per jaar netto oplevert. Hiernaast heeft 4% geen enkel alternatief voor het inkomensrisico op de lange termijn. Een groot deel van de zzp'ers blijkt in de praktijk geen weerbaarheid te kunnen bieden aan het arbeidsongeschiktheidsrisico.

De kwetsbare groep zelfstandigen is de afgelopen jaren gestegen. Ongeveer 300.000 zelfstandigen zijn niet in staat om zelf in hun inkomen te voorzien indien zij arbeidsongeschikt raken (CPB, 2016a: 12). Zij hebben recht op bijstand maar moeten hiervoor eerst hun eigen vermogen opeten. Wanneer zzp'ers weinig vermogen hebben, kan dit leiden tot de overweging om niet te verzekeren. De bijstand hoeft in dit geval geen grote inkomensachteruitgang te betekenen, en een gebrek aan eigen vermogen zorgt ervoor dat men op korte termijn toegang kan krijgen tot een bijstandsuitkering. Hiernaast geldt voor mensen boven de 55 jaar oud dat zij een grotere vermogensvrijstelling hebben; hierdoor hebben zij eerder recht op bijstand dan jongere zzp'ers. Dit impliceert vervolgens dat jongeren in een kwetsbare positie zitten. Een voordeel voor hen is echter dat zij een kleiner risico op arbeidsongeschiktheid hebben (CPB, 2016b: 38). Wel stelt het CPB dat voornamelijk jongeren, alleenstaanden, zzp'ers met lage inkomens en allochtonen zich relatief vaak in een kwetsbare positie bevinden (CPB, 2016b: 39).

5.2.2 Een onverzekerd avontuur: De opvatting en afweging

Om de weerbaarheid van zzp'ers in de praktijk te verkennen, is naast een realisatie omtrent het bieden van weerstand ook de achterliggende overweging van belang. Dit geeft input waarmee een oordeel geveld kan worden over de rationaliteit van zzp'ers. In de keuzesituatie behelst dit de *desires* en *beliefs* van de individuele actoren. In het geval van arbeidsongeschiktheid blijkt de grootste inkomensbron in het geval van arbeidsongeschiktheid het inkomen van de partner te zijn (Hessels & Vroonhof, 2003: 68; IBO, 2015: 22; Evers, 2000). Dit wordt voornamelijk als weerbaarheidsbron genoemd in sectoren waar zzp'ers minder verdienen, zoals in de zorg (Vossen en Bouwmeester, 2001). Ook het eigen vermogen en een particuliere verzekering worden genoemd als weerbaarheidsstrategie. Voor een klein deel van de zzp'ers biedt een werknemersverzekering vanuit loondienst uitkomst (Hessels & Vroonhof, 2003: 68; IBO, 2015: 22; Evers, 2000).

Ongeveer een vijfde van de zzp'ers hangt een niet-effectieve strategie aan betreffende hun weerbaarheid voor arbeidsongeschiktheid (CPB, 2016b: 36-37). De voornaamste reden om geen arbeidsongeschiktheidsverzekering af te sluiten, blijkt te zijn dat zzp'ers de verzekeringspremie te hoog vinden. Dit komt voornamelijk doordat het eigen inkomen te laag is om de premie af te dragen (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46; CPB, 2016a: 6; De Vries & Van der Linden, 2014: 21). Hoge premies vormen een barrière voor zzp'ers om zich te verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid (CPB, 2015: 21). Lage dekkingen en strenge voorwaarden worden door zzp'ers aangehouden als argumenten om te stellen dat deze premies te hoog zijn (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 52). Mensen schatten volgens onderzoek van De Jager (2012) de premiekosten echter veel te hoog in, zelfstandigen in zijn onderzoek schatten de kosten ongeveer 50% hoger in dan dat zij werkelijk waren (De Jager, 2012: 20). Voor ouderen is een afweging om niet te verzekeren vaak de dure premie, maar gelijktijdig speelt ook de kortere tijd die men eventueel arbeidsongeschikt zou moeten overbruggen een rol (Vossen en Bouwmeester, 2001). Voor de meerderheid die zich niet verzekert lijkt dit dus niet voort te komen uit de *wens* om niet verzekerd te zijn, maar gaat dit over het *geloof* dat dit niet tot hun mogelijkheden behoort. Zzp'ers willen zich weerbaar opstellen, maar dit lukt niet.

Een andere reden om niet voor een collectieve risicostrategie te kiezen is dat grote verzekeringsbedrijven niet worden vertrouwd (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46). Verzekeraars hebben weinig ervaring met het verzekeren van het arbeidsongeschiktheidsrisico van zzp'ers (AFM, 2015b: 5). Dit kan het vertrouwen van zzp'ers schaden. Hiernaast kunnen sommige zzp'ers zich niet verzekeren bij deze private verzekeringen, vanwege een ziektegeschiedenis (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46). Ongeveer 3% wordt hierbij geweigerd en ongeveer 8% zet de verzekering niet door wanneer verzekeringen aanvullende eisen stellen (IBO, 2015: 22). De bekendheid met vangnetregelingen voor dit soort uitzonderingsgevallen is laag (De Vries en van der Linden, 2014: 22). Andere redenen die door zzp'ers worden gegeven voor het niet afsluiten van een arbeidsongeschiktheidsuitkering zijn dat men denkt niet arbeidsongeschikt te worden, men zegt dit ook later te kunnen regelen en men denkt te weinig inkomsten te hebben om zich te verzekeren (SER, 2010: 108).

5.3 Theoretische weerbaarheid tegen het ouderdomsrisico

5.3.1 Het institutioneel stelsel rondom ouderdom

Om het risico op ouderdom te kunnen duiden voor zzp'ers, is het ten eerste van belang om aandacht te besteden aan het institutionele stelsel waarbinnen zzp'ers zich tot dit risico verhouden. De inkapseling van het ouderdomsrisico is vanuit historisch perspectief gegroeid vanuit het risico op arbeidsongeschiktheid (De Swaan, 1989). In Nederland werkt de pensioenopbouw middels drie verschillende pijlers. De eerste pijler wordt gevormd door de overheid, deze verzorgt een basispensioen, hetgeen is vastgelegd in de Algemene Ouderdomswet (AOW). Belangrijk om in ogenschouw te nemen is dat de hoogte van de AOW-uitkering afhankelijk is van de huishoudsamenstelling, en het aantal jaar dat men in Nederland heeft gewoond (Zwinkels, et al., 2017: 13). De tweede pijler behelst de werkgever; werkgevers en werknemers betalen beide mee aan het pensioen van de werknemer. Indien dit verplicht is vanuit de overheid gaat dit via een pensioenfonds, anders kan een werkgever het pensioen afsluiten bij een pensioenverzekeraar. De derde pijler voor het pensioen is de privé-opbouw. Naast de overige twee besproken pijlers kan een burger ook zelf vermogen opbouwen om dit te gebruiken voor het pensioen.

Zzp'ers hebben evenals werknemers recht op een AOW-uitkering (Zwinkels, et al., 2017: 13). Wanneer een zzp'ers pensioen wil opbouwen in de tweede pijler kan dit middels een pensioenverzekering. In dit geval draait een zzp'er op voor zowel de werknemers- als werkgeverskosten. De beleids-assumptie is dat zzp'ers meer vrijheid nodig hebben om hun vermogen naar eigen wil in te zetten; zzp'ers blijken echter minder kapitaalkrachtig te zijn en minder startkapitaal nodig te hebben dan de traditionele zelfstandigen, waar dit beleid ooit voor ontwikkeld is. Het pensioen is oorspronkelijk ingezet als een verzekering tegen lang leven (CPB, 2018: 3). Wanneer een zzp'er langer leeft, en individueel heeft gespaard, kan dit voor problemen zorgen.

5.3.2 Het ouderdomsrisico in beeld

Het risico op ouderdom voelt aan als een paradoxale benaming, maar draait om het bijkomende inkomensrisico. Het risico om lang te leven, is niet verschillend voor werknemers en zzp'ers. Er zijn geen gegevens bekend die stellen dat zzp'ers ouder worden dan werknemers. Zzp'ers hebben met betrekking tot het ouder worden echter wel een bijkomend inkomensrisico, doordat zij meer keuzevrijheid hebben met betrekking tot hun pensioen dan geldt voor de (meeste) werknemers. Dit risico draait om de vraag of men financieel houdbaar oud kan worden. Om te kunnen beschrijven hoe dit risico uitpakt voor zzp'ers, wordt eerst een beeld van het risico geschetst.

Dit risico draait om het hebben van een gebrekkige pensioenvoorziening. De pensioenpositie van zzp'ers is, ten opzichte van werknemers, problematisch. Dit wordt vervolgens een risico voor de samenleving wanneer het aantal zzp'ers groeit. Volgens de Nederlandsche Bank vraagt de moderne arbeidsmarkt, met haar groeiende aantal transitie, om een bredere pensioen- en spaarplicht (Klosse, 2017: 232). Uit onderzoek blijkt dat mensen meestal rond hun 55^e levensjaar geïnteresseerd raken in

hun pensioen maar tegen die tijd is er niet veel meer te doen aan beperkte pensioenopbouw (AFM, 2015a: 13). Doordat de groep zzp'ers zelf kan kiezen of en hoe zij zich weerbaar wil tonen aan dit risico, kan dit leiden tot problemen voor de zzp-populatie. Werknemers bouwen vaak een aanvullend pensioen op, doordat dit verplicht is in de cao waaronder zij werken. Over deze verplichting is volgens de Autoriteit Financiële Markten weinig discussie onder werknemers. Mensen zijn namelijk geneigd om zich te richten op de korte termijn, hierom is de verwachting dat werknemers het sparen voor hun pensioen anders zouden uitstellen (AFM, 2015a: 12-13). Een gebrekkige pensioenopbouw kan in combinatie met het gebrek aan eigen vermogen de kans op (langdurige) armoede en de kans op zorggebruik verhogen (Dekkers & Stavenuiter, 2012, p. 54).

De pensioenopbouw van zelfstandigen is in grotere mate afhankelijk van factoren waar zij zelf geen of weinig invloed op hebben. De economische conjunctuur is een van de redenen voor zzp'ers om geen pensioen op te bouwen, wanneer het slecht gaat met de economie lijdt ook de pensioenvoorziening (Ministerie SZW, 2013: 3). Dit hangt samen met het feit dat zzp'ers hun geld veelal niet op een geblokkeerde rekening willen zetten omdat zij de middelen wellicht op korte termijn nodig hebben (SER, 2010). Dit staat in verband met de andere klassieke sociale risico's. Het spaargeld dat een zzp'er opzij zet voor het pensioen, kan namelijk ook nodig zijn wanneer deze zzp'ers zich in een periode van werkloosheid bevindt of voor een periode waarin een zzp'ers ziek of arbeidsongeschikt is.

Naast factoren die van invloed zijn op de pensioenopbouw, bestaan er ook factoren die van invloed zijn op de benodigde pensioenopbouw. Het benodigde bedrag kan namelijk hoger worden, bijvoorbeeld wanneer een zzp'er langer leeft. Het inkomensrisico rondom ouderdom wordt voor zzp'ers hiernaast ook vergroot door de verhoging van de pensioenleeftijd. De Nederlandse pensioenleeftijd is stapsgewijs verhoogd tot 67+ jaar. Voor werknemers met zware beroepen zijn maatregelen getroffen om deze wetwijziging op te vangen, zo moet een werkgever bijvoorbeeld ander werk zoeken voor de werknemer wanneer deze niet in staat is om tot dan door te werken. Voor zzp'ers geldt dit echter niet; zij moeten door deze beleidswijziging langer doorwerken, maar worden niet beschermd. Zzp'ers in fysiek zware beroepen worden hierdoor onevenredig benadeeld (Posthumus en Wilthagen, 2010: 34). Dit kan gezondheidsrisico's met zich meebrengen, waardoor dit risico kan doorwerken op andere institutionele regelingen, men komt bijvoorbeeld in de bijstand.

Een complicerende factor voor de totstandkoming van beleid, is dat het complex is om een vergelijking te maken tussen de pensioenvoorziening van werknemers en zelfstandigen. Bij de vermogensberekening in het IBO rapport wordt het pensioenvermogen van zzp'ers wel meegerekend bij de vermogensberekening en het pensioenvermogen van werknemers niet. Dit komt doordat zzp'ers voornamelijk in de derde pijler sparen, terwijl werknemers dit in de tweede pijler doen. Aan de tweede pijler kan geen waarde worden verbonden, het bedrag dat de individuele deelnemer toekomt is onbekend (Asscher, 2016: 15). Hierdoor is het niet mogelijk om beide groepen zuiver met elkaar te vergelijken. Het pensioenvermogen van zzp'ers kan hierdoor verkeerd worden ingeschat, dit compliceert het maken van beleid.

5.4 Praktische weerbaarheid tegen het ouderdomsrisico

Het ouderdomsrisico van zzp'ers lijkt op het risico van werknemers. Factoren die van invloed zijn op het risico op ouderdom en de omgeving waarbinnen dit risico voor zzp'ers geldt geven inzicht in de theoretische weerbaarheid. Ook hierbij geldt voor zzp'ers echter keuzevrijheid, en ook hier dienen zzp'ers een effectieve weerbaarheidsstrategie te kiezen om weerbaar te zijn tegen het inkomensverlies wanneer men ouder is. Evenals het geval is bij het arbeidsongeschiktheidsrisico kan er gekozen worden voor een collectieve, individuele of geen weerbaarheidsstrategie. In tegenstelling tot bij het arbeidsongeschiktheidsrisico, is er een vangnet in de vorm van de AOW, waar iedereen vanaf zijn pensioenleeftijd recht op heeft. Hiernaast wordt voor dit risico vaak bewust, in de derde pijler gespaard. Bij ouderdom is de kern of, en zo ja hoeveel men spaart. De beoordeling hiervan laat zich kenmerken als een grijs gebied; het gaat om de hoeveelheid die men spaart. Hoe zzp'ers in de praktijk weerbaar zijn tegen dit risico wordt nu besproken. Dit komt tot uiting in de keuze van zzp'ers voor (g)een weerbaarheidsstrategie.

5.4.1 Weerstand bieden aan het ouderdomsrisico

De handelingsmogelijkheden zijn al kort besproken, aangezien deze de kern zijn van de institutionele overheidsregelingen betreffend de pensioenopbouw. Zzp'ers sparen verplicht in de eerste pijler, de AOW-uitkering komt hen toe zodra zij de pensioenleeftijd hebben bereikt. De tweede pijler is in het algemeen niet verplicht van toepassing op zzp'ers. Zzp'ers maken veelal gebruik van de derde pijler wanneer het draait om hun pensioenopbouw. Dit kan door middel van een lijfrenteverzekering of door een koopsompolis af te sluiten; banksparen of een spaarrekening of middels de regeling voor de fiscale oudedagsreserve (CPB, 2015: 24-25). Er zijn wel enkele uitzonderingen wat betreft de keuzevrijheid voor zzp'ers inzake de pensioenopbouw in de tweede pijler. Voor enkele beroepen is er een uitzondering van kracht. Zzp'ers in medische beroepen, kunstenaars, notarissen en loodsen zijn aangesloten bij een beroepspensioenfonds. Schilders en stukadoors die als zzp'er werken zijn verplicht aangesloten bij een bedrijfstakpensioenfonds (CPB, 2015: 24-25).

Zzp'ers kiezen in mindere mate voor collectieve regelingen, in plaats hiervan gaat men juist voor individuele weerbaarheidsstrategieën. Slechts ongeveer 60.000 zelfstandigen waren in 2014 aangesloten bij een verplichte collectieve pensioenregeling, dit zijn de zzp'ers in een uitzonderingspositie (Asscher, 2016: 8). Zzp'ers bouwen in tegenstelling tot werknemers minder pensioen op in de tweede pijler, maar hebben in het algemeen meer vermogen dan werknemers (Zwinkels, et al., 2017: 5; Knoef, et al., 2013). Het eigen huis en eigen vermogen maken een deel uit van deze kapitaalopbouw (CPB, 2015: 24). Met betrekking tot de woning is gebleken dat zzp'ers even vaak als werknemers in een koopwoning wonen, de waarde van deze woning ligt voor zzp'ers echter ongeveer 20% hoger (IBO, 2015). Het eigen vermogen van zzp-huishouden ligt hiernaast ongeveer 27,5% hoger dan bij werknemershuishouden. Deze overwaarde kan ingezet worden als pensioenvoorziening, maar dit kan onvoldoende blijken om het inkomen na

pensionering op peil te houden. Ook kan het vermogen in de eigen woning soms moeilijk liquide gemaakt worden (CPB, 2018: 3). Zzp'ers sparen of beleggen het vaakst voor hun pensioen, hiernaast komt investeren in een eigen woning op de tweede plaats als weerbaarheidsstrategie (CPB, 2017a).

Zzp'ers lijken als groep niet in een benarde pensioensituatie te zitten. De huidige gepensioneerde zzp'ers hebben ongeveer evenveel pensioen opgebouwd als werknemers (IBO, 2015: 19). Bij deze groep wordt een tekort veelal gecompenseerd door een hoger vermogen (SZW, 2013: 2). In deze groep zitten echter relatief veel zzp'ers die producten verkochten, deze zzp'ers hebben tijdens hun leven veel vermogen opgebouwd (Vroonhof & De Vries, 2014). Bij zzp'ers blijkt er echter een grotere spreiding te zijn in de pensioenvoorziening dan bij werknemers. Een groot deel hangt geen weerbaarheidsstrategie aan. Gemiddeld genomen reserveert ongeveer de helft van de zzp'ers geld voor de oude dag (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46). Uit onderzoek van De Vries bleek dat ongeveer 1/4^e hiervan een lijfrentepolis heeft, en ongeveer 12% een bankspaarproduct gebruikte. De fiscale oudedagreserve werd door ongeveer 16% gebruikt (De Vries, 2011). Ongeveer een kwart van de zelfstandigen zonder personeel doet helemaal niet aan pensioenopbouw; een ander kwart heeft een beperkte pensioenopbouw (SER, 2010).

Voor de toekomstige pensioenen van zzp'ers ziet het er weinig positief uit. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft onderzoek gedaan naar de pensioenopbouw van zzp'ers die hun arbeid verkopen. Hierbij is een totaalplaatje onderzocht van alle mogelijke spaarvormen voor het pensioen (Ministerie SZW, 2013: 10). Hieruit blijkt dat ongeveer 25% van de zzp'ers na hun pensionering vermoedelijk minder dan 50% van het huidige bruto jaarinkomen zal ontvangen. Nog eens ongeveer 25% zal een vervangingspercentage van 50-70% hebben (Ministerie SZW, 2013: 3). Interessant is dat ongeveer 19% van de zzp'ers geen pensioen opbouwt, maar voor hen is de AOW voldoende om tot 70% van het laatst verdiende inkomen te komen. SZW concludeert in het onderzoek dat de pensioensituatie van 17-25% van de zzp'ers aanzienlijk slechter is dan dat de pensioensituatie is voor werknemers. Werkenden hebben een gemiddeld vervangingsratio van 83%, voor zzp'ers is dit 74% (CPB, 2015: 24).

Een deel van de zzp'ers blijkt kwetsbaar, wanneer gekeken wordt naar hun pensioenvoorziening. Ook hierbij zijn verschillende factoren van invloed op de weerbaarheid van een zzp'er voor het klassieke sociale risico. Ten eerste blijkt dat mensen met een hoger inkomen meer sparen voor hun pensioen, en ten tweede moet ook de eigen onderneming succesvol zijn voordat zzp'ers beginnen te sparen voor hun pensioen (Dekker, 2010: 775). Hiernaast bestaan er sectorale verschillen. Verwacht kan worden dat in sectoren waarin zzp'ers een relatief laag inkomen hebben, men ook bij het pensioen over minder pensioenvermogen zal beschikken. Voorbeelden hiervan zijn de sectoren handel, vervoer, horeca, cultuur en recreatie (Asscher, 2016: 9). Doordat de AOW voor voldoende vervangingsinkomen kan zorgen, verschillen zzp'ers met een laag inkomen qua pensioensituatie weinig van werknemers met een laag inkomen (Zwinkels, et al., 2017: 5). Kwetsbaarheid ligt betreffend de pensioensituatie voor zzp'ers dus niet per se bij de klein-verdieners.

Wanneer gekeken wordt naar pensioenen, is het van belang om ook de pensioensituatie van huishoudens te bespreken. Ongeveer 43% van de zzp-huishoudens haalt het streven naar een pensioensituatie van 70% van het huishoudinkomen niet, tegenover 31% van de huishoudens waarin enkel werknemers zitten (Zwinkels, et al., 2017: 26). Het vervangingsinkomen van 70% wordt voornamelijk niet gehaald door zzp'ers met een migratieachtergrond, zelfstandigen met hogere inkomens, mensen die verplicht zelfstandig zijn, en mensen die alleenstaand of gescheiden zijn. (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 45-46). Ook zijn jongere zzp'ers kwetsbaarder dan jongere huishoudens met werknemers. Wat betreft sectoren zijn huishoudens met zzp'ers, ten opzichte van huishouden met werknemers, veel kwetsbaarder in de bouw; vervoer; horeca; zakelijke dienstverlening; overheid en gezondheidszorgsector (Zwinkels, et al., 2017: 28).

Wanneer gekeken wordt naar hoe het risico op ouderdom uitpakt voor zzp'ers, is een interessante vondst dat vooral de midden-categorie en grootverdieners een matige weerbaarheidspositie hebben, zie tabel 3. Over de hele linie lijkt het zzp'ers niet te lukken om te sparen, maar deze groepen zijn hiervoor het meest kwetsbaar. Hoe meer huishoudens gaan verdienen, des te lager blijkt het vervangingsinkomen te worden. Tegelijkertijd blijkt dat zzp'ers eigenlijk altijd een beperktere weerbaarheid hebben dan werknemers. Huishoudens die bestaan uit een combinatie zijn algemeen genomen redelijk zeker wat betreft hun pensioen. Huishoudens met minimaal 1 zzp'er lijken juist dichter bij de pensioensituatie te zitten van huishoudens met enkel zzp'ers; al zijn ook zij kwetsbaarder. Het risico rondom ouderdom lijkt voornamelijk voor zzp'ers in de midden-categorie en boven-categorie negatief uit te pakken.

Soort huishouden	alleen werknemers	alleen zzp'ers	combi	min. 1 zzp
<i>Totaal</i>	31	43	34	37
<i>Inkomen</i>				
< 23.700 euro	9	12	7	10
23.700-32.100 euro	20	37	19	25
32.100-40.600 euro	30	56	29	38
40.600-53.600 euro	37	55	40	45
> 53.600 euro	50	63	55	59

Tabel 4. Aandeel huishoudens (%) met verwachte pensioeninkomens lager dan 70% van het bruto huishoudinkomen (Zwinkels, et al., 2017: 27).

5.4.2 Een onverzekerd avontuur: De opvatting en afweging

Om de weerbaarheid van zzp'ers in de praktijk te verkennen, moeten ook voor het niet sparen voor het pensioen de achterliggende overwegingen onderzocht worden. Dit geeft inzicht in de *desires* en *beliefs*, waarmee een uitspraak gedaan kan worden over rationaliteit van zzp'ers. Ten opzichte van collectieve pensioenopbouw lijkt de kostenoverweging voor zzp'ers van doorslaggevende waarde te zijn om niet voor deze optie te kiezen (Evers, 2000). Men zegt hiervoor niet voldoende financiële middelen

te hebben. De kosten van collectieve pensioenopbouw zijn voor zzp'ers relatief hoog, doordat zij zowel het werknemers als werkgeversdeel afdragen. Hiernaast missen zij de schaalvoordelen die werknemers wel hebben, door de collectiviteit van hun pensioenfondsen (Klosse, 2017: 233-234).

Een deel van de zzp'ers stelt dat zij voldoende vermogen opgebouwd hebben. Voor zzp'ers kan dit de waarde van het bedrijf of bedrijfspand zijn, of het vermogen dat men op de bank spaart. Deze redenen worden bijvoorbeeld gegeven door zzp'ers werkzaam in de zakelijke dienstverlening (Evers, 2000). Het vermogen opbouwen in de eigen onderneming speelt echter in mindere mate voor zzp'ers die hun eigen arbeid aanbieden om inkomsten te werven (IBO, 2015: 69). Goede voorzieningen van de partner worden relatief vaak als overweging genoemd door zzp'ers die werkzaam zijn in de gezondheidssector (Evers, 2000). Hiernaast wordt door een deel van de zzp'ers de AOW-uitkering als voldoende pensioenopbouw gezien (Evers, 2000).

Uit een enquête onder zzp'ers van de Nederlandse bank ING blijkt dat 1/3^e van de zzp'ers verwacht in de toekomst onvoldoende pensioen te krijgen (ING, 2014: 1-3). Ook uit onderzoek van het CBS blijkt dat men voornamelijk geen pensioenvoorziening heeft omdat men dit niet kan betalen (52,9%); men hier nog niet aan toegekomen is (27,2%); of het pensioen nog ver weg is (20%) (CBS, 2017a). Zzp'ers motiveren het niet sparen voor het pensioen met de redenering dat zij dit op een later tijdstip zullen doen (Vossen en Bouwmeester, 2001). Sommigen stellen hiernaast dat zij hier niet mee bezig zijn, en geven dit als reden op voor het niet sparen voor het pensioen. Wanneer zzp'ers jonger zijn, wordt deze reden vaker gegeven. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de bouwsector (Vossen en Bouwmeester, 2001). Wanneer een zzp'er korter werkzaam is, denkt hij minder na over het pensioen (Vossen en Bouwmeester, 2001). Dit was ook terug te zien bij de verzekering voor arbeidsongeschiktheid; in het begin kiest men voor kwetsbaarheid.

Dit laat zien dat het merendeel van de zzp'ers geen mogelijkheid lijkt te hebben om tot een adequate weerbaarheidsstrategie te komen. De middenklasse heeft bij zzp'ers enerzijds uitzicht op een laag vervangingsratio, en anderzijds onvoldoende vermogen om het volledige pensioen mee op te vangen. Hier staat een ander deel van de zzp'ers tegenover, voor wie het wel mogelijk is om pensioen op te bouwen, maar men kiest hier bewust niet voor. De groep kan het wel, maar wil dit niet. De keuzevrijheid voor zzp'ers met betrekking tot hun pensioenvoorziening zorgt ervoor dat zzp'ers gemiddeld een slechtere pensioenpositie hebben dan werknemers.

5.5 Zzp'ers' weerstandsrationaliteit inzake grote inkomensrisico's.

Er is tot nu toe in beeld gebracht hoe de klassieke sociale risico's rondom arbeidsongeschiktheid en ouderdom in theorie en in de praktijk uitpakken voor zzp'ers. Dit zijn risico's die gelden voor een situatie waarin men niet meer kan werken, aan deze risico's zijn grote inkomensgevolgen verbonden. In theorie blijkt het voor zzp'ers mogelijk om zich weerbaar op te stellen tegenover deze risico's,

middels diverse handelingsmogelijkheden. Het risico zelf verschilt nauwelijks tussen zzp'ers en werknemers. In de praktijk blijken deze risico's voor een substantieel deel van de zzp'ers negatief uit te vallen, zij kiezen niet voor een adequate strategie om met deze risico's om te gaan. Dit blijkt voornamelijk door de kostenoverwegingen te komen, dit leidt voor een deel van de zzp'ers tot een sociale-zekerheids-gat. Nu zal gekeken worden naar de rationele handelswijze die zzp'ers idealiter dienen na te streven. Zonder een rationele basis als startpunt, leidt het kijken naar de overwegingen van zzp'ers tot chaos. Nu wordt besproken wat het maken van een bewuste keuze voor een weerbaarheidsstrategie in de weg staat.

“To understand other people, we must assume that, by and large, they have consistent desires and beliefs and act consistently upon them. The alternative to this assumption is not irrationality, which can only be predicated on a broad background of rationality, but chaos.”

Elster, 1986: 27

5.5.1 Het bieden van effectieve weerbaarheid

Rationaliteit is volgens Elster nastrevenswaardig. In het theoretisch kader is al naar voren gekomen dat er sprake is van een rationeel oordeel wanneer het beste middel wordt ingezet om het doel te realiseren, dit wordt instrumentele rationaliteit genoemd. Hierbij speelt de omgeving van de keuzesituatie een rol, waarin beperkende factoren van kracht zijn. In de paragrafen over de theoretische weerbaarheid is onderzocht welke handelingsmogelijkheden men heeft om effectieve weerstand te kunnen bieden. Er blijkt voor zzp'ers als groep niet één rationeel beste middel te bestaan om weerstand te bieden aan de grote inkomensrisico's die samengaan met arbeidsongeschiktheid en ouderdom. Bij arbeidsongeschiktheid ligt de focus erop of men wel of niet weerbaar is wanneer dit kleine risico zich voltrekt, terwijl de focus bij ouderdom meer ligt op de mate van weerbaarheid, waarbij vaak (deels) wordt gespaard. Algemeen gesteld blijkt dat men kiest tussen drie handelingsmogelijkheden: collectieve weerbaarheid, individuele weerbaarheid of geen weerbaarheid bieden.

Collectieve en individuele weerbaarheidsstrategieën worden in grote mate door zzp'ers ingezet. Men maakt in dit geval de keuze om te verzekeren of te sparen, op collectief of individueel niveau. Dit brengt kosten met zich mee. Gebleken is dat zzp'ers bij een vergelijkbaar bruto inkomen meer vermogen opbouwen dan werknemers (CPB, 2018:3). Dit komt doordat zij verschillende fiscale voordelen hebben, en doordat zij minder zijn verzekerd voor de klassieke sociale risico's (CPB, 2016b). Door deze grotere vermogenspositie, hebben zij in principe ruimte om tot een effectieve weerbaarheidsstrategie te komen. Zzp'ers blijken echter veelal niet voor een effectieve strategie te kiezen vanwege de kosten die dit met zich meebrengt. Dit is deels het gevolg van de collectiviteitsvoordelen die collectieve regelingen voor werknemers met zich meebrengen, maar die niet voor zzp'ers gelden. Factoren die de uitwerking van rationaliteit kunnen beperken zijn onvoorziene gebeurtenissen, zoals een stijgende levensverwachting en dalende aandelenkoersen (Ministerie SZW, 2013:

3). Dit kan er vervolgens voor zorgen dat zzp'ers beperkte weerbaarheid hebben tegen de klassieke sociale risico's.

Van de drie handelingswijzen, is de keuze om geen (complementerende) weerbaarheidsstrategie aan te houden op het eerste gezicht de minst rationele. De klassieke sociale risico's lijken in dit geval negatief voor zzp'ers uit te pakken. Dit blijkt niet altijd irrationeel te zijn. Door institutionele regelingen als de AOW en de bijstand kan men besluiten om een groter risico te nemen ten opzichte van de beschreven risico's. Bij de bijstand is een complicerende factor dat het eigen vermogen moet worden opgegeten, voordat hier een beroep op gedaan kan worden (CPB, 2016a: 6). Voor zzp'ers met weinig vermogen is dit echter geen barrière. Bij het gebruik van de bijstand is er echter maatschappelijk gezien sprake van risico-afwenteling, dit is niet hetgeen waar de bijstand voor bedoeld is (CPB, 2016a: 3). Een collectieve strategie biedt voldoende dekking, maar hiervoor wordt vaak niet gekozen vanwege de kosten die dit met zich meebrengt. Een individuele strategie kan deels uitkomst bieden, maar lijkt in veel gevallen niet effectief te zijn doordat mensen niet voldoende kunnen, of willen, sparen.

Er is een lage verzekeringsgraad voor arbeidsongeschiktheid en een groot aantal zzp'ers bouwt onvoldoende pensioen op. De keuze om geen weerbaarheid na te streven blijkt voor een deel een suboptimale keuze te zijn. Voor sommige zzp'ers is dit geen vrije keuze, zij zijn uitgesloten van handelingsopties. Starters en zzp'ers die starten uit een uitkering kunnen bijvoorbeeld geen gebruik maken van de verzekering voor arbeidsongeschiktheid van het UWV. Het bewustzijn van zzp'ers staat een rationele afweging echter ook in de weg. Zo is het bijvoorbeeld rationeel gezien verstandig om zo vroeg mogelijk met de pensioenopbouw te beginnen, maar men blijkt hier nog lang niet mee bezig te zijn (Bureau Bartels, 2016: 2). Handelingmogelijkheden zijn er, maar deze worden niet altijd effectief benut.

5.5.2 De kloof tussen geloof en praktijk

Mogelijkheden tot effectieve weerbaarheid lijken voor handen, toch kiest een deel van de zzp'ers niet voor een effectieve strategie. Dit wordt deels beperkt door handelingsopties, maar meestal lijkt de keuzevrijheid wijdverspreid voor zzp'ers. Naast de effectiviteit van handelingmogelijkheden, is het voor een rationeel oordeel van belang om de geloofsopvatting over handelen (en causale relatie hierbij) vanuit het oogpunt van rationaliteit te testen (Elster, 1986). Dit deel gaat in op de epistemologische rationaliteit. Wegens het methodologisch individualisme, staat de relatie tussen de overtuigingen van individuele zzp'ers en de werkelijkheid centraal.

Ten eerste is het van belang om het geloof van zzp'ers inzake de handelingmogelijkheden te kennen, de overwegingen die zzp'ers bewegen zijn beschreven in paragraaf 5.2.2 en 5.4.2. Rondom arbeidsongeschiktheid nemen zzp'ers in hun overweging de kans op arbeidsongeschiktheid mee, de periode die zij eventueel moeten overbruggen tot aan hun pensioen en de kosten van een verzekering. Hiernaast speelt het vertrouwen in verzekeraars en de tijdsvoorkeur een rol. Rondom het risico op ouderdom is de hoogte van het eigen vermogen belangrijk voor de afweging, evenals de kostenoverweging die speelt rondom collectieve

pensioenvoorzieningen. Gebleken is dat het bewustzijn onder andere op jongere leeftijd klein is. Het partnerinkomen en het vervangingsratio die met de AOW worden behaald, bleken ook een rol te spelen in deze afweging. Tezamen met de bijstand lijken institutionele regelingen voornamelijk zzp'ers met een laag inkomen een voorkeur te geven voor het kiezen voor geen weerbaarheidsstrategie.

In de literatuur komt veelal naar voren dat zzp'ers niet kiezen voor een collectieve risicostrategie omdat zij deze kosten te hoog vinden, dit lijkt echter niet altijd op werkelijke kosten te berusten. Bij arbeidsongeschiktheid blijkt dit uit het feit dat men vaak aangeeft de premie voor een verzekering te duur te vinden, maar tegelijkertijd zagen we dat men de premie 50% te hoog inschat. Wat betreft het pensioen komt dit naar voren uit het feit dat zelfstandigen vaak een inadequate inschatting maken van het bedrag dat zij moeten reserveren om hun gewenste levensstandaard na hun pensionering te bereiken (Ministerie SZW, 2013: 3). Zzp'ers draaien weliswaar op voor zowel het werkgevers als werknemersdeel van deze kosten, maar realiseren zich niet dat de kosten voor werknemers ook erg hoog zijn, volgens het CPB (2015: 12). Werknemers in loondienst leveren ongeveer 1/4^e van hun loon in voor de dekking van arbeidsongeschiktheid en pensioen (CPB, 2015: 12).

Naast een beperkte inschatting van de kosten en gevolgen, zijn er nog tal van andere factoren van invloed op beperkte rationaliteit voor zzp'ers. Bij het kiezen voor een effectieve weerbaarheidsstrategie, kan men verkeerde keuzes maken doordat regelingen complex zijn. Wanneer kosten voor een strategie ver voor de baten uit gaan kan een complexe situatie ervoor zorgen dat individuen de werkelijkheid niet kunnen overzien (Ministerie SZW, 2013: 14). Ook blijkt dat individuen bij beleggingskeuzes op de lange termijn, zoals het geval is bij pensioenen, beperkt rationeel handelen (Prast, et al, 2004). Wat betreft pensioenen worden financieel analfabetisme en uitstelgedrag genoemd als redenen waardoor de visie van zzp'ers niet overeenkomt met de werkelijkheid (SER, 2010: 121). Een beperkte zelfbeheersing, het vertonen van uitstelgedrag en het verkeerd inschatten van de verhouding tussen rendement en risico, staan een rationele weerbaarheidsstrategie voor zzp'ers in de weg (Ministerie SZW, 2013: 15; CPB, 2015: 26).

Geen weerbaarheid nastreven kan het gevolg zijn van het vooruit schuiven van de keuze rondom de weerbaarheidsstrategie (Ministerie SZW, 2013: 3). Men schuift deze keuze vooruit, doordat er geen haast gevoeld wordt. Dit komt doordat mensen de kans onderschatten dat zij arbeidsongeschikt raken of dat zij later niet kunnen rondkomen van het basispensioen (CPB, 2016b). De kloof tussen geloof en praktijk, en dus de rationaliteit-beperkende factoren, wordt beïnvloed door deze risico-onderschatting. Dit wordt het *endowment effect* genoemd, mensen overschatten risico's op dit moment en onderschatten risico's in de toekomst (Schmid, 2006: 7). Door de verschillende risico's, wordt de kans dat er zich één voltrekt echter groter.

“It is correct to assume that one rare event is highly unlikely, but it is incorrect to assume that all possible rare events are all highly unlikely.”

Frederickson, 2016: 180.

5.5.3 De informatiepositie van de zelfstandige zonder weerbaarheid

Verschillende factoren blijken een beperkende rationele invloed te hebben op de overtuiging van zzp'ers inzake een optimale weerbaarheidsstrategie voor klassieke sociale risico's. Naast ideeën over hoe handelsmogelijkheden uitpakken, is van belang om te kijken welke factoren verder van invloed zijn op de subjectieve rangschikking van mogelijkheden. Hierbij draait het om de informatiepositie die zzp'ers hebben. Van invloed hierop zijn de zoekkosten om tot voldoende informatie voor een rationeel oordeel te komen. Voor een rationele overweging is het van belang dat er voldoende informatie gewonnen wordt, met inachtneming van de zoekkosten (Elster, 1986).

Door complexiteit van de risico's, kan zelfs volledige informatie onvoldoende zijn om rationeel met een risico om te gaan (CPB, 2016b). Voor de grote heterogene groep zzp'ers blijkt dat zij zich soms onvoldoende bewust zijn van hun inkomensrisico's (Bosch et al, 2015). Doordat men verschillende mogelijkheden en voorkeuren heeft, verschilt ook het rationeel optimale eindresultaat. Deze afweging moeten zzp'ers zelf maken. De meeste zzp'ers zijn voor keuzevrijheid en eigen initiatief wanneer het gaat om de eigen weerbaarheidsstrategie (De Vries & Van der Linden, 2014: 25-26). Hoogopgeleiden en zzp'ers met weinig risico zijn vaker voor keuzevrijheid, hetgeen in hun eigenbelang is, maar ook zzp'ers die in een suboptimale positie zitten zijn voor keuzevrijheid (De Vries & Van der Linden, 2014: 25-26).

Men wil een eigen keuze maken, maar de subjectieve rangschikking blijkt vervolgens voor ongeveer een vijfde van de zzp'ers op een irrationele uitkomst uit te komen. Dit komt ten eerste door gebrekkige informatie, maar hiernaast ook het bewust niet verzamelen van alle informatie (CPB, 2015: 11). Het merendeel van de zzp'ers vindt bijvoorbeeld de pensioenvoorzieningen onduidelijk en niet transparant (Platform Zelfstandige Ondernemers, 2012). Vanwege grote heterogeniteit van de doelgroep en verspreide informatie zijn de zoekkosten hoog. Hiernaast is er weinig bekend over de grootte van het risico op arbeidsongeschiktheid, het inkomensrisico na arbeidsongeschiktheid en het risico rondom het pensioeninkomen van zzp'ers (CPB, 2016a: 4). Doordat er niet voldoende informatie voor handen is voor de rangschikking, kunnen zzp'ers keuzestress ondervinden (AFM, 2015a: 17). Wanneer men door gebrek aan informatie geen keuze kan maken, kan dit ertoe leiden om tot geen, en dus een irrationele, weerbaarheidsstrategie over te gaan.

Wanneer er veel onduidelijkheid is over risico's, kunnen ook sociale normen van invloed zijn op de keuzes die mensen maken. Mensen volgen in dit geval hun omgeving (CPB, 2016b). Zelfstandigen hebben vanuit historisch oogpunt altijd al keuzevrijheid, en lopen meer risico. Het zou kunnen dat zzp'ers, strevend naar de keuzevrijheid vanuit individualisering, dit voorbeeld volgen. Zij kennen echter een andere weerbaarheidspositie en hen behoort hierdoor een andere overweging toe. Nieuwe zzp'ers hebben minder startkapitaal nodig en dit maakt het mogelijk om relatief gemakkelijk voor eigen rekening en risico te ondernemen. Doordat mensen hiernaast de voorkeur geven aan een inkomen nu, in plaats van risicodekking voor de toekomst, kan men onbewust ongewenste inkomensrisico's nemen (CPB, 2016b). Het maken van een bewuste keuze wordt door de intrinsieke kenmerken van de beschreven risico's bemoeilijkt en dit compliceert de subjectieve rangschikking.

5.6 Dus hoe pakken klassieke sociale risico's uit voor zzp'ers wanneer men niet meer kan werken, en hoe biedt men hier weerbaarheid tegen?

Zzp'ers kunnen wanneer het arbeidsongeschiktheids- en pensioenrisico zich voltrekt niet meer werken. Zij dienen voorafgaand aan deze risico's na te denken over hoe zij hiermee willen omgaan. Het risico op arbeidsongeschiktheid en ouderdom verschilt nauwelijks tussen zzp'ers en werknemers. Uit de analyse gericht op de theoretische weerbaarheid, blijkt de prevalentie van arbeidsongeschiktheid klein te zijn, terwijl die van het pensioenrisico groot is. Men is niet verplicht om voor een verzekering te gaan maar verschillende handelingsmogelijkheden leiden in theorie tot een effectieve weerbaarheidsstrategie. Voor een substantieel aantal zzp'ers zijn in de praktijk de pensioenpositie en weerbaarheid tegen arbeidsongeschiktheid echter problematisch.

Zzp'ers kunnen zich weliswaar tegen de inkomensrisico's omtrent arbeidsongeschiktheid en ouderdom weren, maar dit lukt in de praktijk in veel gevallen niet. Vanuit de praktische weerbaarheid blijkt dat 1/5^e van de zzp'ers verzekerd is tegen arbeidsongeschiktheid en 1/4^e lijkt kwetsbaar te zijn zodra zij de pensioenleeftijd bereiken. Hoewel een hoger inkomen, hoger opleidingsniveau en adequate risico-inschatting de kans verhogen dat een zzp'er kiest voor een effectieve weerbaarheidsstrategie, blijkt een groot deel dit alsnog niet te doen (ondanks inkomen, opleidingsniveau of inschatting). Dit komt voort uit overwegingen rondom de inschatting van de kans, de ernst, en de kosten die samengaan met een weerbaarheidsstrategie. Vanuit het institutionele stelsel is er een vangnet in de vorm van de bijstand en de AOW voor zzp'ers, wanneer zij risico nemen en dit misgaat.

De klassieke sociale risico's met grote inkomensgevolgen pakken voor zzp'ers verschillend uit. Er is gefocust op zzp'ers die in een kwetsbare positie zitten. Lage inkomens blijken in veel gevallen weliswaar kwetsbaar voor het inkomensrisico omtrent arbeidsongeschiktheid en ouderdom, maar voor hen lijken institutionele regelingen zoals de AOW en de bijstand een effectieve risicostrategie te behelzen. Betreffend het risico op arbeidsongeschiktheid lijken voornamelijk jongeren, en mensen die onlangs met hun bedrijf gestart zijn, in een kwetsbare positie te zitten, waarbij zij veel te verliezen hebben. Wat betreft het risico rondom een beperkte pensioenopbouw lijkt vooral de middenklasse in een kwetsbare positie te zitten.

Hoewel het bieden van effectieve weerbaarheid mogelijk lijkt in theorie, blijkt dit in de praktijk vaak niet te lukken. Er blijkt een kloof te zijn tussen het geloof van zzp'ers en de werkelijkheid. Men schat kosten te hoog in, maakt een inadequate schatting van het benodigde vermogen en zet de kosten niet af tegen de kosten van werknemers. Hierbij kan er sprake zijn van adaptieve preferentievorming onder zzp'ers. Zij denken niet de mogelijkheid te hebben om weerbaarheid te bieden, en streven het hierdoor minder na. Doordat klassieke sociale risico's om complexe vraagstukken draaien en de informatiepositie van zzp'ers beperkt is, handelen zzp'ers beperkt rationeel. Dit leidt in de praktijk tot twee groepen voor wie deze risico's negatief uitpakken: Zzp'ers die wel weerbaar willen zijn, maar die dit niet lukt; en zzp'ers die wel weerbaar kunnen zijn, maar ervoor kiezen om het risico te lopen.

6. Het overheidsbeleid, een inconsequente visie

Inmiddels is voor de klassieke sociale risico's die centraal staan beschreven hoe zij uitpakken voor zzp'ers. Er blijken soms verschillen met werknemers te zijn, en altijd verschillen tussen zzp'ers onderling te zijn. Het risico op werkloosheid is voor individuen kleiner, doordat dit een relatief klein inkomensrisico is waar op verschillende manieren weerbaarheid aan wordt geboden. Dit blijkt een risico van het vak te zijn, waarbij verschillende kapitaalvormen uitkomst kunnen bieden. Zzp'ers in een kwetsbare positie waren voor het zzp-schap veelal al kwetsbaar; dit risico pakt voornamelijk negatief uit voor zzp'ers die als schijnzelfstandige werken.

De risico's omtrent arbeidsongeschiktheid en ouderdom pakken voor zzp'ers minder positief uit. Een relatief groot deel van de zzp'ers blijkt hier niet weerbaar voor, en dit lijkt het gevolg te zijn van keuzevrijheid en rationaliteit-beperkende factoren omtrent de keuzesituatie. Een deel van de zzp'ers wil geen weerbaarheid tonen en loopt het risico bewust. Een ander deel van de zzp'ers lukt het niet om zich weerbaar tegen deze risico's op te stellen. Dit blijkt problematisch te zijn wanneer zzp'ers arbeidsongeschikt raken of de pensioenleeftijd bereiken. In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op het overheidsbeleid, gericht op zzp'ers, om te bezien hoe de overheid met zzp'ers omgaat. Dit laat zien hoe de overheid zzp'ers behandelt en beschrijft de gevolgen van het overheidsbeleid voor de sociale zekerheid van zzp'ers.

6.1 Het overheidsbeleid

6.1.1 Het verschil tussen een werknemer en een zelfstandige ondernemer

Klassieke sociale risico's pakken voor zzp'ers anders uit dan voor werknemers. Zzp'ers zijn gecategoriseerd als zelfstandige, om deze reden hebben zij keuzevrijheid wat betreft hun weerbaarheidsstrategie voor klassieke sociale risico's. Om het overheidsbeleid te kunnen beoordelen, dient duidelijk te zijn waar de verschillende benadering tussen werknemers en zelfstandigen vandaan komt. Dit onderscheid komt voort uit het arbeidsrecht. Klosse legt dit beeldend uit als een situatie waarin het recht door de tijd heen twee huizen heeft gebouwd met eigen bouwstijlen en huisregels:

“Uitgangspunt is dat de bewoners van het werknemershuis zich moeten houden aan de voorschriften van de werkgever. In ruil daarvoor krijgen ze een scala van rechten. De bewoners van het huis voor zelfstandigen doppen hun eigen boontjes maar kunnen wel profiteren van fiscale voordelen. De typering van de arbeidsrelatie regelt de toegang tot de twee huizen. De arbeidsovereenkomst opent de deur van het werknemershuis en de overeenkomst van opdracht fungeert als entreebiljet voor het huis voor zelfstandigen.”

Klosse, 2017: 213.

Zzp'ers werken voornamelijk met een overeenkomst van opdracht. Hierdoor hebben zij minder rechten dan werknemers (Klosse, 2017: 214). Door deze wettelijke indeling kunnen zzp'ers geen beroep doen op ontslagbescherming, op de Wet minimumloon en zijn zij niet verplicht tot het afdragen van premies voor de werkloosheidswet, de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen en (uitzonderingen daargelaten) een pensioenregeling. Hier ligt de beleids-assumptie onder dat zzp'ers en opdrachtgevers op basis van gelijkwaardigheid onderhandelen over arbeidsvoorwaarden, in tegenstelling tot werknemers, die ten opzichte van werkgevers in een ondergeschikte positie zitten. De overheid laat in haar overweging contractvrijheid prevaleren boven ongelijkheidscompensatie voor zzp'ers.

Of iemand een zelfstandige ondernemer of een werknemer is, wordt door de overheid bepaald. Een belangrijke reden hiervoor is gelegen in het verschijnsel schijnzelfstandigheid (Hessels & Vroonhof, 2003: 50). Dit staat voor een situatie waarin iemand als zelfstandige werkzaam is, maar deze persoon 'eigenlijk' een werknemer is. Of iemand een echte zelfstandige is, is lastig te duiden. Kenmerken voor schijnzelfstandigheid doen zich wisselend in tijd en wisselend per opdracht voor in arbeidsrelaties (Zandvliet, et al., 2013: 4). Dit hangt voornamelijk af van de vragen of er een verplichting is tot persoonlijke arbeid (moet het werk zelf doen en kan dit niet uitbesteden zonder overleg met de opdrachtgever) en of er een gezagsverhouding is tussen de opdrachtnemer en opdrachtgever (wanneer de opdrachtgever bepaalt hoe de opdracht uitgevoerd moet worden) (Belastingdienst, 2018).

6.1.2 De overheid als zzp-stimulator

De Nederlandse overheid probeert aan de ene kant op te treden tegen zzp'ers die volgens haar werknemer in plaats van zelfstandige zijn. Aan de andere kant lijkt de overheid de groei van het aantal zzp'ers met verschillende institutionele regelingen te stimuleren. Doordat steeds meer mensen als zzp'er gingen werken, liep de overheid tegen een probleem aan. De groei van zzp'ers is recent opgekomen en deze ontwikkeling vroeg om beleidswijzigingen (Westerveld, 2011: 11). De afweging of iemand een werknemer of zzp'er was, bleek namelijk steeds moeilijker te maken. Met de opkomst van de 'nieuwe zzp'ers' is er een grijs gebied ontstaan (Kremer, Went & Knottnerus, 2017: 24). Hierdoor moesten opdrachtgevers soms achteraf alsnog premies afdragen. In 2005 is de Verklaring Arbeidsrelatie (VAR) opgezet om dit te verhelpen (Westerveld, 2011: 11-12). Hiermee kwam voor de opdrachtgever juridische duidelijkheid over de vraag of een zzp'er een zelfstandige, of een werknemer was, voorafgaand aan een opdracht. Dit stimuleerde de zzp-groei.

Naast deze VAR verklaring, heeft de overheid in het begin van de eenentwintigste eeuw nog verschillende andere maatregelen getroffen die het zzp-schap populairder hebben gemaakt. Zo zijn met de Wet inkomstenbelasting in 2001 verschillende belastingaftrekposten voor zelfstandigen verlengd, die het zzp-schap financieel aantrekkelijker maken (Van Es & Van Vuuren, 2010: 134-135). Het belangrijkste onderdeel is de zelfstandigenaftrek, dit is een aftrekpost voor de inkomstenbelasting. Zzp'ers die minimaal de helft van hun werktijd en minimaal 1225 uur per jaar aan hun onderneming besteden, kunnen op deze zelfstandigenaftrek

rekenen. Door deze fiscale prikkel houden zzp'ers ongeveer 20% meer over van een bruto inkomen dan werknemers. Dit is een vast bedrag, en heeft dus meer invloed op zzp'ers met een laag inkomen (CPB, 2015: 17-18). Zij worden op deze manier in staat gesteld om als zzp'er te werken, terwijl hun inkomen eigenlijk onvoldoende is om sociale premies af te dragen. In een onderzoeksrapport van de Commissie Dijkhuizen is in 2013 al betoogd om deze zelfstandigenaftrek af te schaffen (2013: 126).

Hiernaast heeft de overheid de groei van het aantal zzp'ers gestimuleerd door werklozen die in de WW zitten sinds 2006 tijdelijk hun uitkering te laten behouden tijdens de opstartfase van een eigen bedrijf (Dekkers & Stavenuiter, 2012: 18). Vanuit de eerder genoemde Bbz en vanuit de startersregeling WW worden de uitkeringen het eerste half jaar deels doorbetaald voor zzp'ers die vanuit werkloosheid starten (IBO, 2015: 73). Uit verschillende evaluaties is gebleken dat deze regeling geen geld bespaart voor de overheid, maar specifieke doelgroepen lijken hier wel baat bij te hebben (IBO, 2015: 73). Naast veranderingen in de institutionele omgeving, worden ook veranderingen op de arbeidsmarkt en in de productiestructuur genoemd als oorzaak van de stijging van het aantal zzp'ers (Conen & Schippers, 2017: 251). Duidelijk is dat de overheid de groei van het aantal zzp'ers heeft gestimuleerd, al geldt haar beleid niet als enige onafhankelijke variabele.

6.1.3 De strijd tegen schijnzelfstandigheid

Door de werknemer-zelfstandige tegenstelling in het recht is er een hoog alles-of-niet-gehalte wat betreft de sociale zekerheidspositie van werkenden (Klosse, 2017: 216). Deze strakke scheidslijn neemt problematische vormen aan nu er mengvormen ontstaan rondom arbeidsrelaties. Zoals eerder gesteld verschillen de nieuwe zzp'ers weinig van werknemers wanneer het gaat om functieniveau, verdiensten en werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsrisico (De Beer, 2017: 38). De overheid is tegen schijnzelfstandigheid, aangezien in dit geval kwetsbare zzp'ers met risico's worden opgezadeld waar zij niet zelf voor kiezen (Kabinet, 2017: 26). Met een sterke onderhandelingspositie trekt een zzp'er de fiscale voordelen naar zich toe. Indien dit niet het geval is worden deze voordelen middels tariefverlagingen doorgegeven aan derden (Euwals, De Graaf-Zijl & Van Vuuren, 2017: 372).

De overheid heeft de afgelopen jaren geprobeerd om meer duidelijkheid te scheppen in de verschillen tussen zzp'er en werknemer. De VAR is afgeschaft omdat zzp'ers hiermee kwetsbaar bleven, in tegenstelling tot opdrachtgevers (Westerveld, 2011). De wet Deregulering Arbeidsrelatie werd in 2016 ingesteld; sindsdien moeten opdrachtgevers en zzp'ers (model-)overeenkomsten sluiten en bleven zowel opdrachtgever als zzp'er aansprakelijk voor naheffingen en boetes. De wet DBA bleek negatieve impact te hebben op de werkvoorraad van zzp'ers (Smetsers, 2017: 5). Overheidsbeleid om schijnzelfstandigheid te beperken bleek ervoor te zorgen dat de hele groep zzp'ers minder opdrachten kreeg. De overheid stelde dat de wet DBA niet de duidelijkheid en de rust bracht die was beoogd (Koolmees, 2018). Op dit moment is het ministerie bezig met nieuwe maatregelen, waarmee men probeert duidelijkheid te scheppen en die vanaf 1 januari 2020 in werking moeten worden gesteld (Koolmees, 2018). Hier valt onder andere de gezagsverhouding onder, die

problemen oplevert door de vage conceptualisatie van dit begrip (De Volkskrant, 2016). Tot 2020 wordt zeer beperkt gehandhaafd op schijnzelfstandigheid. Hiernaast is het voorstel om zzp'ers die minder dan 15-18 euro per uur verdienen, verplicht als werknemer in dienst te laten treden. Dit tarief is minimaal nodig om sociale verzekeringen in te stellen volgens de minister (De Volkskrant, 2016).

“Deze maatregelen vergen aanpassingen in het arbeidsrecht, het fiscale recht en het sociale zekerheidsrecht met implicaties voor de uitvoering en handhaving door onder andere de Belastingdienst en het UWV.”

Koolmees, 2018: 2

In het maatschappelijk debat en het overheidsbeleid wordt veel aandacht aan schijnzelfstandigheid gegeven. Schijnzelfstandigheid lijkt echter slechts beperkt voor te komen. Schattingen van het percentage schijnzelfstandigen in de gehele populatie lopen uiteen door de lastige conceptualisatie van het begrip, maar het lijkt een grote minderheid van de zzp'ers te betreffen (Köster en Smits, 2017: 368). Schattingen lopen uiteen van 1-2% tot 15% van de zzp'ers, dit verschilt per sector (Zandvliet, et al., 2013: 2). Dat schijnzelfstandigen in een meer kwetsbare positie zitten, lijkt niet onomwonden vast te staan, hun bruto uurloon is gemiddeld bijvoorbeeld hoger dan dat van andere zelfstandigen, doordat zij meer declarabele uren kunnen schrijven (Zandvliet, et al., 2013: 5). Wel zijn zij afhankelijk van hun opdrachtgever. De overheid loopt hiernaast miljoenen aan sociale premies mis, doordat deze zzp'ers als zelfstandigen werken. Dit maakt hen voor de overheid een relevante groep.

6.2 Het overheidsbeleid beoordeeld vanuit klassieke sociale risico's

De groei van het aantal zzp'ers brengt ook een groei van het aantal schijnzelfstandigen met zich mee, dit wordt als problematisch gezien omdat deze mensen kwetsbaar worden gemaakt betreffend hun sociale zekerheidspositie. Uit de analyse in deze thesis is gebleken dat de keuzevrijheid voor zzp'ers, die voortkomt uit de rechterlijke schifting tussen werknemers en zelfstandigen, hiernaast tot een bredere groep kwetsbaren leidt, voornamelijk op wanneer het gaat om grote inkomensrisico's. Een deel van deze groep is kwetsbaar omdat zij zich niet weerbaar willen opstellen, een ander deel blijkt kwetsbaar omdat het hen niet lukt om weerbaarheid te tonen.

Hieruit blijkt dat de groep zzp'ers die tegen wil en dank kwetsbaar is ten opzichte van klassieke sociale risico's, breder dient te worden getrokken dan de groep schijnzelfstandigen waar de overheid zich op richt. De helft van de zzp'ers heeft bijvoorbeeld geen onderhandelingsmacht over het eigen tarief (CPB, 2015: 28). Veel zzp'ers lukt het niet om weerbaar te zijn tegen klassieke sociale risico's. Voor hun leidt het overheidsbeleid dus ook tot ongewilde kwetsbaarheid. Doordat de overheid haar beleid toespitst op de relatief kleine groep schijnzelfstandigen, wordt er een groep kwetsbare zzp'ers over het hoofd gezien. Dit is zowel de op het eerste oog kwetsbare zzp'er die voor/onder het minimumloon werkt, als de zzp'er in de

middenklasse die grote inkomensachteruitgang riskeert zonder hier bewust bij stil te staan. Er zijn institutionele vangnetten voor handen, maar deze zijn vooral van waarde voor zzp'ers met een laag inkomen en met weinig vermogen. Voor zzp'ers wordt ondertussen veelal aangenomen dat zij individuele risicostrategieën willen, maar in de praktijk lijkt dit meer ambigue; een meerderheid is bijvoorbeeld niet tegen een verplichte regeling voor arbeidsongeschiktheid (Witvliet & Brantz, 2014: 32).

Doordat het onderscheid tussen zzp'ers en werknemers kleiner is dan het onderscheid tussen zelfstandigen met personeel en werknemers, verliezen de argumenten voor keuzevrijheid aan kracht (Klosse, 2017: 234). Rationaliteit-beperkende factoren lijken een deel van de zzp'ers naar een suboptimale keuze te leiden, adaptieve preferentievorming en het *endowment effect* staan hiervoor aan de basis. Het feit dat werknemers worden beschermd vanwege hun beperkte rationaliteit (AFM, 2015a: 12-13), en hierop volgende kwetsbaarheid, terwijl dit bij zzp'ers niet gebeurt, duidt op inconsequent overheidsbeleid. De assumpties waar de overheid haar beleid op baseert, lijken in groeiende mate achterhaald. De overheid richt haar beleid om kwetsbaarheid vast te stellen bijvoorbeeld op het loon van zelfstandigen, maar kwetsbaarheid kent een bredere basis. De vraag of een zzp'er zelfredzaam of afhankelijk is, blijkt niet in enkele factoren te vangen:

“Het maken van een harde knip op grond van criteria als inkomen, tarief of aantal opdrachtgevers doet daarmee geen recht aan de maatschappelijke realiteit.”

IBO, 2015: 74.

In Nederland groeit het aantal zzp'ers sneller dan in omringende landen. Het aantal zzp'ers als percentage van de totale werkzame beroepsbevolking is hier in 15 jaar met ongeveer 75% gestegen. Dit is veel meer dan in bijvoorbeeld België (5%), Frankrijk (20%), het Verenigd Koninkrijk (40%) en Duitsland (18%) (Asscher, 2017: 2). Dit lijkt het gevolg te zijn van een verschillend institutioneel stelsel. Met de groei van het aantal zzp'ers, groeit het aantal kwetsbare werkenden in Nederland. De vraag is vervolgens wat de overheid kan doen om zzp'ers voldoende sociale zekerheid te bezorgen. Uit een recente rechtszaak van een zzp'er tegen zijn opdrachtgever, die onderdeel is van de opkomende platformeconomie omtrent maaltijdbezorging, blijkt dat wanneer de situatie van beperkte sociale zekerheid ongewenst wordt geacht, het aan de wetgever is om maatregelen te treffen (Financieel Dagblad, 2018).

De overheid kan institutionele maatregelen treffen die zzp'ers naar een betere sociale zekerheidspositie kunnen leiden. Dit zal echter meer verplichtingen voor zzp'ers met zich meebrengen. Hierbij moet in ogenschouw worden genomen dat het voor een groot deel van de zzp'ers evident is dat de keuzevrijheid een juiste uitkomst blijkt. Het merendeel van de zzp'ers bevindt zich niet in een kwetsbare positie. Een verplichte collectieve verzekering voor zzp'ers zorgt er voor dat er minder sprake is van onderverzekering, maar aan de andere kant kan het ook zorgen voor oververzekering vanuit paternalisme (CPB, 2016a: 16). Voor sommigen is keuzevrijheid een uitkomst, en voor anderen een last. Door de strakke schifting op soort arbeidsverband, is er nu soms echter sprake van een *mismatch* (IBO, 2015: 72).

Verschillende gerenommeerde organisaties stellen voor om het onderscheid tussen werknemers en zzp'ers minder strak te maken; om de nieuwe groep werkenden op de arbeidsmarkt voldoende bescherming te bieden, maar tegelijkertijd de gewenste keuzevrijheid voor een deel te laten bestaan. De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) heeft Nederland geadviseerd in ieder geval een minimale verzekering voor arbeidsongeschiktheid te verplichten, evenals de fiscale regelingen voor zzp'ers af te bouwen (OESO, 2018). Wanneer het speelveld tussen zzp'ers en werknemers gelijk wordt getrokken, kan dit de aantrekkingskracht van het zzp-schap voor potentieel kwetsbare zzp'ers verminderen. Tegelijkertijd kan dit tegengaan dat sociale regelingen van de overheid, zoals de bijstand, minder financiële draagkracht krijgen door de groei van het aantal zzp'ers.

Wanneer er geen beleidswijzigingen worden doorgevoerd, zal het een substantieel deel van de zzp'ers niet lukken om tot een effectieve weerbaarheidsstrategie voor grote inkomensrisico's te komen. De sociale zekerheidspositie van zzp'ers lijkt dan uit te komen op een situatie van *survival of the fittest*. Voor zzp'ers worden risico's beschouwd als de uitkomst van persoonlijk handelen, terwijl dit niet geldt voor werknemers die hetzelfde werk doen. Klassieke sociale risico's met grote inkomensgevolgen kunnen op termijn voor problemen zorgen, maar de overheid managet en behoudt de situatie, in plaats van deze op te lossen. Om tot een oplossing te komen voor kwetsbaarheid onder zzp'ers, moet de overheid ideologische keuzes maken aangaande wat het verschil is tussen een zelfstandige en een werknemer.

De overheid is haar ideologische richtingwijzer kwijtgeraakt (Trommel, 2009: 14). Nu wordt, wanneer geredeneerd wordt vanuit gelijke kenmerken en kwetsbaarheden van werknemers en zzp'ers, voor deze groepen verschillend, inconsequent beleid gevoerd. Keuzevrijheid leidt tot breed gedragen kwetsbaarheid onder zzp'ers, waarvoor niet enkel schijnzelfstandigheid een rol speelt. De overheid moet bepalen welke waarde keuzevrijheid heeft, en welke voorwaarden hiervoor voorwaardelijk zijn. Hoewel risico's door zzp'ers zelf worden beïnvloed, zegt dit niet dat zij deze risico's kunnen overzien of hiervoor aansprakelijk kunnen worden gesteld. De nieuwe groep zzp'ers vraagt om nieuw beleid, met een duidelijke visie van de overheid. Voor een deel van de werkenden werkt keuzevrijheid goed, terwijl voor een ander deel juist verplichte collectiviteit als optie prevaleert. Dit hangt echter niet samen met het dienstverband, maar draait om het weerbaarheidsniveau.

Wanneer vanuit de klassieke sociale risico's wordt geredeneerd, moet gesteld worden dat er niet zoiets bestaat als 'de zzp'er'. Kies dan ook niet voor volledig verschillend zzp-beleid. Het beleid ten opzichte van klassieke sociale risico's dient wel gescheiden te worden. Het werkloosheidsrisico is verschillend voor zzp'ers en werknemers; hier kan de scheiding gehandhaafd worden. De risico's omtrent arbeidsongeschiktheid en ouderdom verschillen weinig tussen werknemers en zzp'ers. Hiervoor wordt aangeraden om dit beleid minder op dienstverband, en meer op weerbaarheidsniveau te baseren. Bij het maken van een schifting op het weerbaarheidsniveau moet niet worden doorgeslagen in regulerend beleid. De overheid moet niet vervallen in gulzig bestuur. Bestuur dat volhardt op de weg van stringent preventiebeleid zal uitmonden in zwaarlijvigheid (Trommel, 2009: 10).

7. Concluderend en discussiërend

7.1 De conclusie, een praktische slotsom

De hedendaagse maatschappij kent een groeiende fluiditeit van arbeidsverbanden. Dit uit zich in een groei van de heterogene groep zzp'ers, die werkt voor eigen rekening en risico. Dit betekent dat zzp'ers ondernemen en hierdoor zelf verantwoordelijk zijn voor het aanhangen van een effectieve weerbaarheidsstrategie tegen de klassieke sociale risico's die zij lopen. De groep zzp'ers groeit, en wordt zo een relevante groep met betrekking tot het overheidsbeleid dat gericht is op sociale zekerheid. Hoe deze klassieke sociale risico's voor zzp'ers in de praktijk uitpakken, en welke rol het overheidsbeleid hierin speelt, was tot nu toe onduidelijk. Hierom is er in deze breed opgezette studie gezocht naar een antwoord op de vraag hoe deze klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers, en gekeken naar (de rol van) relevant overheidsbeleid.

Aan de ongelijke behandeling van zzp'ers en werknemers is het historisch perspectief oorzakelijk, waarbij traditionele zelfstandigen zich anders verhielden tot klassieke sociale risico's dan werknemers. Tegenwoordig lijken klassieke sociale risico's voor zzp'ers en werknemers echter in grote mate overeen te komen. Om te bezien hoe klassieke sociale risico's voor zzp'ers uitpakken, zijn deze risico's ingedeeld aan de hand van de ernst van de financiële gevolgen van deze risico's, indien zij zich voltrekken. Dit leidde tot een analyse van het werkloosheidsrisico aan de ene kant, en het arbeidsongeschiktheids- en ouderdomsrisico aan de andere kant.

Met name wanneer gekeken wordt naar het werkloosheidsrisico, blijken zzp'ers op verschillende manieren weerbaar te zijn. Het werkloosheidsrisico kent een hoge prevalentie en is niet ernstig. Het risico draait om de werkvoorraad van zzp'ers en de hoogte van het eigen tarief. Uit een analyse van de praktische weerbaarheid, waarin gericht wordt op de weerbaarheid in de praktijk, blijkt dat dit inkomensrisico klein is voor zzp'ers. Dit risico gaat om de mogelijkheden die zzp'ers hebben om zich weerbaar op te stellen. Scott schreef twee eeuwen geleden al dat "*a man of action will always find employment*" (1819: 605). Dit geldt tegenwoordig ook voor het merendeel van de zzp'ers, zij kunnen verschillende vormen van kapitaal inzetten om weerbaar te zijn tegen dit risico. Naast de economische weerbaarheid, kan men culturele weerbaarheid en sociale weerbaarheid tonen. Zzp'ers kunnen hun weerbaarheid vergroten door meer aan scholing te doen. Het sociaal kapitaal van zzp'ers is voor hen in zeer verschillende mate toepasbaar. Kwetsbaar voor dit risico blijken voornamelijk schijnzelfstandigen. Dit komt doordat zij beperkte invloed kunnen uitoefenen op het werkloosheidsrisico. Door een beperkte onderhandelingspositie en afhankelijkheid van een klein aantal opdrachtgevers zijn zij kwetsbaar voor het werkloosheidsrisico.

Voor de tweede categorie klassieke sociale risico's blijken zzp'ers minder weerbaar te zijn. Het risico op arbeidsongeschiktheid kent een lage prevalentie, terwijl het risico rondom ouderdom een hoge prevalentie behelst. Beide risico's brengen grote inkomensgevolgen met zich mee. Klassieke sociale risico's die samengaan met een situatie waarin zzp'ers niet meer kunnen werken, en die grote inkomensgevolgen behelzen, pakken minder positief uit voor de heterogene groep zzp'ers. Deze risico's

blijken voor werknemers en zzp'ers weinig te verschillen. In tegenstelling tot het werkloosheidsrisico draaien deze risico's juist om de keuze voor een effectieve weerbaarheidsstrategie, en het bewustzijn dat hier verband mee houdt. Om deze risico's weerbaarheid te kunnen bieden moet er (ver) van tevoren een effectieve weerbaarheidsstrategie gekozen worden. In de analyse is er voor gekozen om te focussen op de groep zzp'ers die er bij deze risico's voor kiest om geen (complementerende) weerbaarheidsstrategie te voeren, zij zijn mogelijk kwetsbaar.

Deze groep blijkt vervolgens in te delen in twee subgroepen: zzp'ers die geen extra weerbaarheid willen nastreven, terwijl zij dit wel kunnen; en zzp'ers die wel extra weerbaarheid willen, maar die het niet lukt om tot een effectieve weerbaarheidsstrategie te komen. Beide groepen lijken door beperkende rationale factoren kwetsbaar te zijn voor de gevolgen van klassieke sociale risico's. Er is een zogeheten kloof tussen het geloof van zzp'ers en de werkelijkheid inzake de effectiviteit van hun weerbaarheidsstrategie. Ook zijn er verschillende kenmerken, die inherent zijn aan risico's op de lange termijn, en een helder inzicht in de risicopositie vertroebelen voor zzp'ers. De subjectieve rangschikking van mogelijkheden wordt bemoeilijkt door de beperkt beschikbare informatie over risico's, en door de hoge zoekkosten die hiermee samengaan. Kwetsbaar voor deze risico's blijken jonge en onlangs gestarte zzp'ers. Hiernaast geldt ook voor zzp'ers met een laag inkomen dat hun risicopositie negatief is, maar dat institutionele regelingen als vangnet er voor zorgen dat hun weerbaarheidspositie minder negatief is. Zzp'ers met een middeninkomen zijn kwetsbaar ten opzichte van arbeidsongeschiktheid en ouderdom, doordat zij grote inkomensachteruitgang riskeren zonder weerbaarheidsstrategie.

Werken voor eigen rekening en risico blijkt er voor zzp'ers toe te leiden dat klassieke sociale risico's verschillend worden benaderd door deze groep. Werkloosheidsrisico's zijn te overzien, terwijl een substantieel deel van de zzp'ers niet voldoende weerbaar blijkt voor klassieke sociale risico's met ernstige gevolgen. Verschillende beleids-assumpties zijn gebaseerd op het klassieke beeld van zelfstandigen. Zzp'ers hebben echter een minder sterke onderhandelingspositie en een lagere vermogenspositie dan traditionele zelfstandigen. Een deel van de zzp'ers lukt het tegen wil en dank niet om in hun sociale zekerheid te voorzien. Bij zzp'ers die ervoor kiezen om geen weerbaarheidsstrategie aan te houden, is het de vraag of zij een bewuste keuze maken. Vanuit de risico's bezien is de scheiding tussen zzp'ers en werknemers in beleid logisch voor het werkloosheidsrisico. Voor de overige twee risico's, blijkt de analyse die voortvloeit uit de risico's, echter nauwelijks een basis te bieden voor een verschillende behandeling van werknemers en zzp'ers in het beleid.

Dat zzp'ers ten opzichte van klassieke sociale risico's keuzevrijheid genieten, komt voort uit een beredenering van de overheid waarbij zij getypeerd worden als zelfstandigen. Het onderscheid tussen zelfstandigen en werknemers heeft, met betrekking tot sociale zekerheid, een hoog alles-of-niet-gehalte. Tegelijkertijd is de interne heterogeniteit van zzp'er groot, waardoor zij verschillen wat betreft hun mogelijkheid tot het komen tot een effectieve weerbaarheidsstrategie. Het overheidsbeleid dat gaat over de manier waarop klassieke sociale risico's voor zzp'ers uitpakken, richt zich op schijnzelfstandigheid. Hierbij gaat het om zzp'ers die volgens

de overheid eigenlijk werknemers zijn. De overheid stelt dat schijnzelfstandigen in een kwetsbare positie zitten met betrekking tot klassieke sociale risico's. Deze schijnzelfstandigheid lijkt echter beperkt voor te komen, en ook de kwetsbaarheid van deze groep ten opzichte van klassieke sociale risico's is niet duidelijk vastgesteld. Het aantal kwetsbare zzp'ers blijkt volgens de resultaten uit deze thesis ook breder getrokken te kunnen worden dan deze groep schijnzelfstandigen.

Uit de analyse van het overheidsbeleid is gebleken dat de overheid de groei van het aantal zzp'ers op verschillende manieren stimuleert. Met de groei van het aantal zzp'ers wordt het evidenter voor de overheid om met passend beleid te komen. Op deze manier kan voorkomen worden dat veel zzp'ers in een kwetsbare positie (blijven) zitten met een zogenaamd sociaal-zekerheids-gat. De overheid kan met de indeling van het institutioneel stelsel invloed uitoefenen op de precaire huidige situatie. De overheid dient zich bewust te zijn van haar rol, en dient ideologische keuzes te maken die tegemoetkomen aan de nieuwe situatie op de arbeidsmarkt, waarin zzp'ers als opkomende groep deels onvoldoende sociale zekerheid kennen.

Het huidige overheidsbeleid blijkt onvoldoende gericht op de volledige groep kwetsbare zzp'ers. Nu wordt, wanneer geredeneerd wordt vanuit gelijke kenmerken en kwetsbaarheden van werknemers en zzp'ers, voor deze groepen verschillend en inconsequent beleid gevoerd. Om kwetsbaarheid omtrent klassieke sociale risico's voor zzp'ers tegen te gaan, is het van belang om de verschillende behandeling van werknemers en zzp'ers af te zwakken. Hiernaast wordt naar aanleiding van de resultaten uit deze thesis aangeraden om keuzevrijheid, dan wel verplichte collectiviteit, meer te baseren op het weerbaarheidsniveau van individuen of groepen, in plaats van op het arbeidsverband waarin zij werken. Op deze manier kan meer rekening gehouden worden met klassieke sociale risico's.

7.2 De discussie, een wetenschappelijk slotstuk

Met een eigen analytisch kader is geprobeerd om de wetenschap en de praktijk met elkaar te verenigen in één onderzoek. Het analytisch kader is opgezet om een beeld te kunnen schetsen van de manier waarop klassieke sociale risico's uitpakken voor zzp'ers. Er is besloten tot een tweeledige opzet, omdat de verhouding van zzp'ers tot de klassieke sociale risico's verschilt. Dit is van waarde gebleken doordat er een breed overzicht gegeven kon worden van de manier waarop klassieke sociale risico's voor zzp'ers uitpakken. Met het analytisch kader in de hand is een grote hoeveelheid aan secundaire literatuur geanalyseerd, om klassieke sociale risico's voor zzp'ers in beeld te brengen. Door de risico's expliciet te maken werd het mogelijk om kwetsbaarheden te destilleren vanuit de praktijk. Hierop volgend diende het wetenschappelijke kader als basis voor de analyse van de risico's en weerbaarheid.

Dit onderzoek is opgezet als een combinatie van een exploratief onderzoek en een meta-studie, waarbij met een open blik gekeken is naar de huidige risicopositie van zzp'ers, met inachtneming van invloeden van het overheidsbeleid. Het doel van

dit onderzoek was om een overkoepelend beeld te schetsen, waarin duidelijk werd hoe klassieke sociale risico's voor zzp'ers uitpakken. Hierbij is geprobeerd om achterliggende structuren te ontdekken, en diep in de onderzochte materie te duiken. Een voordeel van een literatuurstudie is dat er geen sprake is van reactiviteit tijdens de dataverzameling (Bryman, 2012: 325). Door gebruik te maken van deze methode, kunnen voorkeuren en ideeën van zzp'ers op geaggregeerd niveau onderzocht worden. Hiernaast kan middels secundaire literatuur een grote hoeveelheid informatie worden gebruikt om tot een zo volledig mogelijk beeld te komen.

Waardevol aan het onderzoeksdesign was dat er een brede blik mogelijk was op weerbaarheid, wanneer het risico hierom vroeg. Tegelijkertijd kon een meer diepgaande analyse gegeven worden wanneer dit nodig bleek. Waar het risico op werkloosheid minder om het inkomensrisico draaide, maar juist om de diversiteit aan mogelijkheden die weerbaarheid konden verschaffen; waren de risico's omtrent arbeidsongeschiktheid en ouderdom gericht op het besluit om zelf weerbaarheid te bieden. Het analytische model gaf een meervoudig inzicht in de manier waarop klassieke sociale risico's voor zzp'ers uitpakken. De bruikbaarheid van het kader is gelegen in het structureren van de inzichten uit de praktijk. Zo konden verschillende arbeidssituaties en risicoposities met elkaar vergeleken worden. Op deze manier konden zowel de risico's, de weerbaarheid als de kwetsbaarheid van zzp'ers in beeld gebracht worden. Hiernaast is ruimte ingeruimd om interne verschillen voor zzp'ers te beschrijven, dit gaf inzicht in de heterogeniteit van de onderzochte populatie.

De gemaakte keuzes met betrekking tot het onderzoeksdesign zijn van invloed op de waarde van het onderzoek. Niemand is perfect, deze onderzoeker zeker niet, en dit onderzoek evenmin. Vervolgonderzoek zou dieper in kunnen gaan op de individuele voorkeuren van zzp'ers inzake hun weerbaarheidsstrategie. Voorkeuren zijn uit de secundaire literatuur gehaald. Deze voorkeuren kunnen het gevolg zijn van adaptieve preferentievorming. Het analytisch kader kan verder aangescherpt worden door aan de hand van interviews dieper in de *desires* en *beliefs* van zzp'ers te duiken, dit kan de validiteit van het onderzoek vergroten. Ook kan vervolgonderzoek meer inzicht geven in de steun van zzp'ers voor verplichte collectieve regelingen, aangezien wetenschappelijke onderzoeksresultaten wat dit betreft ambigue zijn. Hier is weliswaar aandacht aan besteed, maar vanwege de beperkte tijd die voor dit onderzoek beschikbaar was, is dit relatief kort besproken.

Hiernaast is het interessant om te zoeken naar factoren die ervoor zorgen dat de overheid het beleid voert dat zij kiest. Waar de opkomst van de collectieve weerbaarheid tegen klassieke sociale risico's voor werknemers door De Swaan (1989) is beschreven als een samenkost van meerdere factoren, is een vraag die volgt uit dit onderzoek wat de opkomst van weerbaarheid voor zzp'ers in de weg staat. Dit kan een veelomvattender beeld geven van het reilen en zeilen van de overheid en haar beleid verklaren. Dit paste echter niet binnen de scope van het hier uitgevoerde onderzoek, dat opgezet is vanuit een blik op klassieke sociale risico's. Al met al bood het analytisch kader echter een veelomvattend beeld, waarmee zowel op een algemeen als specifiek niveau rekening kon worden gehouden met risico's.

8. Bibliografie

- Aerts, M.C.M. (2007). *De zelfstandige in het sociaal recht* (proefschrift). Amsterdam: Aerts.
- Ahn, T. (2010). Attitudes toward risk and self-employment of young workers. *Labour Economics*, 17/2, 434-442.
- Asscher, L. F. (2016, 15 januari). Antwoorden op Kamervragen IBO ZZP [Kamerbrief]. Geraadpleegd van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/01/15/antwoorden-op-kamervragen-ibo-zzp>
- Asscher, L. F. (2017, 3 februari). Positie zelfstandigen op de arbeidsmarkt [Kamerbrief]. Geraadpleegd van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/02/03/kamerbrief-positie-zelfstandigen-op-de-arbeidsmarkt>
- Autoriteit Financiële Markten [AFM] (2015a). *Naar een toekomstbestendig tweedepijlerpensioen*. Amsterdam: AFM.
- Autoriteit Financiële Markten [AFM] (2015b). *Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen voor zelfstandigen*. Amsterdam: AFM.
- Bauman, Z. (1996). From pilgrim to tourist – or a Short History of Identity. In: Hall, S. & Gray, du, P., *Questions of Cultural Identity* (18-36). Thousand Oakes: Sage Publications.
- Bauman, Z. (1998). *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time*. Cambridge, UK: Polity.
- Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Beer, de, P. (2011). Moderne bestaanszekerheid. *S&D*, 5/6, 102-109.
- Beer, de, P. (2017). Scheidslijnen op de arbeidsmarkt – en wat eraan te doen valt. In: Chkalova, K., Van Genabeek, J., Sanders, J. & Smits, W., *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt* (35-45). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek & TNO.
- Bekkering, J. M. (1994). *Private verzekering van sociale risico's*. Den Haag: SDU Uitgeverij.

Belastingdienst. (2018). *Wanneer is sprake van loondienst?* Geraadpleegd op 10 juni 2018 van <https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/modelovereenkomsten/content/wanneer-is-sprake-van-loondienst>

Berg, van der, N., Mevissen, J. & Tijsmans, N. (2009). *Zzp'ers en hun arbeidsmarktpositie*. Amsterdam: Regioplan.

Blumbergen, B. F. & Graaf, de, P. M. (2004). Zelfstandig ondernemerschap in Nederland. *Mens en maatschappij*, 79/1, 43-65.

Bonoli, G. (2007). Time Matters. Postindustrialization, New Social Risk, and Welfare Adaptation in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies*, 40/5, 495-520.

Boot, G. C. (2012). *Zzp-ers: flexibiliteit, bescherming en zekerheid* (oratie), Leiden: Boot.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: Richardson, J. G., *Handbook of Theory and Research in the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1989). Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal. In: Bourdieu, P., *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (120-141), Amsterdam: Van Genneep.

Bryman, A. (2015). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.

Bureau Bartels. (2016). *Onderzoek vrijwillige voortzetting pensioenfondsen voor zelfstandigen*. Amersfoort: Bureau Bartels.

Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2014). *Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen van zzp'ers in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2017a). *Kwart zzp'ers heeft geen pensioenvoorziening*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2017b). *20 procent zzp'ers verzekerd voor arbeidsongeschiktheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2018a). *Is elders in de EU het aandeel zzp'ers zo hoog als in Nederland?* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2018b). *Arbeidsdeelname; kerncijfers*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2018c). *Beroepsniveau*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2018d). *Armoede en sociale uitsluiting*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centraal Planbureau [CPB] (2015). *Position paper t.b.v. 'IBO Zelfstandigen zonder personeel'*. Den Haag: Centraal Planbureau
- Centraal Planbureau [CPB] (2016a). *Zelfstandigen en arbeidsongeschiktheid*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Centraal Planbureau [CPB] (2016b). *Achtergronddocument: Zelfstandigen en hun alternatieven voor sociale zekerheid*. Den Haag: Centraal Planbureau
- Chkalova, K. (2017). Samen onzeker? Concentratie en dynamiek van arbeidsonzekerheid binnen partnerrelatie. In: Chkalova, K., Van Genabeek, J., Sanders, J. & Smits, W., *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt* (122-144). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek & TNO.
- Coase, R. (1937). The nature of the firm. *Economica*, 4/16, 386-400.
- Commissie Dijkhuizen. (2013). *Naar een activerender belastingstelsel*. Geraadpleegd op 15 juni 2018 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2013/06/18/eindrapport-commissie-inkomstenbelasting>. Den Haag: Commissie Dijkhuizen.
- Conen, W. & Schippers, J. (2017). De invloed van startmotieven op de financiële situatie en arbeidstevredenheid van zzp'ers. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*. 33/3, 250 – 268.
- De Volkskrant. (2017, 9 oktober). *Nieuw kabinet wil minimumtarief voor zzp'ers van 15 tot 18 euro*. Geraadpleegd op 17 mei 2018 van: <https://www.volkskrant.nl/economie/nieuw-kabinet-wil-minimumtarief-voor-zzp-ers-van-15-tot-18-euro~bc231e57/>
- Dekker, F. (2010). Self-employed without employees: Managing risks in modern capitalism. *Politics & Policy*, 38/4, 765-788.
- Dekker, F. (2011). *Flexibele arbeid, risico's en de verzorgingsstaat* (proefschrift). Rotterdam: Dekker.
- Dekker, F. & Stavenuiter, M. (2012). *ZZP'ers en het sociale stelsel: op weg naar herziening?* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

- Dekker, F., Veen, van der, R. & Peper, B. (2012). Herziening van sociale zekerheid: het perspectief van flexwerkers en zelfstandigen. *Beleid en Maatschappij*, 39/2, 297-310.
- Dijk, van, J. (2006). *Social Structure. The Network Society. Social Aspects of new media*. London: SAGE Publications.
- Dirven, H., Torre, van der, W. & Bossche, van den, S. (2017). Een slechte start en dan? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 33/3, 286 – 302.
- Dosker, R., Risseeuw, P., Willebrands, D. & Berden, C. (2011). Het verschil dat de zzp'er maakt. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 27/3, 306-317.
- Durkheim, E. (1964). *The division of labor in society*. New York: Free Press.
- Ekelund, J., Johansson, E., Järvelin, M. R., & Lichtermann, D. (2005). Self-employment and risk aversion – evidence from psychological test data. *Labour Economics*, 12/5, 649-659.
- Elster, J. (1983). *Sour Grapes: Studies in the Subversion of Rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, J. (1986). *Rational choice*. New York: New York University Press.
- Elster, Jon (1993). Some unresolved problems in the theory of rational behaviour. *Acta Sociologica*. 36/3, 179–189.
- Elster, J. (2009a). *Reason and rationality*. Princeton: Princeton University Press.
- Elster, J. (2009b). Interpretation and Rational Choice. *Rationality and Society* 21/5: 5-33.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Euwals, R., Graaf-Zijl, de, M., Van Vuuren, D. (2016). Flexibiliteit op de arbeidsmarkt. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Evers, G.E. (2000), Eigen Baas Zijn. Onderzoek naar zelfstandig ondernemers zonder personeel en hun bedrijf. Leiden: TNO Arbeid. ^[1]_{SEP}
- Financieel Dagblad. (2018, 23 juli). *Deliveroo wint rechtszaak tegen maaltijdbezorger*. Geraadpleegd op 23 juli 2018 van: <https://fd.nl/economie-politiek/1263252/deliveroo-wint-rechtszaak-tegen-maaltijdbezorger>.

Frederickson, H. G., Smith, K. B., Larimer, C. W. & Licari, M. J. (2016). *The public administration theory primer*. Boulder: Westview press.

Giddens, A. (1994). *Beyond left and right: the future of radical politics*. Stanford: Stanford University Press.

Hessels, S. J. A. & Vroonhof, P. J. M. (2003). *Zelden zo populair: het zzp-schap*. Zoetermeer: Panteia.

Hofs, Y. (2016, 23 januari). 'Waarom zzp'ers de economie te gronde richten'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/economie/waarom-zzp-ers-de-economie-te-gronde-richten~b05d0ca6/>.

Hurenkamp, M. & Kremer, M. (2005). De spanning tussen keuzevrijheid en tevredenheid. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*. Amsterdam: Van Genneep.

Interdepartementaal Beleidsonderzoek. (2015). *IBO Zelfstandigen zonder personeel*. Den Haag: Ministerie van Financiën.

ING Economisch Bureau. (2014). *Meerderheid zelfstandigen bouwt geen pensioen op*. Geraadpleegd op 2 juni 2018 van https://www.ing.nl/media/ING_zzp-meerderheid-zelfstandigen-bouwt-geen-pensioen-op_tcm162-69006.pdf.

Iversen, T. & Soskice, D. (2001). An asset theory of social policy preferences. *American Political Science Review*, 95/4, 875-893.

Josten, E., Vlasblom, J. D. & Vrooman, C. (2014). *Bevrijd of beklemd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kabinet. (2017). *Regeerakkoord: Vertrouwen in de toekomst*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/regering/regeerakkoord-vertrouwen-in-de-toekomst>.

Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: an analysis of decision under risk, *Econometrica*, 47/2, 263-291.

Klosse, S. (2017). Flexibele arbeid, gebalanceerde bescherming. In: Kremer, M., Went, R., Knottnerus, A., *Voor de zekerheid* (213-230). Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Knoef, M., K. Goudswaard, K. Caminada & Been, J. (2013). Pensioeninkomens in de toekomst. *Economisch Statistische Berichten*, 98/4674&4675, 734-737.

- Koolmees, W. (2018, 9 februari). Roadmap vervanging DBA [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/02/09/kamerbrief-roadmap-vervanging-dba>.
- Kösters, L. & Smits, W. (2017). Zelfstandig of toch niet? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 33/3, 360-369.
- Kremer, M., Went, R., Knottnerus, A. (2017). *Voor de zekerheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Meijer, P.C.A., Waard, C.A.C. & Vroonhof, P.J.M. (1999). *ZZP'er: Ondernemer of Werknemer; Discussienota over het Ondernemerschap*. Zoetermeer: Panteia.
- Mevissen, J., Heuts, L. & Leenen, van, H. (2013). *Grote dynamiek in kleinschalig ondernemerschap*. Amsterdam: Regioplan.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid [SZW]. (2013). *Pensioen van zelfstandigen*. Den Haag: Ministerie van SZW.
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling [OESO] (2018). *Economic Survey of the Netherlands 2018*. Parijs: OESO.
- Platform Zelfstandige Ondernemers. (2012). *85% van zzp'ers vindt huidige pensioenaanbod te duur*. Geraadpleegd op 18 mei 2018 van: <https://www.pzo.nl/nieuws/11-01-2012/17882925/%20Onderzoek-PZO-85%25-van-zzp%E2%80%99ers-vindt-huidige-pensioenaanbod-te-duur>.
- Portes, A. (1998). Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24/1: 1-24.
- Posthumus, M. A. C. & Wilthagen, T. (2010). Zzp'ers en de transitionele arbeidsmarkt. In: Halem, van, A., *De opkomst van de zzp'er* (27-36), Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Prast, H. & Rooij, van, M. & Kool, C. (2004). *Risk-return preferences in the pension domain: Are people ^[11]able to choose?* Amsterdam: De Nederlandsche Bank.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Rijksoverheid. (2018). *Bijstand voor zelfstandigen (BBZ)*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand-voor-zelfstandigen-bbz>.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu [RIVM]. (2018). *Arbeidsongeschiktheid naar oorzaak en wet*. Geraadpleegd op 20 juni 2018 van

<https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/arbeidsongeschiktheid/cijfers-context/oorzaken#node-arbeidsongeschiktheid-naar-oorzaak-en-wet>

Rose, J. P., Suls, J. & Windschitl, P. D. (2011). When and why people are comparatively optimistic about future health risks: The role of direct and indirect comparison measures. *Psychology, Health & Medicine*, 16/4, 475-483.

Schmid, G. (2006). Social risk management through transitional labour markets, *Socio-Economic Review*, 4/1: 1-33.

Scott, J. (1990). *A Matter of Record*. Cambridge: Polity Press.

Scott, W. (1819). *Ivanhoe*. Londen: Penguin Classics.

Sennett, R. (1998). *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York: W.W. Norton and Company.

Smetsers, D. (2017). *Zzp'ers en hun opdrachten*. Utrecht: Kamer van Koophandel.

Smits, W. & Echtelt, van, P. (2017). Zzp'er tegen wil en dank of juist uit volle overtuiging? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*. 33/3, 245 – 249.

Sociaal Economische Raad [SER] (2010). *Zzp'ers in beeld. Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel*. Den Haag: SER.

Stege, A. (2016). Aansprakelijkheid voor een arbeidsongeval van een zzp'er. *Arbeidsrecht 2016*, 45/1, 25-28.

Swaan, de, A. (1989). *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bert Bakker.

Trommel, W. A. (2009). *Gulzig bestuur* (Oratie). Amsterdam: Trommel.

Vlasblom, J.D., Josten, E., Voogd, de, M. (2013). *Aanbod van arbeid 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vossen, M. & Bouwmeester, J. (2001). *Zelfstandigen zonder personeel en sociaal-economische voorzieningen. Onderzoek naar zzp'ers in vijf sectoren*. Zoetermeer: Research voor Beleid.

Vries, de, N. (2011). *Zelfbewust een Zelfstandige Positie*. Zoetermeer: Panteia.

Vries, de, N. & Bruins, A. (2013). *Opleiding en scholing van zzp'ers*. Zoetermeer: Panteia.

Vries, de, N. & Linden, van der, B. (2014). *Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen van zzp'ers*. Zoetermeer: Panteia.

Vroonhof, P., Tissing, H., Swaters, M. Bruins, A. & Davelaar, E. (2008). *Zelfstandigen zonder personeel*. Zoetermeer: EIM/Bureau Bartels.

Westerveld, M. (2011). *Het stiefkind van het arbeidsrecht. De complexe relatie van zelfstandige arbeid en sociale verzekering* [Oratie]. Amsterdam: Westerveld.

Wildeboer Schut, J. M., Vrooman, J. C. & De Beer, P. T. (2000). *De maat van de verzorgingsstaat*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Witvliet, L. & Brantz, R. (2014) *ZZP belangenbehartiging*. Den Haag: Kennisinstituut Zelfstandig Ondernemerschap.

Zandvliet, K., Gravesteyn, J., Tanis, O., Dekker, R., Skugor, D. (2013). *ZZP tussen werknemer en ondernemer*. Rotterdam: SEOR.

Zwinkels, W., Knoef, M., Been, J., Caminada, K. & Goudswaard, K. (2017). *Zicht op zzp-pensioen*. Tilburg: Netspar.